

МВС України
Харківський національний університет
внутрішніх справ

**СУВЕРЕННІСТЬ, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ,
КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ: СТАНОВЛЕННЯ
ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Збірник матеріалів
II науково-практичної конференції

(м. Харків, 12 червня 2015 р.)

Харків 2015

УДК 34(100)(063)

ББК 67.9(0)я431

С89

ОРГКОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

голова – проректор Харківського національного університету внутрішніх справ Головка Олександр Миколайович;

секретар – доцент кафедри конституційного та міжнародного права факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми ХНУВС підполковник міліції Войціховський Андрій Васильович;

члени оргкомітету:

– начальник кафедри конституційного та міжнародного права факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми ХНУВС підполковник міліції Марчук Микола Іванович;

– начальник відділу зв'язків з громадськістю полковник міліції Щербакова Ірина Василівна;

– начальник відділу організації наукової роботи ХНУВС підполковник міліції Мірошниченко Оксана Станіславівна;

– начальник інформаційно-технічного відділу ХНУВС підполковник міліції Полховський Олександр Миколайович;

– начальник відділу організації служби ХНУВС підполковник міліції Тарасенко Віталій Миколайович;

– начальник відділу матеріального забезпечення ХНУВС Копаниця Олексій Вікторович;

– директор загальної бібліотеки ХНУВС Процьких Тамара Олексіївна.

Друкуються відповідно до доручення

*Харківського національного університету внутрішніх справ
від 05.05.2015 № 46.*

Суверенність, незалежність, конституційність: становлення та розвиток української держави : зб. матеріалів ІІ наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 черв. 2015 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2015. – 144 с.

У збірнику знайшли відображення наукові розробки науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, слухачів магістратури та здобувачів Харківського національного університету внутрішніх справ та інших юридичних вузів України, присвячені розкриттю проблем, що існують в основних галузях правоохоронної та правозастосовної діяльності, в першу чергу – в ОВС України, на сучасному етапі реформування системи правоохоронних органів України.

Збірник буде цікавим для науковців, правоохоронців-практиків, ад'юнктів, аспірантів, курсантів, студентів та слухачів вищих навчальних закладів юридичного профілю.

**УДК 34(100)(063)
ББК 67.9(0)я431**

Матеріали викладено в авторській редакції.

©Харківський національний університет внутрішніх справ, 2015

ЗМІСТ

ГУСАРОВ С. М. СУВЕРЕННІСТЬ, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ЯК ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	6
ГОЛОВКО О. М. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	9
БАНДУРКА О. М. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВНОСТІ ..	13
СЕРЁГИН В. А. КОМПРОМИСС В КОНСТИТУЦИОННОМ ПРАВЕ (К 20-ЛЕТИЮ КОНСТИТУЦИОННОГО ДОГОВОРА).....	16
СЫРОЕД Т. Л. СУВЕРЕНИТЕТ КАК ОБЯЗАННОСТЬ ЗАЩИЩАТЬ: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ	20
МАРЧУК М. І. ЕВОЛЮЦІЯ КОНСТИТУЦІЇ: ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР	25
АДАШИС Л. І. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ	28
БЕЗРУКАВА В. М. ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ ЯК ГОЛОВНЕ ЗАВДАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	34
БЕНЦЬКИЙ А. С. ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ У ПЕРІОД ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ	38
БРАЙЧЕНКО С. М. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗЛОЧИННІСТЮ	41
ВАРУНЦ Л. Д. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ КАНАДИ	43
ВАЩУК Ю. О. ОСОБЛИВІСТЬ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВІДОМЧОЇ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	47

ВОЙЦІХОВСЬКИЙ А. В.

РОЛЬ ООН У СПРАВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ 51

ГАВРИЛЕНКО Т. В.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ..... 56

ГАНІЧЕНКО П. М.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 58

ГРИШКО Л. М.

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ СВОБОДИ СЛОВА В МОНАРХІЯХ
АРАБСЬКОГО СХОДУ: ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ 63

ЖИЛЬНІКОВА Н. Д.

СПІВПРАЦЯ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
З ПРАВ ЛЮДИНИ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ 68

КОЛОМІЄЦЬ Ю. М., ГУДЗЬ Т. І.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД
ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В ЗОНІ АТО 73

КРУЖИЛІНА О. А.

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ВІЛЬНО
ОБИРАТИ І БУТИ ОБРАНИМ ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 77

КУШНІРЕНКО О. Г.

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ПРАВ
І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯДИНА 85

ЛАСТОВКА О. А.

ЩОДО МОЖЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ ОКРЕМИХ
АСПЕКТІВ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ
МІСЦЕВОГО РЕФЕРЕНДУМУ ФРАНЦІЇ 88

ЛОГВИНЕНКО Є. С.

КОНСТИТУЦІЯ П. ОРЛИКА 1710 Р.: ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ 90

МАРКОВ В. В.

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОГО ЦЕНТРУ
БОРЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ ТА МОНІТОРИНГУ
КІБЕРПРОСТОРУ (НА ГРОМАДСЬКИХ ЗАСАДАХ)
З ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ МВС..... 94

НАДУТИЙ А. В.

ТЕРИТОРІАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ ЯК ОЗНАКА
СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ..... 96

НИКОЛАСНКО Н. О.

ПРАВА ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УКРАЇНІ ТА СТАН ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ	100
--	-----

ОБУШЕНКО Н. М.

ОСНОВНІ ФОРМИ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ: ДОДЕРЖАННЯ, ВИКОНАННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ	103
---	-----

ПОГРІБНИЙ І. М.

КОРУПЦІЙНИЙ РИЗИК: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ	108
--	-----

ПОНОМАРЄВА О. П.

ГАРАНТИЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ И СВОБОД ЛЮДЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В СИСТЕМЕ ГАРАНТИЙ ПРАВ И СВОБОД ЛИЧНОСТИ В УКРАИНЕ	110
---	-----

РАДЧЕНКО О. І.

АНУЛЮВАННЯ ЯК НОВИЙ РІЗНОВИД ПРИПИНЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА	113
---	-----

СЕЛЮКОВ В. С.

АВТОНОМНІСТЬ ДИТИНИ У РЕАЛІЗАЦІЇ СВОГО ПРАВА НА ОСВІТУ	116
---	-----

СЛИНЬКО Д. В.

ДЖЕРЕЛА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА	120
------------------------------------	-----

ТАРАН Д. П.

ЗАБОРОНА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД	126
--	-----

ТІТОВ Є. Б.

ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: ОСОБЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ	130
--	-----

ФІЛЯНІНА Л. А.

ПРИНЦИП НЕЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ АБО ПОГРОЗИ СИЛОЮ ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРУ	133
---	-----

ФОМІНА Т. Г.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	137
---	-----

ЧАЛАБІЄВА М. Р.

ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО КОНСЕНСУСУ В УКРАЇНІ	141
---	-----

УДК 342.2(477)

Сергій Миколайович ГУСАРОВ,

*доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної
академії правових наук України, заслужений юрист України,
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ*

СУВЕРЕННІСТЬ, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ЯК ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Конституцією України 1996 р. на найвищому нормативно-правовому рівні закріплені основні політикоправові параметри (конституційні характеристики) сучасної української держави. Україну проголошено: суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (ст. 1 Конституції України). Це чітко прослідковується із змісту Преамбули та ряду статей розділу першого («Загальні засади») Конституції України і було логічним продовженням відповідних положень Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) та Акта проголошення незалежності України (1991 р.). З погляду на важливість конституційного закріплення суверенності та незалежності України для самого існування і повноцінного функціонування держави це є цілком закономірним. Створення Української держави, як незалежної і суверенної, стало вираженням волі Українського народу, реалізацією ним свого права на самовизначення. В демократичній державі саме народ визнається носієм суверенітету і єдиним джерелом влади, яку він може здійснювати безпосередньо або через органи державної влади і місцевого самоврядування. Тому наявність суверенітету для державної влади є необхідною передумовою реалізації органами державної влади покладених на них завдань і функцій.

Озираючись у минулий 1991 рік, більшість українців на той час занадто легковажно поставились до здобутої незалежності, вирішивши, що національно-визвольну боротьбу завершено. У свою чергу, Росія залишилась при думці, що багатовікова залежність України лишень перейшла в іншу форму, і status quo буде легко відновлено в найкоротшому часі.

Лише 2014-го стало зрозуміло, що помилялися обидві сторони.

Революція Гідності яскраво продемонструвала, що українська незалежність не була історичною випадковістю, як вважали росіяни, але й не стала довершеною справою, як переконували себе українці аж до моменту анексії Криму. У результаті

останніх подій, до сучасних українців нарешті прийшло усвідомлення необхідності завершення національно-визвольної боротьби попередніх поколінь та утвердження всіх ключових державотворчих елементів, без яких існування незалежної держави є безперспективним. Серед них: організація боєздатної армії, облаштування державного кордону, оформлення державних символів, очищення/люстрація влади тощо. Одним з обов'язкових елементів демократичної державної самостійності України, що вимагає довершеності, є й національна Конституція, річницю якої незабаром відзначатимемо. Адже в 1996 році, останньою з-поміж конституцій усіх держав колишнього СРСР, в умовах формальної незалежності було прийнято таку ж формальну Конституцію України. Будучи покликаною вирішити значимі та актуальні на той час завдання, ця Конституція завідомо була приречена на невдачу в довгостроковій перспективі, бо лише консервувала тогочасний стан справ у суспільстві, ставши результатом сумнівного компромісу як між політичними групами, так і між демократією та авторитаризмом, правом і доцільністю. Такий компроміс, що тоді виправдовувався потребою досягнення суспільної стабільності та миру, насправді лише на нетривалий час відклав неминучі проблеми, з якими українці зіткнулися на межі 2013-2014 років. Таким чином, тодішні політики переклали тогочасні найгостріші державницькі проблеми, уникаючи їхнього непростого розв'язання, – на наступні покоління своїх дітей. Тих дітей, що сьогодні гинуть, захищаючи Батьківщину.

Щоб припинити це зараз і запобігти в майбутньому, маємо обов'язок підійти до питання орієнтовних напрямів розвитку України усвідомлено та відповідально, не відкладаючи її початок на потім. Іншими словами, здобуваючи реальну незалежність та суверенітет – маємо здобути реальну Конституцію.

Дана теза свідчить про те, що можливість ефективного та дієвого механізму розбудови України є системним поняттям, яке включає в себе ряд заходів спрямованих на забезпечення державного суверенітету та незалежності. Це в свою чергу матиме за наслідок розвиток таких суспільних відносин, які будуть цілком відповідати конституційним положенням основного закону.

Суверенітет – є важливим атрибутом держави, основа ефективної реалізації своїх багатогранних функцій. Із суверенітету України випливає її незалежність, самостійність органів державної влади у вирішенні зовнішніх і внутрішніх проблем.

Державний суверенітет і незалежність – є головними ознаками держави. Ситуація, що склалася в умовах сучасності, не дає підстав стверджувати, що Україна в повній мірі суверенна на незалежна. Хоча норми-цілі, що знайшли своє відображення у ст. 1 Конституції України, нині є основним пріоритетами у всіх сферах діяльності як держави так і кожного її громадянина.

Забезпечення суверенності, незалежності та конституційності як базових цінностей України можливе лише за умови консолідації всього українського народу, за умов, коли влада буде здійснювати свої повноваження лише відповідно до вимог Конституції України, народ буде з державою, а держава з народом. Як показали результати першого етапу проведення дослідницької проекту, проведеного групою StarLightMedia та телекінопродакшн Film.ua Group у 2015 році, основними консолідуючими й мотивуючими ціннісними орієнтирами України має бути:

1. Свобода. Україна має бути територією свободи. Ми йдемо шляхом самоорганізації, десакралізації влади, сервісної держави, створення правил, котрі будуть прийняті виконавцями. Просто примуси та заборони не підходять. Закони повинні бути справедливими у розумінні тих, кого вони стосуються. Правила можуть і мають встановлюватися для народу за його активної участі.

Свобода означає відповідальність. Кожен має взяти відповідальність за своє життя, свою сім'ю і своє оточення на себе. З цим йдуть децентралізація, територіальні громади, ініціативність.

Де усвідомлена відповідальність, там і гідність. Основою нашого буття буде повага до себе і розуміння, що кожна людина має право на індивідуальну гідність. Кожен народ має право самостійно визначати свою долю без втручання зовнішніх агресорів. Уся українська спільнота має бути ковалями свого щасливого майбутнього, а не хтось інший.

2. Солідарність. В Україні продовжують співіснувати різні соціо-культурні групи, різні ідентичності: в цьому наша спільна драма, але й, водночас, і можливість використати це на користь Україні. У різноманітності – наша сила. Нас об'єднує спільна національна свідомість, спільні цінності. На перше місце в об'єднанні вийде солідарність, почуття взаєморозуміння, співробітництва, взаємопідтримки між різними групами, самовіддачі заради братерства, суспільної взаємодопомоги, довіри та підтримки. Народ має навчитися розмовляти один з одним, з «інакшим» заради результату. Всі різні, але хочуть бути разом. Недалеке минув роз'єднує, але майбутнє об'єднує.

Україна повинна продовжувати шлях толерантної і миролюбної країни, для якої важливим є добросусідство. Але власна честь, гідність та незалежність мають бути ключовими ідеями нашого «добросусідства».

Поряд із цим для українців, як справжніх козаків, завжди будуть близькими мужність і відданість народу України. Ніхто не має права загрожувати нашій цілісності та недоторканості, Україна з народом зможе боронити свою землю.

3. Економічне процвітання. Визнання отримає чесний труд, успіх, самовираження, продуктивність, професіоналізм, і, як результат, чесний добробут. Добробут буде результатом особистих зусиль, а не випадку. Повинно розвиватися індивідуальне підприємництво і разом працювати на підвищення якості життя. Україна стане країною для процвітаючого бізнесу, для виробництва і торгівлі, для середнього класу.

Україна є і буде суб'єктом спільноти розвинутих країн, хоча інколи це викликає сумнів, і знайдемо своє місце у світовому розподілі праці.

Україна має бути націленою на майбутнє: візуалізувати нашу країну в різних перспективах: за 5 років (для себе), за 20 років (для наших дітей). Така прогностична робота буде лише підіймати рівень суспільної свідомості та відповідальності людей, сприятиме підтриманню правопорядку, люди зможуть побачити, що вони зможуть.

Отже, суверенність, незалежність та конституціоналізм як основні орієнтири розвитку України можуть бути забезпечені та реалізовані лише за допомогою народу, адже держава існує для народу, а не народ для держави.

Одержано 25.05.2015

УДК 342.22(477)

Олександр Миколайович ГОЛОВКО,

доктор юридичних наук, професор,

проректор Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Однією з найхарактерніших рис сьогодення є пошук відповідей на ті виклики, що ставить перед нами сучасна історія. Найбільш болючими питаннями сучасної конституційно-правової практики є утвердження та забезпечення суверенності та незалежності Української держави в умовах економічної та соціальної кризи, громадянського протистояння та військової

агресії на території Луганської та Донецької областей, а також анексії півострова Крим.

Сьогодні ми як ніколи розуміємо, що набуття лише юридичної незалежності не є запорукою здобуття суверенності реальної, заснованої на національній ідеї та підкріпленій міцною економічною базою, яка допомагає країні впевнено рухатися вперед. Суверенність, фактично, є подальшою платформою, на яку опирається здобута та юридично зафіксована незалежність; є запорукою ефективного управління і економічного розвитку, адже вона (як фактична, так і духовна) передбачає самостійність в прийнятті рішень, на які не може вплинути інша держава (за винятком, якщо це дійсно є корисне для першої).

Державний суверенітет України постає як ознака, яка закріплює й одночасно забезпечує можливість держави, завдяки притаманним їй механізмам та інститутам державної влади, здійснювати свою «верховну» та «суверенну» волю і як сутнісна характеристика держави, що на конституційному рівні проголосила себе демократичною, правовою і соціальною державою, для якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю.

Забезпечення державного суверенітету полягає у постійному посиленні функціональної ефективності держави, підвищенні рівня внутрішньої і зовнішньої безпеки, унеможливленні будь-яких спроб зовнішньої або внутрішньої експансії, які б мали своїм наслідком підрив цілісності держави, зменшення її економічного потенціалу, погіршення соціального забезпечення громадян, руйнацію основ конституційного ладу тощо.

З огляду на це забезпечення державного суверенітету України як незалежної, демократичної, соціальної і правової держави є складним, багатоаспектним і багаторівневим процесом, який включає в себе такі основні напрями діяльності, як: гарантування стабільності форми Української держави; розвиток всіх елементів правової системи України (мається на увазі не лише система законодавства, а й правові відносини, юридична практика, суспільна та індивідуальна правова свідомість, правореалізація тощо); підвищення ефективності організації і функціонування всієї системи державної влади, а не лише окремих гілок та/або органів державної влади; зміцнення економічного, культурного, соціального, політичного, екологічного та безпекового потенціалу держави; позиціонування України на зовнішній та внутрішній арені як активного суб'єкта, спроможного вирішувати складні завдання на національному і глобальному рівнях, здатного до передбачуваної

та надійної міжнародної співпраці; зміцнення демократизму Української держави та гарантування основ конституційного ладу України; забезпечення еволюційного розвитку системи державної влади.

Зважаючи на таку важливість даного інституту, вбачається актуальним вказати хоча б основні напрями забезпечення державного суверенітету України. Серед таких слід виділити: удосконалення системи конституційних гарантій основ державного ладу України, гарантування стабільності форми Української держави, як одного із ключових напрямів забезпечення державного суверенітету, реалізацію державного суверенітету в Україні виключно в межах демократичного розвитку її політико-правового режиму тощо.

До найважливіших напрямів забезпечення державного суверенітету України слід віднести розвиток та удосконалення конституційних основ національної безпеки та оборони. Національна безпека та оборона України є одним із найбільш важливих елементів державного суверенітету у сучасних умовах, оскільки обов'язковою умовою існування, розвитку та самозбереження будь-якої держави є здійснення комплексної цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів, що забезпечує певний правовий стан (режим) держави – стан національної безпеки та оборони.

Відповідно до закону України «Про основи національної безпеки України» національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики ... та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.

Серед основних принципів на яких базується забезпечення національної безпеки слід вказати: пріоритет прав і свобод людини і громадянина; верховенство права; пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам; чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки; демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки;

використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки.

Національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам.

Слід зазначити, що 9 квітня відбулась презентація проекту Стратегії національної безпеки України, яка, по суті є основним документом оборонного планування, за участі Секретаря Ради національної безпеки та оборони України Олександра Турчинова, Першого заступника Секретаря РНБО Михайла Коваля, заступника Секретаря РНБО Олександра Литвиненка та директора Національного інституту стратегічних досліджень академіка Володимира Горбуліна.

Дана стратегія відносить до основних загроз національній безпеці:

- агресивну політику Росії,
- неефективність системи забезпечення національної безпеки України,
- корупцію та неефективну систему державного управління,
- економічну кризу, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення,
- загрози енергетичній, інформаційній, екологічній і техногенній безпеці.

Державний суверенітет України пов'язаний із територіальною цілісністю держави, оптимізацією системи адміністративно-територіальних одиниць і забезпеченням їх ефективної взаємодії. У цьому плані забезпечення державного суверенітету логічно передбачає наявність та забезпеченість цілісно організованої та ефективної системи державної влади на всіх рівнях від центрального до місцевого.

На даний час українське суспільство найбільш хвилюють питання про те, що буде із нашою державою, які перспективи на неї чекають? На моє глибоке переконання, для відродження держави, як повноправного суверена, вже недостатньо просто поновити функціональність архаїчних її форм, бо вони не працюватимуть в нових умовах. Отже, необхідна не реформа держави, а побудова принципово нової держави на інституційному

рівні. По суті, це питання наявності стратегії державотворення та процесу перспективного та оперативного стратегування.

Для створення держави нового типу всередині країни на інституційному рівні повинна з'явитися стратегічна позиція, яка може протистояти стратегіям Росії, Європи та США, незалежно від наших геополітичних орієнтацій. В сучасному складному світі держава це те, що може мати незалежну (суверенну) стратегію, які би інститути чи організації під цим не розумілися. Маємо незалежну стратегію, значить маємо державу. Не можемо мати незалежну стратегію, хоч і маємо всі державні атрибути, – не маємо держави.

Одержано 27.05.2015

УДК 342.22(477):327

Олександр Маркович БАНДУРКА,

*доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
заслужений юрист України, радник ректора
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВНОСТІ

В умовах мінливого і суперечливого глобального простору, проникливості кордонів і формування нової політичної географії виникли нові суперечності різного характеру між окремими державами та регіонами. До цілого ряду гострих конфліктів привели політичні, економічні, конфесійні, етнічні та інші протиріччя, намагання переглянути вже існуючі кордони, перерозподілити сфери впливу. Загрози міжнародній стабільності, як тероризм, контрабанда наркотиків, незаконна торгівля зброєю, організована злочинність набули міжнародного характеру і стали загрозами міжнародній стабільності. Саме за умов сучасних викликів і загроз ХХІ ст. назріла необхідність створення загальнонаціональної концепції розвитку Української держави та поетапної програми її реалізації. Сьогодні перед Україною, як в зовнішньополітичному, так і внутрішньополітичному вимірі постають виклики для подальшого розвитку української державності. Найбільшим викликом є збереження своєї незалежності і територіальної цілісності, в умовах проявів сепаратизму і бойових дій на сході України.

Останні події в Україні змушують по-іншому дивитися на сучасний процес національного державного будівництва і функціонування державних інститутів влади, оновлення еліт

та ролі громадськості в системі прийняття державно-управлінських рішень.

За цих умов вивчення загроз і викликів для України та пошук механізмів їх подолання необхідно розглядати як одну з головних передумов існування нашої держави, самозбереження та подальшого розвитку як незалежного та повноправного члена світового співтовариства.

У теперішніх межах України переплелися кордони трьох геополітичних та соціокультурних просторів: європейського, євразійського та середземноморського (чорноморського). З урахуванням цих факторів, пріоритети державної стратегії розвитку України мають виходити саме з геополітичної концепції нашого рубіжного становища. З урахуванням соціокультурних та геоekonomічних кордонів слід виділяти три рівні викликів та формування геополітичного бачення відповідей України.

По-перше, геополітичний простір нашої держави в сучасному світі знаходиться на межі цивілізацій.

По-друге, бачення всього спектру особливостей, відмінностей та спільного між західними, східними та південними областями держави, максимально повне врахування всіх цих чинників є неодмінною умовою подальшого успішного розвитку. Кількасотрічні зв'язки західних областей з культурою та традиціями Європи, біполярне становище жителів східних областей, які відчують себе українцями по крові і одночасно шанують російську культуру, а також найбільш інтернаціональні риси населення південних областей – все це є складовими життя культурно-маргінальних громад.

По-третє, геополітична рубіжність нашої держави зумовлює різноспрямованість її зовнішньої політики, спонукає до полігамного підходу у міжнародному житті. Але це властиве більшою чи меншою мірою всім сучасним країнам

На нинішньому життєвому просторі Української держави сходиться надто багато інтересів і зовнішньополітичних впливів. Важливою є Україна як для Європи, так і для Азії й, передусім, Росії. Саме тому відсутність чіткого бачення векторів подальшого розвитку України сприяє ескалації зовнішньополітичних впливів країн сусідів, включаючи й посягання на нашу державність та цілісність зі сторони Російської Федерації. Нашій країні потрібні стратегічне бачення, тактична професійність та концентрація зусиль світової дипломатії і всієї національної зовнішньополітичної та безпекової машини, а не

русофобські заклики чи русофільське зрадництво. Потрібна нова концепція співжиття з Росією і з боку України, і з боку усієї Європи. Позаблоковість позбавляє на сучасному етапі нашу державу вибору надійних союзників і може призвести до її воєнно-політичної ізоляції. Вже заявлена просвропейскість України має бути доведена утвердженням демократичних засад, європейських цінностей, консолідацією політичної еліти й суспільства та його стійким економічним розвитком. І це мають досить твердо засвоїти всі провідні політичні сили країни. Без цього нам не допоможуть жодні програми чи палка компліментарність політичних сторін.

Україні слід повніше використовувати ті переваги, які надає нам географічне розташування, наявна мережа продуктопроводів, комунікаційні ресурси. Варто вчитися будувати відносини на економічних вигодах, на обопільній користі. З урахуванням всіх чинників доцільно концентрувати увагу на поглибленні секторальної, селективної співпраці як з Європейським Союзом, так і з Росією. Україні слід наполегливо вчитися задіювати всі наявні резерви і ресурси свого геополітичного становища, розширювати поле тактичного маневру та послідовного дотримання стратегічного курсу. Таким чином слід виходити з того, що географічне становище все ще залишається важливою складовою, відправним пунктом для визначення зовнішньополітичних пріоритетів держави, а розміри території та чисельність населення зберігають за собою значення як чинники сили.

Однак, все більшого значення набувають також дещо інші, якісні характеристики. До них можна віднести: промислово-технологічний та інтелектуальний потенціал країни, фінансову і ресурсну спроможність, економічну та воєнну силу тощо. За таких умов Україні краще керуватися не лише емоціями та ідеологемами, а жорстким прагматизмом, виходячи з урахування бодай і неприємних реалій – з того, хто і що визначає в сучасній та й майбутній геополітичній, гео економічній системі координат, здійснює відповідний вплив.

Саме сповідування власних національних інтересів, гарантування національної безпеки – це і є той серйозний виклик геополітики, позитивна відповідь на який має принести успіх геополітичному сходженню України в осяжній перспективі.

Одержано 28.05.2015

УДК 342.41

Виталий Александрович СЕРЁГИН,

доктор юридических наук, профессор,

*профессор кафедры конституционного, муниципального и международного права
Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина*

КОМПРОМИСС В КОНСТИТУЦИОННОМ ПРАВЕ (К 20-ЛЕТИЮ КОНСТИТУЦИОННОГО ДОГОВОРА)

8 июня текущего года исполнилось 20 лет со дня подписания Конституционного Договора между Верховной Радой Украины и Президентом Украины об основных началах организации и функционирования государственной власти и местного самоуправления в Украине на период до принятия новой Конституции Украины. К сожалению, это знаменательное событие было незаслуженно обойдено вниманием как официальными лицами, так и научной общественностью, хотя именно этот документ является одним из немногих в новейшей отечественной истории примеров цивилизованного, мирного, конституционно-правового разрешения сложнейшего политического кризиса, угрожавшего разрушением государственности на высшем уровне ее организации. Как представляется, в настоящее время, в условиях сложнейших внутренних и внешних вызовов, стоящих перед Украиной, опыт 20-летней давности должен служить примером и отправной точкой для разрешения существующих и предотвращения возможных политических конфликтов.

Ключевой в данном контексте должна быть категория правового компромисса, поскольку именно она в значительной степени позволила достичь позитивного результата в июне 1995 г. При этом следует отметить, что в современной конституционно-правовой литературе компромисс, как правило, анализируется в контексте разрешения политико-правовых конфликтов. Как известно, начало данному направлению в отечественной конституционалистике было положено в трудах академика Ю. Н. Тодыки, и сейчас оно успешно развивается его учениками и последователями, в частности Ю. Г. Барабашом, А. А. Езеровым и др. Вместе с тем, конструктивный потенциал правового компромисса распространяется далеко за рамки конституционной конфликтологии. Так, еще в середине 1990-х, непосредственно после принятия действующей Конституции Украины, нами обращалось внимание на компромиссный характер нового Основного Закона и выражалась надежда на то, что это будет способствовать успешному продвижению

нашей страны к построению более современного, цивилизованного общества.

Понятие «компромисс» в праве, как и в политике, далеко не ново и обычно трактуется как уступка некоторых требований, отказ от части собственных требований в пользу соглашения с другой партией, государством и т.д. В такой трактовке компромисс предстает как чисто техническое средство, метод смягчения обострившихся противоречий, противоборства. Однако глубинный смысл этого понятия и богаче, и сложнее: компромисс включает такие признаки, как собирание, объединение, сотрудничество взаимодействующих сторон, и в то же время некоторые характеристики взаимного исключения, противоборства, конфликтности, которые проявляются в отношениях между ними. Компромисс наилучшим образом характеризует сущность мирного регулирования конфликта, поскольку ориентирован на исключение его насильственных форм, на снижение интенсивности. Более того, он означает существенные подвижки в позициях конфликтующих сторон, поскольку, по справедливому замечанию Р. Арона, «в конце концов соглашаться на компромисс – значит отчасти признать справедливость чужих аргументов, находить решение, приемлемое для всех».

Компромиссы являются либо результатом равновесия сил, т.е. в известном смысле вынужденными соглашениями, либо результатом сознательного выбора, и в этом смысле добровольными. Однако в принципе общественные группы, особенно политические организации, стремятся к победе и господству над противником. Если общество недемократическое, то политический строй стремится к тотальному устранению противника, даже к его физическому уничтожению. В демократическом обществе победа по самому своему характеру является политической, ее результаты частично соответствуют интересам противника, и поэтому она в большей или меньшей степени является компромиссом.

Конституционализм требует баланса и, следовательно, стабильности, поскольку без этого невозможен устойчивый конституционный строй и устойчивое развитие в целом. Без компромисса такая устойчивость в плюралистической демократии невозможна. В противном случае неизбежна ситуация «конституционной паранойи», на которую обращал внимание А. Шайо [8, с. 311], когда конституционные изменения осуществляются не как реакция на объективно изменяющуюся социальную действительность, а под воздействием страха перед реальными (а еще чаще – мнимыми) угрозами.

Компромисс выступает необходимой предпосылкой консенсусной демократии. К сожалению, с начала XXI века украинское общество демонстрирует все более ускоряющееся движение в обратном направлении – к «враждующей демократии», которая по своим характеристикам ближе, скорее, к авторитаризму, чем к демократии в классическом понимании этого слова. События 2003–2004, затем 2104–2015 годов наглядно свидетельствуют о нарастании агрессивности и радикализма в политической среде, влекущей крайне негативные последствия: если на первом «витке» напряженности диктат обернулся, преимущественно, социально-экономическими политико-правовыми издержками (в виде экономического спада, девальвации валюты, понижения уровня жизни населения, неоднозначных с процессуальной точки зрения конституционной реформы и «третьего тура» президентских выборов), то на втором – утратой территорий и тысяч человеческих жизней.

Как не вспомнить, что еще в начале февраля 2014 г. тогдашняя оппозиция в лице О.Я. Тягнибока предлагала утвердить конституционный договор, который бы предусматривал перераспределение полномочий между Кабинетом Министров и Верховной Радой Украины. Буквально через две недели с аналогичным предложением выступили уже представители Администрации Президента Украины А. П. Клюев и М. И. Ставнийчук. Центр политико-правовых реформ даже подготовил проект Конституционного Договора, который мог бы стать предметом договоренностей между обществом, оппозицией и властью. Однако в обоих случаях предложения о достижении компромисса расценивались противоположной стороной как проявление слабости противника и влекли к дальнейшей эскалации конфликта.

Еще через два месяца, в апреле 2014 года, с предложением о подписании временного Конституционного договора, но на этот раз – относительно полномочий регионов, вышли уже местные власти. Так, в сообщении, размещенном на временном сайте Донецкой областной администрации говорилось: «Опросы общественного мнения показывают, что жители Донецка хотят быть независимой частью единой политически стабильной страны и ждут реальных уступок от Киева. Усложняет диалог тот факт, что реформирование самоуправления невозможно без внесения изменений в Конституцию Украины, а это длительный процесс. На сегодня лучшим выходом из ситуации стало бы подписание временного Конституционного договора,

в который вошли бы вопросы полномочий регионов, выборность губернатора и статус русского языка».

Как знать, если бы идея о новом Конституционном Договоре была воспринята, последствия не были столь разрушительными, каковыми они являются сейчас? Однако история, как известно, не знает сослагательного наклонения. В тот момент восторжествовал конфронтационный подход к разрешению политического кризиса. Вместо перераспределения полномочий между правительством и парламентом была восстановлена «деформированно-реформированная» Конституция образца 2004 г., а предложения о децентрализации отброшены как противоречащие унитарному характеру Украинского государства и подрывающие его территориальную целостность.

Однако ровно через год – в феврале 2015 г. было заключено известное Минское соглашение, п. 11 которого предусматривает «проведение конституционной реформы в Украине со вступлением в силу к концу 2015 года новой конституции, предполагающей в качестве ключевого элемента децентрализацию (с учетом особенностей отдельных районов Донецкой и Луганской областей, согласованных с представителями этих районов), а также принятие постоянного законодательства об особом статусе отдельных районов Донецкой и Луганской областей *в соответствии с мерами, указанными в примечании, до конца 2015 года*». А меры эти сводятся к следующему:

- право на языковое самоопределение;
- участие органов местного самоуправления в назначении глав органов прокуратуры и судов в отдельных районах Донецкой и Луганской областей;
- возможность для центральных органов исполнительной власти заключать с соответствующими органами местного самоуправления соглашения относительно экономического, социального и культурного развития отдельных районов Донецкой и Луганской областей;
- государство оказывает поддержку социально-экономическому развитию отдельных районов Донецкой и Луганской областей;
- содействие со стороны центральных органов власти трансграничному сотрудничеству в отдельных районах Донецкой и Луганской областей с регионами Российской Федерации;
- создание отрядов народной милиции по решению местных советов с целью поддержания общественного порядка в отдельных районах Донецкой и Луганской областей.

Простое сопоставление перечня этих мер с требованиями, содержащимися в февральских и апрельских (2014 г.) предложениях, свидетельствует о том, что отказ от компромисса в виде нового Конституционного договора привел украинский политикум к необходимости решать те же проблемы, но только в значительно больших объемах и в значительно худших социально-экономических, общественно-политических и международных условиях. Более того, поскольку Минские соглашения были согласованы лидерами «нормандской четвёрки» и подписаны не только представителями Украины и непризнанных республик, но и представителями России и ОБСЕ, а резолюцию в их поддержку принял Совет Безопасности ООН, то вопрос об осуществлении соответствующих мер из сферы внутривнутриполитической вышел на уровень международных обязательств Украины. Все это стало очередным доказательством того, что консенсусная демократия, требующая постоянного поиска правового (и прежде всего – конституционного) компромисса, возможно и является более сложной в организационном и даже психологическом плане, зато более прогнозируема, контролируема, эффективна и значительно менее рискованна для конституционного строя, прав и свобод граждан.

Одержано 21.05.2015

УДК 341.48

Татьяна Леонидовна СЫРОЕД,

доктор юридических наук, профессор,

профессор кафедры конституционного, муниципального

и международного права юридического факультета

Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина

СУВЕРЕНИТЕТ КАК ОБЯЗАННОСТЬ ЗАЩИЩАТЬ: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

На Всемирном саммите 2005 года главы государств и правительств единогласно подтвердили, что «каждое государство обязано защищать свое население от геноцида, военных преступлений, этнических чисток и преступлений против человечности». Они постановили, что международное сообщество должно в соответствующих случаях оказывать государствам помощь в расширении их возможностей по защите населения до начала кризисов и конфликтов. При этом главы государств и правительств подтвердили, что, если то или иное государство «явно окажется не в состоянии» защитить свое население от четырех указанных преступлений, международное сообщество

готово предпринять коллективные действия через Совет Безопасности и в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций (п. 138,139) (резолюция ГА ООН 60/1).

В пункте 4 своей резолюции 1674 (2006) по вопросу о защите гражданского населения в условиях вооруженного конфликта Совет Безопасности подтвердил положения пунктов 138 и 139 Итогового документа Саммита, касающиеся защиты населения от геноцида, военных преступлений, этнической чистки и преступлений против человечности.

Подчеркивая обязанность государств по предупреждению правонарушений, в своем докладе «Ответственность по защите: ответственность государств и предупреждение», Генеральный секретарь ООН указал, что «последствия неспособности государств защитить свое население проявились в жестоком наследии двадцатого века. С начала двадцать первого века мы вновь стали свидетелями злодеяний, являющихся прямым следствием неспособности государств принять превентивные меры, в том числе в Демократической Республике Конго, Кении, Кот-д'Ивуаре, Сирийской Арабской Республике, Судане и Шри-Ланке. Эти ситуации особенно трагичны, когда мы знаем, что они могли быть предотвращены» (п. 72) (A/67/929-S/2013/399).

Кроме того, в докладе были выделены факторы, способствующие совершению особо тяжких преступлений, а также указаны меры по их предотвращению. Среди факторов выделены следующие: наличие вооруженного конфликта или других форм нестабильности; случаи серьезного нарушения международных норм в области прав человека и гуманитарного права, в том числе системная дискриминация; экономические лишения и связанное с ними неравенство; слабость государственных структур; мотивы или стимулы для совершения особо тяжких преступлений, в том числе наличие идеологии исключительности; отсутствие смягчающих факторов; наличие сил, способных совершать такие преступления. Для принятия превентивных мер на данном этапе надо разрабатывать более системные стратегии, направленные на содействие укреплению национального потенциала противодействия. Главная цель заключается в создании полноценно функционирующих и легитимных государственных структур и институтов, которые уважают права человека и верховенство права, предоставляют услуги на равной основе и способны устранить или ослабить источники напряженности до ее эскалации в конфликт.

Вероятность совершения особо тяжких преступлений увеличивается на втором этапе, когда угрозы общего характера перерастают в более конкретные угрозы. Этот этап зачастую начинается с кризиса или политического переходного процесса, которые вызывают волнения и усиливают недовольство населения. Однако особо тяжкие преступления совершаются не всегда, а только при наличии явного мотива для преследования или изоляции какой-то конкретной группы, маргинализации умеренных элементов и мобилизации вооруженных группировок, что зачастую достигается с помощью пропаганды. Этот этап может также включать в себя более частые и серьезные нарушения прав человека.

Третий этап – когда есть непосредственная угроза совершения особо тяжких преступлений – характеризуется более частыми случаями попрания права на жизнь и физическую неприкосновенность, увеличением числа других нарушений прав человека, систематическим преследованием конкретных групп, включая политическую оппозицию, и стремлением преследуемых к самозащите. Чтобы справиться с потрясениями и кризисами, типичными для второго и третьего этапов, необходимы более целенаправленные меры с учетом того, что для предотвращения преступлений остается намного меньше времени. Эти меры могут касаться либо конкретной группы, находящейся в опасности, либо конкретных задач, которые надо выполнить, например ограничения распространения оружия, которое может использоваться для совершения особо тяжких преступлений (A/67/929-S/2013/399).

Предупреждение требует распределения ответственности и расширения сотрудничества между заинтересованными государствами и международным сообществом. Обязанность по предотвращению и прекращению геноцида и массовых зверств лежит в первую очередь на государстве, а международное сообщество играет роль, которую нельзя блокировать призывами к суверенитету. Суверенитет не только защищает государства от иностранного вмешательства, но и является также ответственностью государств за благополучие своего народа. Этот принцип закреплен в статье 1 Конвенции о предупреждении преступления геноцида и наказании за него (резолюция ГА ООН 260 (III) и в принципе «суверенитета как ответственности» и в новой концепции обязанности защищать).

Вопрос защиты населения от противоправных деяний является концептуальным и политическим; другими словами, он заключается в том, как мы понимаем этот вопрос и возможные

политические альтернативы. В этом отношении в последние годы двадцатого столетия сложилось два самостоятельных подхода. Концепция гуманитарной интервенции породила ложный выбор между двумя экстремальными линиями поведения: можно либо оставаться безучастными в условиях гибели все большего числа гражданских лиц, либо развернуть в принудительном порядке военные силы для обеспечения защиты уязвимого и находящегося под угрозой населения. Государства члены с неохотой относятся к необходимости выбора между этими двумя малопривлекательными альтернативами, что вполне понятно. Тем временем Франсис Денг, бывший представитель Генерального секретаря ООН по вопросу о внутренне перемещенных лицах, и его коллеги занимались доработкой концептуально совершенно самостоятельного подхода, основу которого составляет понятие «суверенитет как обязанность».

Они подчеркивали, что суверенитет влечет за собой необходимость строгого соблюдения обязательств перед своим народом, а также предполагает определенные международные привилегии. У государства, выполняющего основные обязательства по защите и обеспечивающего соблюдение основных прав человека, будет существенно меньше оснований для беспокойства по поводу нежелательного вторжения из-за рубежа.

Ни соображения, касающиеся суверенитета, ни понимание того, что суверенитет предполагает ответственность, не являются характерными для какой-либо одной части земного шара. Особо впечатляет в этой связи эволюция мышления и практики в Африке. Если Организация африканского единства делала упор на невмешательстве, то ее преемник – Африканский союз – делает акцент на безразличии. В 2000 году, за пять лет до того, как на Всемирном саммите 2005 года была провозглашена обязанность защищать, в статье 4(h) Учредительного акта Африканского союза было закреплено «право Союза вмешиваться в дела своих государств-членов на основании принятого Ассамблеей решения в связи с такими серьезными преступлениями, как военные преступления, геноцид и преступления против человечности». В статье проводится четкое различие между государствами-членами, которые не должны вмешиваться «во внутренние дела другого государства» (статья 4(g)), и Союзом, который имеет право на вмешательство в связи с тремя вышеупомянутыми «серьезными преступлениями». В ходе независимого расследования действий ООН в период геноцида в Руанде в 1994 году (см. S/1999/1257, дополнение, раздел IV.1) был сделан вывод о том, что в Конвенции о

предупреждении преступления геноцида и наказании за него «обязанность действовать» была предусмотрена уже давно.

Как реагировать на такие шокирующие события и что важно в самую первую очередь – как предупреждать их, – эти вопросы волновали не только страны Африки и страны Юга. В 2000 году Канада созвала Независимую комиссию по вопросам вмешательства и государственного суверенитета под председательством Гэрета Эванса (Австралия) и Мухаммада Сахнуна (Алжир).

Согласно выводу Комиссии, «вопрос о вооруженном вмешательстве извне в целях защиты населения является противоречивым как в тех случаях, когда такое вмешательство имело место, как это было в Сомали, Боснии и Герцеговине и Косово, так и в случаях, когда оно не произошло, как это было в случае Руанды».

Однако члены разнообразной по своему географическому представительству Комиссии пришли к пониманию, что обеспечение защиты не является ни, прежде всего военным вопросом, ни представляет собой, в сущности, противоборства между государственным и индивидуальным суверенитетом. Выработав формулировку «обязанность защищать», Комиссия вложила в нее понятия обязанность предотвращать, обязанность реагировать и обязанность восстанавливать и тем самым предложила последовательный ряд градуированных политических инструментов в этой области. Хотя Комиссия занималась вопросами надежащих полномочий и правил применения силы, в ее докладе особое внимание было уделено преимуществам, связанным с обеспечением предотвращения за счет выполнения государствами их основных обязанностей по защите. Некоторые из ключевых рекомендаций Комиссии были включены в выводы учрежденной в 2004 году тогдашним Генеральным секретарем Кофи Аннаном Группы высокого уровня по угрозам, вызовам и переменам (см. A/59/565 и Согг. 1) и в его последующий доклад, озаглавленный «При большей свободе: к развитию, безопасности и правам человека для всех» (A/59/2005). Эти доклады, в свою очередь, стали предметом рассмотрения на состоявшемся в 2005 г. Всемирном саммите.

В заключение необходимо отметить, что в соответствии с концепцией, выработанной на Всемирном саммите 2005 г., государства обязались оказывать друг другу помощь в деле успешного осуществления их ответственности по защите, а не просто реагировать в случае неудачи. Следовательно, ответственность по защите призвана укреплять, а не подрывать суверенитет. Этот принцип не имел своей целью создание

иерархической структуры, в которой международное сообщество предъявляет государствам те или иные требования или навязывает им решения. Наоборот, он подкрепляет основополагающий принцип суверенного равенства, предусмотренный в статье 2 Устава Организации Объединенных Наций. Согласно принципу суверенного равенства государства имеют взаимные права и обязанности и принимают участие – как равноправные стороны – в создании и сохранении международных правил, норм и учреждений. Ответственность по защите призвана стимулировать сотрудничество между различными субъектами, которые в равной мере привержены делу защиты населения от особо тяжких преступлений.

Одержано 26.05.2015

УДК 342.4(438+477)

Микола Іванович МАРЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,

начальник кафедри конституційного та міжнародного права

факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби

з кіберзлочинністю та торгівлею людьми

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЕВОЛЮЦІЯ КОНСТИТУЦІЇ: ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

Сучасний етап конституційних перетворень в Україні та відповідні завдання щодо подальшого сталого розвитку української державності надають можливість визначити мету вказаного алгоритмічного процесу (як кінцевого результату діяльності) – це системна конституційна модернізація. Звідси, оновлення Конституції передбачає модернізацію тексту Основного Закону України, що означає не тільки його удосконалення, але і його «осучаснення» з врахуванням конституційних трансформацій, притаманних сучасному суспільству.

Реформи Конституції поставили гострим питанням для всієї держави. В уряді зазначають, що у світовому досвіді нововведення прийнято вводити з огляду на законодавство сусідів чи світових лідерів. На квітневій конференції у Києві Петро Порошенко зауважив, що певний ряд реформ в Конституції України будуть запозичені із польського законодавства, причому «особливо пильну увагу ми хочемо приділити децентралізації влади і, думаю Польща тут буде найкращим радником», – зазначив Президент України.

Справді, проведена реформа місцевого самоврядування вважається однією з найбільш успішних у Польщі. У результаті її оформилася нова система управління, побудована на децентралізації влади. Триступеневе територіальне самоврядування тут не має ієрархічної структури: гміна як базова одиниця, повіт (на українських теренах – район) і воеводство (область) – незалежні одне від одного і разом підпорядковуються нагляду з боку держави у визначених законом рамках. Модель влади змінилася на користь громад і реалізації їхніх прав на самоврядування. Фінансово самодостатнє місцеве самоврядування саме на базовому рівні змогло перебрати на себе більшість функцій із забезпечення життєдіяльності громад. Ефективне самоврядування стало поштовхом до соціально-економічного розвитку сільських громад і сіл.

Разом із тим президент Польщі Броніслав Комаровський на тій же конференції звернув увагу на те, що зараз нашій державі слід звернути увагу не стільки на ті нововведення, які впроваджувала його країна, а радше на ті помилки що зробила Польща у процесі реформування та їх вплив на пореформене суспільство поляків. І підстави для таких заяв є. Більше того при проведенні реформ слід враховувати й особливості сучасної територіальної організації України, оскільки в іншому випадку результат може виявитися неочікуваним.

У започаткованій реформі місцевого самоврядування в Україні багатьох хвилює саме перспектива масштабного об'єднання нинішніх сільських рад в одну «громаду» — адміністративно-територіальну одиницю базового рівня (як її визначено у схваленій Концепції реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади від 1 квітня 2014 р. та пропонованих змінах до Конституції України).

Не можна об'єднувати громади уніфіковано, не підходячи до кожної індивідуально. У тій-таки Польщі, де середня кількість жителів на сільську гміну – близько 7 тис., є гміни з населенням 2,5 тис. осіб (це найменші). У французькій комуні середня кількість жителів становить 1,7 тис. осіб (2007 р.), тоді як у 2/3 комун – до 700 осіб, тим часом є й удесятеро більші сільські комуни. Різновеликі громади (муніципалітети) у Швейцарії, більше половини їх мають до 1 тис. жителів. Отже, річ не в кількості населення самоврядної одиниці, а в здатності органів місцевого самоврядування, як зазначається в Європейській хартії, в межах закону здійснювати регулювання та управління істотною часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення.

Важливо брати до уваги й інші чинники та особливості, а саме щільність населення і поселень, їх заселеність, стан соціальної інфраструктури, і особливо сільських доріг тощо. У сільській місцевості України щільність сільського населення – кількість жителів на 1 км² площі – нижча, ніж у Польщі (близько 30 проти 50 осіб), сільське розселення більш розосереджене – на 1000 км² площі припадає 56 сільських населених пунктів проти 181 у Польщі (утричі більше). До того ж села за кількістю жителів більші – у середньому 520 проти 270 жителів на село, відповідно. Очевидно, що при вищій концентрації невеликих поселень на певній території, як це є в Польщі, краще вдається сформувати їх у самоврядну одиницю. Більш розсіяна структура сільського розселення в Україні, багатолюдніші села, великі відмінності в інтересах та потребах жителів різних сіл також ускладнюватимуть цей процес.

І насамкінець – деякі пропозиції щодо започаткованої реформи місцевого самоврядування. По-перше, невиправдане використання терміна «громада» в новому його трактуванні – як територія (одиниця територіального поділу) і як інституція (установа), тоді як він набув поширення в іншому значенні – спільноти людей. За цими дефініціями криються важливіші аспекти підміни і можливі порушення базових засад, а саме: – прав власності територіальних громад: саме громади як спільноти людей є власниками місцевих природних ресурсів, а не «громади» як адміністративно-територіальні одиниці; – щодо здійснення прямого народовладдя, коли територіальні громади прямим голосування своїх членів можуть самостійно приймати рішення або скасовувати рішення представницьких органів (виборних місцевих рад). І ця засада реалізується в європейській практиці.

У тій-таки Польщі в Законі про гмінне самоврядування від 1990 р. зазначено, що населення гміни становить самоврядну громаду відповідно до законодавства. Саме ця громада (гміна) є юридичною особою, а не її представницький орган (рада гміни). У нас же навпаки – статус юридичної особи має не територіальна громада, а її орган самоврядування, як, скажімо, сільська рада. Українські особливості, та ще плутанина з пропонуваною «громадою» як адміністративно-територіальною одиницею, дозволять скинути багато «кінців у воду». Тож може варто залишити «громаду» зі зрозумілою для всіх суттю, а базову адміністративно-територіальну одиницю, при цьому базовий рівень самоврядування назвати, наприклад, «волесть», або «комуна» – як у Франції. По-друге, важливо в об'єднаних

територіальних громадах забезпечити право на самоврядування і для тих громад, котрі увійшли в об'єднану. А саме – не лише завдяки сільському старості з його урізаними правами (зокрема, що це за право дорадчого голосу?), що прописано в законопроекті «Про добровільне об'єднання територіальних громад», а й за рахунок внутрішнього закріплення за цими місцевими громадами певних повноважень, майна і частини сільського бюджету.

Спікер парламенту В. Гройсман 26 січня 2015 р. заявив про необхідність прийняти реформу з децентралізації влади до осені, зазначивши, що ключовою ланкою її є саме реформа місцевого самоврядування. Але ж зміни до Конституції та реформування місцевого самоврядування базового рівня не є самоцілью, а має значно важливішу суспільну мету – запобігти подальшому занепаду українського села і започаткувати відновлювальні процеси.

Одержано 20.05.2015

УДК 342.53:329

Людмила Іванівна АДАШИС,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Університету митної справи та фінансів (м. Дніпропетровськ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

Діяльність політичних партій як важливих елементів політичної системи суспільства викликає не лише практичний інтерес, а й потребує ретельного теоретичного осмислення. Оскільки партії – є виразниками політичної волі громадян у процесі формування та здійснення державної влади, законодача регламентація їх фінансування вкрай важлива.

Таким чином, дослідження порядку і умов фінансування політичних партій на даному етапі, визначення недоліків вітчизняного законодавства, а також можливих шляхів його оптимізації викликає нагальну необхідність та зумовлює актуальність обраної теми.

Проблема регулювання діяльності політичних партій не нова для вітчизняної та зарубіжної юридичної науки, і, зважаючи на свою складність та багатоаспектність, знайшла своє висвітлення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних представників історико-правової, загальнотеоретичної та галузевих юридичних наук.

Водночас, найменш розробленим у науці конституційного права залишається такий аспект зазначеної проблеми як правове регулювання порядку фінансування політичних партій в Україні, а часті зміни вітчизняного законодавства, зокрема, виборчого, не завжди призводять до вдосконалення цього процесу.

Проблеми фінансування політичних партій та їх виборчих кампаній виникали майже завжди і в усіх країнах. У сучасних умовах взаємовідносини «гроші–політика», безпосередньо пов'язані з фінансовою діяльністю політичних партій, постають у вигляді гострої проблеми, від розв'язання якої залежить подальший розвиток та усталення демократії в сучасних державах. Усвідомивши цю обставину, із середини 60-рр. XX ст. ряд країн звернулися до правової регламентації фінансової діяльності політичних партій (1966 р. – Данія, Швеція, 1967 – ФНР, 1969 – Фінляндія, 1974 – Італія, США, 1975 – Австрія, 1976 – Португалія, 1984 – Греція, 1988 р. – Франція). У тоталітарних і авторитарних країнах, де існувала одна правляча партія, необхідності регулювати її фінансову діяльність не було, і тому така регламентація не була актуальною. Однак після розпаду Радянського Союзу, що привело до створення нових незалежних держав на території Європи і їх перехід до багатопартійності, ця проблема постала з новою силою.

Особлива увага законодавчого регулювання фінансування політичних партій отримала черговий поштовх з 2000 р. і знаменувалася прийняттям низки міжнародних документів, які мали на меті вдосконалити цю систему. Зокрема, «Правила щодо фінансування політичних партій», ухвалені Венеціанською комісією за демократію через право на 46-му засіданні у Венеції 9–10 березня 2001 р.; Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи № 1516 (2001) «Фінансування політичних партій» від 21 травня 2001 р.; Рекомендація Res (2003) 4 Комітету міністрів державам-членам «Щодо єдиних правил проти корупції у сфері фінансування політичних партій та виборчих кампаній», ухвалена Комітетом Міністрів 8 квітня 2003 р. на 835-му засіданні; «Кодекс доброчесної практики в області політичних партій» ухвалений Венеціанською комісією на 77-му засіданні у Венеції 12–13 грудня 2008 р. та Пояснювальний доповіді до нього ухваленої Венеціанською комісією на 78-му засіданні у Венеції 13–14 березня 2009 р. та ін.

Необхідність урегулювання цього питання обумовлена декількома чинниками. По-перше, це збільшення обсягів партійних видатків під час виборчих кампаній і, як наслідок, масштабні

скандали в ряді країн навколо фінансової діяльності політичних партій. По-друге, потреба в запровадженні додаткових легальних джерел фінансування партій. По-третє, необхідність вироблення спільних засад регулювання фінансової діяльності політичних партій, зокрема для Ради Європи.

У загальнотеоретичному аспекті джерелами фінансових надходжень політичних партій можна визначити: 1) членські внески, 2) пожертви фізичних і юридичних осіб, 3) дохід від дозволеної законом господарської діяльності та 4) державні субсидії. Варто зупинитися на двох останніх.

Приклади зарубіжних країн щодо отримання доходу політичними партіями від дозволеної законом господарської діяльності, свідчать про таке. В ряді європейських країн за партіями закріплено неприбутковий статус, який дозволяє або не сплачувати податки взагалі, або ж звільняє від сплати окремих з них (ПДВ, податку на прибуток, податку на нерухоме майно) тощо. Зокрема, пільги в оподаткуванні надаються політичним партіям в Ісландії, Іспанії, Італії, Литві, Мальті, Німеччині, Португалії, Румунії, Угорщині, Чехії. У більшості європейських країн законодавство дозволяє політичним партіям отримувати різноманітні форми доходів. У Польщі – доходи від продажу майна партії, від розміщення власних коштів у банках, від торгівлі державними казначейськими зобов'язаннями, від продажу партійної літератури, від продажу об'єктів із зображенням партійної символіки, від надання дрібних послуг третім особам з використанням офісного обладнання партії. У Словаччині політичні партії можуть отримувати дохід від цінних паперів і часток у статутних капіталах підприємств, проводити кампанії масового збору коштів, бути засновниками підприємств (хоча законодавство встановлює вичерпний перелік видів діяльності для таких підприємств). У Франції партії також мають право одержувати доходи від власної господарської діяльності, зокрема доходи від майна, що належить партії, від видавничої діяльності, проведення тренінгів тощо.

Українське законодавство визнає політичні партії неприбутковими організаціями, зокрема про це йдеться у ст. 14 закону України «Про політичні партії в Україні». З одного боку, держава гарантує політичним партіям право на кошти та інше майно для здійснення своєї статутної діяльності, з іншого – обмежує їх у можливості займатися господарською діяльністю у зв'язку з невизначеністю можливих форм останньої законодавством. Дохід від продажу партійної символіки, літератури,

проведення лекцій, концертів тощо властиві всім політичним партіям. Однак навряд чи така діяльність є занадто прибутковим бізнесом. З огляду на прагнення до прозорості в партійному фінансуванні можливі форми господарської діяльності для політичних партій мають бути чітко визначені законом.

У державному фінансуванні політичних партій В. М. Шаповал виокремлює два різновиди: надання партіям коштів у вигляді дотацій для здійснення їх діяльності й субсидування участі партій у виборчому процесі

Приклади зарубіжних країн свідчать, що за кошти державного бюджету фінансуються: поточна діяльність політичних партій, участь партій у виборах, їх парламентська діяльність. Деякі європейські країни використовують практику одноразової фінансової допомоги з боку держави. Наприклад, в Албанії політичній партії виплачується разова фінансова допомога після державної реєстрації. А в Словаччині за результатами виборів партіям, що отримали на свою підтримку 3 % голосів виборців, виплачується одноразова фінансова допомога. Розмір державного фінансування кожної такої партії вираховується шляхом множення кількості поданої за цю партію голосів виборців на 1 % середньомісячної заробітної плати.

Нині партії отримують пряме державне фінансування у більшості європейських країн, за винятком Кіпру, Мальти та Швейцарії (партії фінансуються лише в окремих кантонах) та деяких інших. При цьому до тенденцій розвитку зарубіжного законодавства можна зарахувати те, що держави прагнуть надання фінансової підтримки не лише партіям, які потрапили до парламенту, а й тим, що отримали певний рівень підтримки виборців. Так, в Ісландії, Італії, Македонії, Польщі, Німеччині, Сербії, Франції, Чехії політичні партії, що не потрапили до парламенту, але отримали визначену законом кількість голосів на свою підтримку, отримують державне фінансування. А в Іспанії, Молдові, Німеччині, Сербії та Чехії державне фінансування отримують ті політичні партії, які не здобули місць у загальнонаціональному представницькому органі, але отримали місця в органах регіонального самоврядування.

Фінансування політичних партій за рахунок державного бюджету в Україні було запроваджено законом України № 1349-IV від 27.11.2003. Державне фінансування передбачалося двох видів: фінансування статутної діяльності політичних партій, яка не пов'язана з виборами, та відшкодування витрат партій (блоків) на передвиборну агітацію під час чергових та позачергових виборів народних депутатів України.

Щорічний обсяг державного фінансування статутної діяльності політичних партій (партій, що входили до виборчих блоків) становив 0,01 розміру мінімальної заробітної плати, встановленого на 1 січня року, що передувало року виділення коштів, помноженого на кількість громадян, включених до списку виборців на останніх чергових виборах народних депутатів України. Однак такий вид державного фінансування стосувався лише тих політичних партій (блоків), що отримали три і більше відсотків голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

Витрати, пов'язані з фінансуванням передвиборної агітації політичних партій (блоків), відшкодовувалися з державного бюджету України лише тим політичним партіям, що отримали три і більше відсотків голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, тобто потрапили до парламенту.

Отже, законодавство передбачало обидва види державного фінансування лише для парламентських політичних партій.

Однак, на сьогодні ні закон України «Про політичні партії в Україні», ні закон України «Про вибори народних депутатів України» не наводять жодних форм фінансування політичної партії. Відповідні зміни законодавства розпочалися у 2006 р., коли законом України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» № 489-V від 19.12.2006 р. було зупинено дію частини ст. 17, розд. IV-1, ст. 18 закону України «Про політичні партії в Україні» щодо державного фінансування статутної діяльності політичних партій. Наступним кроком стало прийняття закону України «Про Державний бюджет України на 2008 р. та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 107-VI від 28 грудня 2007 р., ст. 91 якого повністю скасувала шляхом виключення розділ IV-1, який містив форми, обсяги, порядок і контроль за державним фінансуванням політичних партій та ст. 17 і ст. 18 у частині державного фінансування статутної діяльності політичних партій закону України «Про політичні партії в Україні».

Хоча згодом Конституційний Суд України своїм рішенням № 10-рп/2008 від 28.05.2008 р. визнав такі зміни неконституційними. Зокрема зазначивши, що законом про Держбюджет не можна вносити зміни до інших законів, зупиняти їх дію чи скасовувати, оскільки з об'єктивних причин це створює суперечності в законодавстві і, як наслідок, – скасування й обмеження прав і свобод людини й громадянина. А отже, для цього необхідно прийняття окремих законів.

Таким чином, зараз залишається ст. 15 закону України «Про політичні партії в Україні», яка лише визначає суб'єктів,

що не мають права здійснювати фінансування партії, а саме, органи державної влади та місцевого самоврядування (крім визначених законом випадків); державні й комунальні підприємства; іноземні держави, їх громадяни та підприємства; благодійні та релігійні організації; анонімні особи; політичні партії, що не входять до виборчого блоку.

Крім того, «Правила щодо фінансування політичних партій» ухвалені Венеціанською комісією наголошують, що фінансуванні політичних партій за рахунок державних коштів має бути за умови, якщо рахунки політичних партій, підлягають контролю з боку конкретних державних органів (наприклад, Рахункової палати). А держави повинні проводити політику фінансової прозорості у державному фінансуванні політичних партій.

Вітчизняний законодавець присвятив питанню контролю за фінансовою діяльністю політичних партій лише ст. 17 закону України «Про політичні партії в Україні», зазначивши, що політична партія зобов'язана щорічно опубліковувати в загальнодержавному засобі масової інформації фінансовий звіт про доходи і видатки, а також звіт про майно політичної партії. А серед заходів впливу на політичну партію ст. 19 визначає лише попередження та заборону, не обмежуючи при цьому кількість таких попереджень. Можливо, це пояснюється саме відсутністю державного фінансування політичних партій. Оскільки відсутність державного фінансування політичних партій не передбачає наявності суворого та чіткого механізму притягнення їх до відповідальності.

Отже, започатковані ще у 2003 р. новели українського законодавства стосовно запровадження державного фінансування політичних партій сьогодні повністю зруйновані. А існування в Україні понад 200 політичних партій всеж потребує детального фінансового регулювання і контролю. Положення міжнародних документів та приклади зарубіжних країн вказують на таку можливість і необхідність. Тому Верховній Раді України потрібно терміново виправляти ситуацію з фінансуванням політичних партій в Україні. І тут варто відзначити актуальність останнього законопроекту № 2563 від 06.04.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо фінансування діяльності політичних партій», якій пропонує ряд актуальних законодавчих новел.

Отже, для стабілізації українського законодавства і зменшення фінансових витрат політичних партій під час виборчих кампаній необхідно:

1) законодавчо поновити державне фінансування політичних партій: чітко визначити його форми, критерії і механізм надання;

2) законодавчо визначити поняття «добровільного внеску», його грошову і негрошову форми, можливість робити особою внески на користь політичної партії не лише під час виборчого процесу, а і в міжвиборчий період;

3) установити обмеження щодо розміру виборчого фонду політичної партії;

4) посилити внутрішній і зовнішній контроль за фінансуванням партіями виборчих кампаній, запровадити незалежний аудит;

5) розширити види санкцій як для політичних партій, так і ЗМІ в разі порушення законодавчих норм, що стосуються фінансування виборчої кампанії.

Одержано 21.05.2015

УДК 349.415(477)

В. М. БЕЗРУКАВА,

студентка юридичного факультету

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Н. М. Обушенко

ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ ЯК ГОЛОВНЕ ЗАВДАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Земля – це головна територіально-просторова частина довкілля у межах території України, матеріальна основа її територіальної цілісності, суверенітету і національної безпеки, будучи основою життя людини, вона є головною ланкою всіх біоценозів і біосфери планети в цілому. Згідно зі ст. 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Це положення Основного Закону країни знайшло відображення і деталізацію у ЗК України та інших актах земельного законодавства. Відповідно до ст. 5 ЗК України встановлено, що земельне законодавство базується на таких «землохоронних» принципах, як принцип забезпечення раціонального використання та охорони земель та принцип пріоритету вимог екологічної безпеки.

Проблема раціонального використання і охорони земель, як і інших природних ресурсів, важлива і актуальна, а в умовах сьогодення наповнюється елементами якісно нового змісту, зокрема екологічними факторами. Встановлення порядку охорони земельних ресурсів – це прерогатива держави, її уповноважених органів. Організація охорони земель як природного ресурсу, засобу виробництва в сільському та лісовому господарстві і просторової основи, операційної бази для здійснення будь-якої діяльності неможливі без належної реалізації державою таких управлінських функцій щодо землі, як землеустрій, земельний кадастр, моніторинг ґрунтів, контроль за використанням та охороною земель.

У сучасних умовах раціональність землевикористання вже не можна пов'язувати лише з досягненням економічного ефекту. Прискорене одержання власником економічного і фінансового ефекту не лише не може бути нині показником раціонального землевикористання, а й у ряді випадків може створювати певну екологічну небезпеку. Саме тому у чинному ЗК України питанням підвищення ефективності охорони земельних ресурсів приділено значну увагу.

Охорона земель це система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення (ст. 162 Земельного кодексу України).

Основними завданнями охорони земель є забезпечення та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель. В основу завдання правової охорони земель щодо забезпечення збереження земельних ресурсів та екологічної цінності їх якостей покладена необхідність забезпечення перш за все продовольчої та екологічної безпеки країни. Що ж стосується відтворення земельних ресурсів та екологічної цінності їх якості, то слід зазначити, що землі – це не відтворювальний об'єкт природи.

Аналізуючи заходи охорони земель, передбачені Земельним кодексом України та законом України «Про охорону земель», їх можна згрупувати за різними критеріями. Зокрема, в системі заходів охорони земель можна виділяти наступні:

1) Загальні вимоги і заходи, які стосуються всіх категорій земель та заходи щодо охорони окремих категорій земель, які визначаються специфікою їх правового режиму. Зокрема, в законі України «Про охорону земель» виділено окремі норми, які присвячені особливостям охорони земель оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, земель водного фонду.

2) Заходи охорони, які здійснюються власниками чи користувачами земельних ділянок у межах своїх земельних ділянок, та заходи охорони, які повинні здійснювати суб'єкти господарської діяльності, що безпосередньо не пов'язана з використанням земельної ділянки (заходи охорони від забруднення небезпечними речовинами); заходи охорони від забруднення відходами; заходи охорони при застосування нових технічних засобів і технологій.

3) Окрему групу становлять заходи охорони ґрунтів. Відповідно до ст. 1 закону України «Про охорону земель» охорона ґрунтів – система правових, організаційних, технологічних та інших заходів, спрямованих на збереження і відтворення родючості та цілісності ґрунтів, їх захист від деградації, ведення сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій та забезпеченням екологічної безпеки довкілля. Стаття закону України «Про охорону земель» встановлює основні вимоги до охорони родючості ґрунтів (зокрема, забороняється використання земельних ділянок способами, що призводять до погіршення їх якості; на землях сільськогосподарського призначення може бути обмежена діяльність щодо вирощування певних сільськогосподарських культур, застосування окремих технологій їх вирощування або проведення окремих агротехнічних операцій; розорювання сіножатей, пасовищ; використання деградованих, малопродуктивних, а також техногенних забруднених земельних ділянок; необґрунтовано інтенсивного використання земель).

4) Особливі заходи охорони встановлюються земельним законодавством щодо окремих територій, які з тих чи інших причин не підлягають господарському використанню або допускають обмежене їх використання. В системі таких територій та земель можна виділяти:

а) деградовані землі. Деградація земель – природне або антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів (ст. 1 закону України «Про охорону земель»). До деградованих земель відносяться:

а) земельні ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин тощо; б) земельні ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами та інші (ст. 171 Земельного кодексу України);

б) малопродуктивні землі. До малопродуктивних земель відносяться сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним (ст. 171 Земельного кодексу);

в) порушені землі. Порушені землі – землі, що втратили свою господарську та екологічну цінність через порушення ґрунтового покриву внаслідок виробничої діяльності людини або дії природних явищ (ст. 1 закону України «Про охорону земель»).

г) техногенно забруднені землі. Техногенно забруднені землі – це землі, забруднені внаслідок господарської діяльності людини, що призвела до деградації земель та її негативного впливу на довкілля і здоров'я людей. До техногенно забруднених земель відносяться землі радіаційне небезпечні та радіоактивно забруднені, землі, забруднені важкими металами, іншими хімічними елементами тощо (ст. 169 Земельного кодексу).

Землі охороняються переважним чином при здійсненні господарської діяльності, пов'язаної з їх використанням. Носії земельних прав, що здійснюють таку діяльність на землях відповідних категорій з урахуванням їх цільового призначення, мають дотримуватися вимог земельного та природоохоронного законодавства та виконувати покладені на них спеціальні обов'язки.

Включення в процесі реалізації земельної і аграрної реформ певної частини земель в орбіту ринкових підприємницьких відносин створює певний конфлікт між економічними інтересами приватного власника на ці землі та загальносуспільними екологічними інтересами. Він може бути вирішений лише за умов належної екологічної правосвідомості таких власників землі.

Отже, в умовах економічної та екологічної кризи при переході до ринкових відносин та різних форм власності без ефективних заходів з боку держави процес деградації земель, а також ґенофонду флори і фауни, ценозів, екосистем та ландшафтів може стати незворотним. Тому важливу роль у здійсненні

завдань правової охорони земель, повинно бути відведено, державі шляхом законодавчого регулювання земельних відносин, розробки та реалізації загальнодержавних та місцевих програм раціонального використання земель, підвищення родючості ґрунтів, охорони земельних ресурсів у комплексі з іншими природоохоронними заходами.

Одержано 27.05.2015

УДК 343.365:343.237(091)(477)«11/19»

Андрій Сергійович БЕНІЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін

Херсонського факультету

Одеського державного університету внутрішніх справ

ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ У ПЕРІОД ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

На території України після зречення російського імператора Миколи II від престолу почалось формування національних органів влади. У березні 1917 року в Києві була створена Центральна Рада, куди увійшли представники українських політичних партій, громадських організацій та різних верств суспільства. 7 (20) листопада 1917 року Українська Центральна Рада у своєму третьому універсалі оголосила створення Української Народної Республіки (далі – УНР) у складі Російської Республіки [1].

25 листопада (7 грудня) 1917 року УНР приймає закон «Про правонаступництво», яким було визначено, що до сформування Федеративної Російської Республіки всі закони і постанови, які мали силу на території Української Народної Республіки до 27 жовтня 1917 року, оскільки вони не змінені і не скасовані Універсалами, законами і постановами Української Центральної Ради, мають силу і надалі, як закони і постанови Української Народної Республіки [2]. Дане положення було підтверджено законом УНР «Про порядок видання законів» від 8 (21) грудня 1917 р. [3]. Таким чином, на території України продовжувало діяти кримінальне законодавство Російської імперії.

3 березня 1918 р. у Брест-Литовську між Росією з одного боку і Німеччиною та її союзниками з іншого був укладений мирний договір, за яким радянський уряд визнавав незалежність України. 29 квітня 1918 року на Всеукраїнському землеробському конгресі в Києві було проголошено гетьманат під

керівництвом Павла Скоропадського. Його уряд у документах мав назву – Українська держава. Державні органи УНР було скасовано. Урядом П. Скоропадського було скасовано нормативно-правові документи, які було прийнято за часів Тимчасового уряду, а також Центральної Ради. Так, П. Скоропадський у Грамоті до всього українського народу від 29 квітня 1918 року вказував, що «усі розпорядження колишнього українського уряду, а також тимчасового Російського уряду відміняються і знищуються» [4]. У період правління П. Скоропадського на українських землях де-факто діяло законодавство Російської імперії. Так, у пункті 23 закону Української держави «Закони про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 року було вказано, що «Українська Держава керується на твердих основах законів, виданих в установленій черзі» [5, с. 386–389]. Між тим, урядом П. Скоропадського не було прийнято нормативного документу, який би визначав порядок застосування законодавства Російської імперії. У період Гетьманату не було прийнято кримінального законодавства, тому на землях Української держави продовжувало діяти кримінальне законодавство Російської імперії.

14 грудня 1918 року П. Скоропадський відрікся від влади. Державні гілки влади на окремих українських землях перейшли до Директорії Української Народної Республіки (далі – Директорія УНР). У період правління Директорії УНР було прийнято низьку законодавчих актів щодо протидії окремим видам злочинів. Між тим, Директорія УНР застосовувало кримінальне законодавство Російської імперії.

Так, наприклад, у червні 1919 року Надзвичайний Військовий Суд при Штабі Дієвої Армії пред'явивши обвинувачення отаману Петра Балбочана у скоєння злочину, передбаченого артикулом 246 Зводу військових постанов 1869 р., книги XXII, вид. 4. Суд зазначив, що отаман Петро Балбочан «злочинно захопив владу – посаду Командуючого Запорізькою групою і тим дезорганізував військовий фронт під час щасливого наступу проти ворога» [6, с. 13]. 10 червня 1919 року Надзвичайний Військовий Суд позбавив Петра Балбочана всіх прав стану і призначив покарання до страти [6, с. 21].

У період громадянської війни на українських землях Директорія УНР змушена була вести бойові дії з радянськими військами, Збройними силами Півдня Росії під керівництвом генерала Денікіна, повстанською армією під керівництвом Нестора Махно, та іншими військовими формуваннями. Директорія

УНР фактично проіснувала до кінця 1920 року. Уряди УНР, Української держави та Директорії УНР у зв'язку із малим періодом свого існування, а також через постійні військові сутички із внутрішніми та зовнішніми ворогами не змогли утворити кримінального законодавства незалежної України.

18 березня 1921 року в Ризі був підписаний мирний договір між Польщею з одного боку та РРФСР й УСРР з іншого боку. Згідно умов договору основна частина українських земель опинилась під радянською владою, а частина західних українських земель увійшли до складу Польської Республіки (Друга Річ Посполита). На території західних українських землях, що опинилися під владою Польщі, діяло кримінальне законодавство цієї країни. Слід зазначити, що на території Польщі, яка раніше входила до складу Російської імперії, діяло Кримінальне уложення 1903 р. 1 вересня 1932 р. у Польщі було прийнято Кримінальний кодекс та Закон про проступки.

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 1115, оп. 1, спр. 4, арк. 9. – III універсал Української Центральної Ради від 7 (20) листопада 1917 р.

2. Закон УНР «Про правонаступництво» від 25 листопада (7 грудня) 1917 р. [Електронний ресурс] // Українські підручники онлайн : [сайт]. – Режим доступу до документа: <http://textbooks.net.ua/content/view/993/17>. – Дата доступу: 10.04.2015.

3. Закон УНР «Про порядок видання законів» від 8 (21) грудня 1917 р. [Електронний ресурс] // Українські підручники онлайн : [сайт]. – Режим доступу до документа: <http://textbooks.net.ua/content/view/998/17>. – Дата доступу: 10.04.2015.

4. Грамота ко всему украинскому народу от 29 апреля 1918 г. [Електронний ресурс] // Державний архів Чернігівської області : [сайт]. – Режим доступу до документа: <http://cn.archives.gov.ua/expo/temat/independ/4.html>. – Дата доступу: 10.04.2015.

5. Закон Української держави «Закони про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 р. // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. : док. і матеріали в 2 т. Т. I / [упоряд. Т. Гунчак і Р. Сольчаник]. – Київ : Сучасність, 1983. – С. 386–389.

6. ЦДАВО України, ф. 2279, оп. 1, спр. 3, арк. 13–21.

Одержано 19.05.2015

УДК 343.97

Сергій Миколайович БРАЙЧЕНКО,

кандидат юридичних наук

*завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного інституту
Східноєвропейського університету економіки і менеджменту (м. Черкаси)*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗЛОЧИННІСТЮ

Серед значної кількості питань, на які звертається особлива увага вчених-кримінологів, важливе місце займає проблема соціального контролю над злочинністю. Оскільки, як в розвинених громадянських суспільствах, де встановлено тісну взаємодію між громадянином, суспільством та державою, так і в молодій українській державі, де поки ведеться пошук правових механізмів дієвого громадського контролю за діями держави, проблема злочинності є надзвичайно актуальною.

Необхідно зазначити, що питання соціального контролю традиційно пов'язується зі злочинністю, але при цьому має набагато більш широке, загальносоціологічне значення. Даним питанням займалися такі науковці, як: Д. Блэк, М. Вебер, Е. Дюркгейм, Н. Луман, Ф. Макклінток, Р. Мертон, Р. Парк, Т. Парсонс, Э. Росс, У. Самнер, Г. Спенсер, Г. Тарда, А. Хулсман, П. О. Сорокін та ін.

Безумовно, закономірне зростання ролі суб'єктивного фактору в умовах сучасного суспільства припускає подальше поліпшення управління усіма соціальними процесами в різних сферах життя суспільства. Це стосується і об'єктивної тенденції поступового усунення причин і умов, що сприяють формуванню такого соціального типу особистості, як злочинець.

Відмітимо, що суттєвий чинник, результати впливу якого, ми спостерігаємо в останні роки – правовий. Дійсно, кримінально-правовий тиск, адміністративне, громадське регулювання правовідносин, дали суспільству оптимізацію криміногенної обстановки і, як наслідок, зменшення рівня злочинності та вчинення злочинів в цілому. Тому активна діяльність правоохоронців у поєднанні з перманентною адаптацією законодавства та у взаємодії з соціальними інститутами, здатна полегшити сучасну криміногенну ситуацію в українському суспільстві.

Слід звернути увагу на те, що будь-який соціальний інститут складається і підтримується завдяки дії механізмів соціального контролю. Поняття «інституціоналізація» і «контроль» нероздільні. Соціальні інститути в системі соціальних зв'язків – найбільш міцні канати, які вирішальною мірою зумовляють її

буденну життєздатність. Основою соціального контролю над злочинністю є загальні заходи соціального контролю над девіантною поведінкою. Проте злочинність передбачає відповідно і ряд певних специфічних заходів. Серед них – профілактика злочинності (від гр. *prophylakticos* – запобіжний) – попередження злочинності; комплекс заходів, спрямованих на виявлення, обмеження або усунення факторів злочинності в цілому та її окремих видів, суспільної небезпеки особистості злочинця.

При розгляді соціальної ефективності та цінності попередження злочинності підкреслимо, що воно є найбільш економічним і найменш витратним напрямком боротьби з нею, допомагає уникнути не тільки матеріальних, але і соціальних, моральних, інших витрат.

Зазначимо, що серед низки спеціальних заходів виділяють конкретні види, методи психологічної допомоги жертвам злочинів, індивідуальної роботи з представниками «груп ризику». Особливим напрямком є віктимологічна профілактика, тобто, сукупність заходів, спрямованих на зниження ризику стати жертвами злочинних зазіхань. Серед них: роз'яснення громадянам правил, що забезпечують максимальну особисту безпеку як у професійній, так і у побутовій сферах життєдіяльності; популяризація правил заощадження майна від злодіїв і шахраїв; навчання оптимальному способу дій при зіткненні зі злочинцем.

Таким чином дослідження, проведені вищезазначеними авторами, дозволяють зробити певні висновки, на яких і ґрунтуються нижче приведені бачення щодо оптимізації функцій соціального контролю в Україні. А саме:

- з метою забезпечення адекватного реагування сільськими, селищними та міськими громадами на зміну криміногенної обстановки, динаміку правопорушень, необхідно активізувати нормотворчі зусилля щодо утворення місцевої міліції. При чому органи місцевого самоврядування мають самостійно визначати чисельність, структуру, дислокацію та інші аспекти діяльності, в залежності від потреб громади;

- активізація діяльності громадських формувань з охорони правопорядку шляхом надання їм більш широких повноважень та контролю за їх діяльністю уповноваженими органами місцевого самоврядування. Такі заходи мають скоротити бюджетні витрати на штатних правоохоронців і надати змогу соціально активним громадянам самотужки впливати на стан правопорядку;

- запровадження жорстких мір до власників розважальних і торгівельних закладів щодо дотримання режиму роботи та

реалізації тютюнової та алкогольної продукції. Як свідчить кримінологічний аналіз державної статистики, безконтрольна торгівля спиртними напоями різко погіршує криміногенну ситуацію, сприяє вчиненню правопорушень та злочинів;

– законодавче унормування органів ювенальної юстиції та вдосконалення ефективно діючої системи роботи з неповнолітніми, що виявляють девіантну поведінку. Такі зміни вкрай необхідні, оскільки впливати на дитячу поведінку можна лише маючи певний фаховий рівень. Правоохоронці та судді, які мають досвід застосування методів державного примусу щодо дорослих осіб, не завжди можуть адекватно діяти відносно неповнолітнього, враховувати індивідуальні психологічні властивості.

Світовий досвід, історія показують, що поки суспільство саме відтворює причини і умови злочинності, повністю викоринити її навряд чи можливо. Проте можливо і необхідно знизити її рівень до соціально прийняттого мінімуму, зменшити частку тяжких та особливо тяжких злочинів в загальній структурі.

Одержано 22.05.2015

УДК 342.25(71)

Лариса Дмитрівна ВАРУНЦ,

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри конституційного та міжнародного права
факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби
з кіберзлочинністю та торгівлею людьми*

Харківського національного університету внутрішніх справ

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ КАНАДИ

З огляду на те, що публічна влада спрямована на вирішення суспільних справ, розповсюджується за територіальним принципом, їй підкоряються усі, хто знаходиться на відповідній території. Вона здійснюється особливим прошарком людей, що професійно займаються управлінням, складають апарат влади. Апарат публічної влади існує і функціонує за рахунок податків з населення і призначений для того, щоб діяти у суспільних інтересах.

У науковій літературі виділяють як спільні ознаки обох форм публічної влади, так і особливі ознаки кожної. Зокрема, для обох форм публічної влади притаманна низка спільних ознак, а саме:

– спрямованість на виконання суспільних завдань і функцій;

- функціонування через відповідні публічні інститути;
- легітимність;
- спрямованість на вирішення усіх справ суспільного значення;
- діяльність за законодавчо встановленою процедурою і встановлення владних рішень правовими актами, тощо.

Безумовно, найбільш суттєвою ознакою державної влади є її суверенітет.

Влада місцевого самоврядування характеризується деякими особливостями, а саме:

- її джерелом є народ;
- первинним носієм – територіальна громада;
- розповсюджується лише на територію адміністративно-територіальних одиниць;
- її органи діють від імені територіальної громади, пов'язані більш тісними зв'язками з населенням тощо.

Зазначимо, що публічна влада може здійснюватись безпосередньо населенням або через відповідні інституції, тобто органи публічної влади. В залежності від форм публічної влади розрізняють органи державної влади і органи місцевого самоврядування.

Слід відмітити, що орган місцевого самоврядування – це орган самоврядного територіального співтовариства, яким він формується і перед яким відповідає за належне здійснення своїх повноважень. На відміну від системи державних органів, не підпорядковується принципу поділу влад, що не виключає їх функціонального і компетенційного розмежування.

Зауважимо, що взаємовідносини між органами публічної влади та главою держави, їх повноваження значною мірою залежать від форми держави, зокрема, форми правління. Так, Канада – парламентська монархія, яка входить до Співдружності націй, тому офіційним главою держави є Її Величність Королева Великобританії, яка з 6 лютого 1952 року носить такий титул «Королева Канади». Офіційним представником Королеви в Канаді є генерал – губернатор. Його величність генерал-губернатор виконує королівські обов'язки за відсутності Королеви. Функції генерал-губернатора мають здебільшого формальний характер. Федеральний парламент складається з Королеви і двох палат – Сенату і Палати громад. Основна законодавча ініціатива належить урядові – Кабінету міністрів, який здійснює виконавчу владу в Канаді.

Зауважимо, що у Канаді діє писана не кодифікована Конституція, яка складається із цілої низки актів, прийнятих

упродовж ХІХ-ХХ століть. Двома основними конституційними актами Канади є Конституційні Акти 1867 і 1982 років.

За задумом «батьків-засновників» Конституційного Акту 1867 року федеральний уряд мав зайняти по відношенню до провінцій те ж положення, яке займав імперський уряд по відношенню до колоній.

Основа для федерально-провінційних протиріч була закладена самою Конституцією.

Зазначимо, що до складу Канади входить 10 провінцій і 3 території.

Правовий статус провінцій і територій дещо різниться, зокрема, за ступенем своєї автономії. Провінція отримує владні повноваження безпосередньо з Конституційного Акту 1867 року. Їхнє коригування федеральним урядом можливе тільки шляхом зміни Конституції. Територіям повноваження делегує федеральна влада шляхом прийняття відповідного закону, а тому вони значною мірою підконтрольні центральному уряду.

У межах своєї території провінції відповідають за більшість таких соціальних програм, як охорона здоров'я, освіта і взагалі за все, що стосується природи виключно місцевого значення або перебуває у їхній власності.

Одним із найбільш складних питань у визначенні становища канадських провінцій є відмежування компетенції їхніх органів від компетенції органів федерації. У Канаді провінції мають тільки ті права, котрі їм були надані Конституційним Актом 1867 року. Цей документ надав кожній провінції виключну компетенцію з більшості питань регіональної політики. Усі інші функції та права, не віддані провінціям, перебувають у віданні федерації. За наявності сумніву презумпція тлумачиться на користь компетенції федерації.

Загальним правилом у канадській моделі федералізму є виключна компетенція федерації або її суб'єктів, а спільна компетенція федерального центру й провінцій розглядається як виключення.

Слід звернути увагу на те, що у конституційних актах немає прямої вказівки на можливість взаємного делегування предметів відання. Однак, встановивши загальний принцип роздільного визначення компетенції двох рівнів влади, «батьки-засновники» вважали за потрібне надати перелік функцій федерації, який має лише примірний характер (ст. 91 Конституційного Акту 1867 р.). Зокрема, оборона, державний борг, оподаткування, проведення перепису населення та ін. Навпаки, перелік провінційної компетенції (ст. 92 Конституційного Акту

1967 р.) має жорстко обмежувальний характер. До компетенції провінцій належать: внесення поправок до провінційних конституцій, місцеве оподаткування, створення провінційних державних органів і регулювання діяльності муніципалітетів, питання власності і цивільних прав, місцеве правосуддя і т.д.

Спільна юрисдикція провінцій і федерального уряду встановлена у питаннях пенсійного забезпечення і грошової допомоги на утриманців (страхування від безробіття залишилося у віданні федерації). Федеральний уряд встановлює єдині стандарти і порядок розподілу витрат на оплату таких послуг, як медичне обслуговування, виплата пенсій, соціальне забезпечення і будівництво федеральних автомобільних шляхів.

Чимало важливих рішень приймається на федерально-провінційних нарадах і конференціях. Питання оподаткування, виплати пенсій, медичного обслуговування, а також конституційні проблеми досить часто обговорюються главами федерального й провінційного урядів.

Для більш точного з'ясування розмежування компетенції провінційних і федеральних властей сторони спору вдаються до судової практики, оскільки законодавчі повноваження федеральних і провінційних рівнів влади змінювалися не тільки завдяки внесенню змін до Конституції, але й шляхом їх тлумачення судовою владою Канади.

Зазначимо, що діяльність органів місцевого самоврядування здійснюється згідно з провінційним законодавством. У містах діють мери і міські ради, що обираються шляхом прямих виборів. Великі міста розбиті на муніципальні округи, які володіють певною самостійністю. Представники окремих муніципальних органів входять до центральних міської рад, котрі є відповідальними за міське планування. Утримання муніципальної поліції тощо. Деякі дрібні муніципальні округи управляються безпосередньо представником міської адміністрації.

Управління провінціями здійснюють федеральні органи і служби, але є й деякі елементи самоврядування. Федеральний уряд призначає уповноважених, які несуть перед ним відповідальність за стан справ у відповідних територіальних одиницях. Території мають власні територіальні збори та обрані ними виконавчі органи.

Таким чином, слід зазначити, що в організації публічної влади на місцях одночасно поєднуються дві засади: суспільна і державна.

Одержано 27.05.2015

УДК 340.1

Юлія Олегівна ВАЩУК,

старший викладач кафедри загальноправових дисциплін

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВІСТЬ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВІДОМЧОЇ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Особливість правової політики в сфері відомчої правотворчої діяльності визначається суб'єктним складом, об'єктом впливу відомчої правотворчої політики, засадами, на яких вона ґрунтується та специфічними формами її реалізації

Відомча правотворча політика як невід'ємна частина державної правової політики насамперед формується та реалізується такими вищими органами державної влади в Україні, як Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, котрі формують та втілюють в життя правову політику через правотворчу форму її реалізації. Також, відповідно до ієрархії органів державної влади суб'єктами відомчої правотворчої політики, як держава в особі центральних органів виконавчої влади.

Народ України при реалізації свого права прямого волевиявлення формує склад вищих державних органів, приймає участь у діяльності громадських організацій, політичних партій, рухах. Тим самим громадяни також впливають на здійснення державної політики, включаючи – правову політику.

Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади формуючи правову політику держави визначає відомчу правотворчу політику шляхом прийняття нормативних актів вищої юридичної сили.

Президент України як глава держави забезпечує формування та реалізацію правової політики, а отже він визначає зазначену політику на всіх рівнях функціонування державної влади, а саме на рівні правового регулювання діяльності міністерств та центральних органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України є суб'єктом реалізації правової політики, її втілення в життя. Міністерства та відомства є безпосередніми суб'єктами формування та здійснення відомчої правотворчої політики. Будь-яке міністерство виробляє державну політику у визначеній сфері за допомогою правової регуляції, готуючи та приймаючи відомчі нормативно правові акти.

Міністерству юстиції України як головному правовому експерту держави та законопроектувальнику в системі центральних

органів виконавчої влади також відводиться одне з провідних місць у сфері визначення відомчої правотворчої політики. З метою забезпечення єдиних принципів у правотворчій роботі Міністерство юстиції та його територіальні органи здійснює державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади; координує нормотворчу діяльність у міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, здійснює контроль за такою діяльністю; координує роботу міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з питань науково-експертного, аналітичного, інформаційного та методологічного забезпечення виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу; координує діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з питань систематизації законодавства, перевіряє стан такої діяльності, надає рекомендації щодо її поліпшення і вносить пропозиції про усунення виявлених недоліків; здійснює методичне керівництво правовою роботою в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади; перевіряє в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади стан правової роботи, надає рекомендації щодо її поліпшення, вносить пропозиції про усунення виявлених порушень і недоліків та притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у допущених порушеннях.

Правова політика, як і будь-яка політика загалом завжди має певний безпосередній об'єкт впливу. Об'єкт у політичному процесі це – мета, яка повинна бути досягнута.

Основною метою правової політики сучасної України є розв'язання юридичними засобами соціальних проблем; підтримання правопорядку; забезпечення функціонування гілок державної влади і місцевого самоврядування, зв'язків індивіда, суспільства, держави; забезпечення миру й стабільності в середині країни та на міжнародній арені. У літературі висловлюється думка, що правова політика реалізується у формі правотворчості.

Відомча правотворча політика реалізується у більшості випадків через механізми підзаконної нормотворчості.

Регулювання, координація, систематизація та оптимізація відомчої підзаконної правотворчості є метою, а отже і об'єктом впливу відомчої правотворчої політики.

Діяльність суб'єктів відомчої правотворчої політики, яка є основою досягнення її мети повинна ґрунтуватись на відповідних

засадах. Під загальними засадами відомчої правотворчої політики слід розуміти ті загальні положення, котрі утворюють її ідейну основу, визначають її сутність, і якими мають керуватись суб'єкти відомчої правотворчої політики в процесі її формування та втілення в життя.

Такими визначальними засадами, як відомо, відповідно до традиційної юридичної термінології, є принципи відомчої правотворчої політики.

Принципи відомчої правотворчої політики є похідними як від принципів правотворчості (нормотворчості), так і від власне принципів правової політики.

Загалом вони покликані уніфікувати характер цілеспрямованого впливу на соціальні відносини за допомогою правових засобів, а також служити критеріями оцінки правильності конкретних правотворчих і правозастосовних рішень.

Відповідно, відомча правотворча політика базується на принципах правової політики, з урахуванням змісту низки загальних принципів правотворчості. На нашу думку, до кола основних принципів відомчої правотворчої політики відносяться наступні: принцип законності, принцип демократизму, принцип гуманізму, принцип гласності, принцип професіоналізму, принцип планування та прогнозування, принцип науковості, принцип ефективності, принцип об'єктивності, принцип зв'язку з правозастосовною практикою відомчої правотворчої політики, принцип субординації.

Реалізація принципів відомчої правотворчої політики має велике теоретичне і практичне значення, оскільки сприяє встановленню належного правового порядку, істотна частина якого забезпечується дією відомчих норм права.

До основних форм реалізації відомчої правотворчої політики відносяться – визначення стратегії відомчої правотворчої політики, яка включає в себе такі елементи як планування та прогнозування відомчої правотворчості, моніторинг відомчої правотворчості, а також специфічною формою її реалізації державна є реєстрація відомчих нормативно-правових актів, тобто актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади (в Україні здійснюється Міністерством юстиції України)

Під визначенням стратегії відомчих нормативно-правових актів необхідно варто розуміти специфічний вид діяльності суб'єктів відомчої правотворчої політики щодо визначення прийомів і способів досягнення науково обґрунтованих прогнозів

прийнятих відомчих нормативно-правових актів, як загалом спрямована насамперед на поліпшення їх якості та ефективності.

Прогнозування як елемент юридичної стратегії нормативного правового акту являє собою діяльність по визначенню цілей майбутнього нормативного правового акту шляхом проведення правового моніторингу й вироблення на його основі концепції проекту нормативного правового акту.

Планування як складова частина юридичної стратегії нормативного правового акту полягає у виробленні найбільш оптимальних прийомів і способів досягнення цілей, заради яких буде прийматися нормативний правовий акт.

Розробка питань юридичної стратегії нормативних правових актів дозволить вирішити ряд теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з ефективністю прийнятих нормативних правових актів, з їхнім виконанням і реалізацією. Ефективна робота Міністерства юстиції щодо державної реєстрації відомчих нормативно-правових актів забезпечить дотримання законності в сфері відомчої нормотворчості.

Підсумовуючи, можна зробити наступні висновки: відомча правотворча політика як форма («вид») правової політики і певна системна державно-вольова діяльність, що спрямована на створення стабільної, цілісної (несуперечливої) правової основи діяльності відомств, формування умов для правотворчого процесу і підвищення юридичної культури відомчої правотворчості має свій конкретний суб'єктний склад та безпосередній об'єкт впливу. За логікою речей відомча правотворча політика, як будь-яка інша політика, повинна здійснюватися на основі певних керівних, основоположних, фундаментальних ідей, такого роду цінностей, які мають характер її основних засад, або, інакше кажучи – мають статус її загальних засад. Реальний вплив відомчої правотворчої політики на функціонування правової системи держави слід пов'язувати з таким поняттям як «реалізація відомчої правотворчої політики», котре має низку відповідних «форм».

Одержано 21.05.2015

УДК 341.456:341.123

Андрій Васильович ВОЙЦІХОВСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного та міжнародного права

факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби

з кіберзлочинністю та торгівлею людьми

Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЛЬ ООН У СПРАВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Одним з ключових тенденцій світового розвитку на початку ХХІ ст. є процес формування глобального інформаційного суспільства. Під впливом інформаційних потоків відбуваються глибокі зміни в міжнародних відносинах, пов'язані з виникненням інформаційних загроз транскордонного характеру, що вимагають активної міжнародної співпраці держав у боротьбі з ними.

Для України особливо актуальним стало питання забезпечення інформаційної безпеки, яка зіткнулася із гібридом інформаційної війни та кібератак. Багато проблем, пов'язаних із забезпечення інформаційної безпеки можуть бути успішно розв'язані лише в тісній скоординованій співпраці з іншими державами і міжнародними організаціями (ООН, ЄС, НАТО та ін.). Насамперед це стосується ООН як міжнародної універсальної організації діяльність, якої пов'язана із вирішенням глобальних міжнародних проблем.

23 вересня 1998 р. до Генерального секретаря ООН було спрямовано спеціальне Послання з питань міжнародної інформаційної безпеки. На 53-й сесії ГА ООН був представлений проект резолюції під назвою «Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки», що був прийнятий 4 грудня 1998 р.

Резолюція (A/RES/53/70) пропонує державам-членам ООН обговорювати питання інформаційної безпеки, дати конкретні визначення загроз, запропонувати шляхи протидії порушенням міжнародної інформаційної безпеки, включаючи розробку міжнародних принципів забезпечення безпеки глобальних інформаційних систем.

Завдяки оцінкам країн-членів 10 серпня 1999 р. Генеральним секретарем ООН була представлена доповідь (A/54/213), що складалася з висновків експертів Австралії, Білорусії, Брунею, Куби, Омана, Катару, Росії, Саудівської Аравії, Великобританії і США.

Загальним в Доповіді стало визнання наявності проблеми, проте при цьому виявилися істотні відмінності як в розставленні акцентів (військова, правова, гуманітарна або інші складові), так і в методиці її розгляду і вирішення.

Резолюція (A/RES/53/70) започаткувала обговорення щодо створення абсолютно нового міжнародно-правового режиму, структурним елементом якого в перспективі повинні стати інформація, інформаційна технологія і методи її використання.

Відповідно до її рекомендацій Інститутом ООН з проблем роззброєння і Департаментом з питань роззброєння Секретаріату ООН в серпні 1999 р. в Женеві був проведений міжнародний семінар з питань міжнародної інформаційної безпеки. Представники більше 50-ти країн, включаючи експертів з найбільш розвинених в інформаційно-технологічному плані держав, підтвердили актуальність проблеми інформаційної безпеки і своєчасність винесення цього питання на обговорення. В той же час, у рамках обговорення було визначено різні підходи до суті самої проблеми.

Експерти деяких розвинених країн, включаючи США, виходили з пріоритету розгляду і розробки заходів інформаційної безпеки стосовно загроз терористичного і кримінального характеру. При цьому загроза створення інформаційної зброї і виникнення інформаційної війни причіниками такого підходу розглядалася швидше як теоретична.

На 54-й сесії ГА ООН (1 грудня 1999 р.) була прийнята резолюція (A/RES/54/49) «Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки». Документ вказав на загрози міжнародному інформаційному простору не лише в цивільній, але і військовій сферах.

У виконання даної резолюції в травні 2000 р. в Секретаріаті ООН був представлений проект Принципів, що стосуються міжнародної інформаційної безпеки і опублікований в доповіді Генерального секретаря ООН (A/RES/55/140) для подальшого обговорення цієї проблеми.

Принципи є свого роду робочим варіантом кодексу поведінки держав в інформаційному просторі, створюючи для них принаймні моральні зобов'язання, і складають основу для широких міжнародних переговорів під егідою ООН і інших міжнародних організацій. Крім того, Принципи дають необхідні основні поняття в галузі міжнародної інформаційної безпеки.

На 55-й сесії ГА ООН 20 листопада 2000 р. були прийняті резолюції: (A/RES/55/28) «Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікації в контексті міжнародної безпеки» і

(A/RES/55/29) «Роль науки і техніки в контексті міжнародної безпеки і роззброєння», в яких мова в першу чергу, йде про технології подвійного призначення, тобто технології, які можуть застосовуватися як в цивільних, так і у військових цілях.

Принциповим відмінним моментом резолюції «Досягнення у сфері інформації і телекомунікації в контексті міжнародної безпеки», прийнятої на 56-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 2001 р. (A/RES/56/19), стало рішення про створення в 2004 р. спеціальної групи урядових експертів держав-членів ООН для вивчення проблеми міжнародної інформаційної безпеки, а саме обговорення існуючих і потенційних загроз у сфері інформаційної безпеки, вироблення можливих спільних заходів по їх усуненню, а також дослідження міжнародної концепції щодо зміцнення безпеки глобальних інформаційних і телекомунікаційних систем.

Доповідь про результати дослідження були представлені групою експертів Генеральній Асамблеї ООН на 60-й сесії.

Відповідно до рішень резолюцій ГА ООН (A/RES/56/183) «Всесвітня зустріч на вищому рівні з питань інформаційного суспільства» від 21 грудня 2001 р. і (A/RES/57/238) «Всесвітня зустріч на вищому рівні з питань інформаційного суспільства» від 20 грудня 2002 р. питання міжнародної інформаційної безпеки обговорювалися на Всесвітній зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства (перший етап м. Женева, 2003 р., другий – м. Туніс, 2005 р.). Велику роль в об'єднанні світової спільноти навколо теми міжнародної інформаційної безпеки відіграла XVI Повноважна конференція Міжнародного союзу електрозв'язку – спеціалізованої установи ООН (м. Маракеш, Марокко, 23 вересня – 18 жовтня 2002 р.).

Рішенням Повноважної конференції був прийнятий документ «Вклад Міжнародного союзу електрозв'язку в Декларацію принципів і План дій Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства» (документ PLEN/1). Структуру даного документу складають питання довіри і безпеки при використанні інформаційно-комунікаційних технологій.

Дійсно, переваги, які може надати використання інформаційно-комунікаційних технологій, повною мірою можуть бути реалізовані лише у разі надійності і безпеки відповідних технологій і мереж, відмови від їх використання в цілях, несумісних із завданнями забезпечення міжнародної стабільності і безпеки. В зв'язку з цим країни-члени Міжнародного союзу електрозв'язку виразили побоювання відносно того, що інформаційно-комунікаційні технології можуть впливати негативно

на безпеку держав як в цивільній, так і у військовій сферах і визнали необхідність недопущення використання інформаційних ресурсів або технологій у злочинних або терористичних цілях.

Формулювання міжнародної інформаційної безпеки, що знайшли відображення в «Вкладі Міжнародного союзу електрозв'язку в Декларацію принципів і План дій Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства» надалі лягли в основу відповідних положень підсумкових документів регіональних конференцій з підготовки до Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства – Загальноєвропейська конференція (м. Бухарест, 7–9 листопада 2002 р.) і Азіатська конференція (м. Токіо, 13–15 січня 2003 р.).

Сторони погодилися з необхідністю зміцнювати регіональну і міжнародну співпрацю для зміцнення безпеки інформаційного простору. Було висловлено думку проте, що ефективне забезпечення інформаційної безпеки може бути досягнуте не лише технологічно, для цього знадобляться зусилля із правового регулювання питання і вироблення відповідної національної політики держав.

Прийнята 22 листопада 2002 р. ГА ООН резолюція (A/RES/57/53) «Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікації в контексті міжнародної безпеки» вказує на неприпустимість використання інформаційно-телекомунікаційних технологій і засобів з метою негативного впливу на інфраструктуру держав.

Відповідно до зазначеної резолюції були створені дві Групи урядових експертів ООН по міжнародній інформаційній безпеці, які продовжили дослідження загроз у сфері інформаційної безпеки. Перша група проводила свої засідання в 2004 і 2005 рр. Друга група почала роботу в 2009 р. і завершила обговорення в 2010 р. Обидві групи займалися розглядом існуючих і потенційних загроз із кіберпростору, і вивченням можливих колективних заходів з їх протидії. Ґрунтуючись на підсумках роботи даної Групи, Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун представив 65-й сесії ГА ООН (вересень 2010 р.) доповідь про результати цього дослідження.

Важливі аспекти боротьби із інформаційною злочинністю були також зафіксовані у резолюції (A/RES/64/211) ГА ООН від 21 грудня 2009 р. про «Створення глобальної культури кібербезпеки і оцінка національних зусиль по захисту найважливіших інформаційних інфраструктур». Найсуттєвішим з них

можна назвати формулювання переліку елементів для захисту найважливіших інформаційних інфраструктур. Тобто були вказані ті захисні механізми, як міжнародного так і національного рівня, котрі є базовими елементами для побудови глобальної системи протидії спробам використання і використанню інформаційно-комунікаційних технологій у цілях не сумісними з основними принципами міжнародного права та безпекою держав, суспільства та особи.

У наступний період здійснюється реалізація рішень міжнародного співтовариства про необхідність широкого практичного вивчення питань міжнародної інформаційної безпеки, приймаються резолюції, що розвивають положення попередніх резолюцій і підтверджують недопустимість використання інформаційно-комунікаційних технологій і засобів в цілях негативного впливу на інфраструктуру держав.

Необхідно відмітити, що незважаючи на зусилля світової спільноти із зміцнення міжнародної інформаційної безпеки, ситуація залишається украй складною. Багато держав потерпає від різноманітних конфліктів і криз, які мають тенденцію загострюватися. Більшість з цих конфліктів переростає в джерела регіональної і міжнародної терористичної небезпеки, що підживлюється інформаційною війною. Як приклад, можемо навести конфлікт в Україні, яка останнім часом зіткнулася із гібридом інформаційної війни та кібератак. Підготовка анексії українського півострову Крим та розв'язання збройного конфлікту на Донбасі планувалися та реалізовувалися на базі багатолітньої інформаційної війни. Війни, якій багато хто не надавав належного ступеня небезпеки. І особливий вплив тут відіграв Інтернет і засоби масової інформації, особливо телебачення.

Відмітимо, що Україна потребує адекватної системи інформаційної безпеки, що трансформується, де виклики національній безпеці все частіше набувають рис, відмінних від традиційних загроз. Питання захисту у кіберпросторі є питання національної безпеки.

Україні належить не послабляти своїх зусиль щодо протидії інформаційним атакам як на національному рівні, так і на світовій арені, бачачи кінцеву мету своєї дипломатичної роботи в створенні глобального режиму міжнародної інформаційної безпеки.

У підсумку зазначимо, що міжнародний характер загроз інформаційної безпеки визначає необхідність взаємодії як на

регіональному, так і на глобальному рівні, з тим, щоб вжити погоджені заходи для зниження існуючих загроз. Жодній державі не під силу добитися цього самотійно. Тому паралельно з розвитком спеціалізованих органів і інститутів ООН створюються міжурядові організації міжрегіонального і регіонального характеру, спрямовані на розширення співпраці держав в різних областях міжнародних відносин.

На жаль, розробка міжнародно-правової бази в галузі забезпечення інформаційної безпеки ведеться повільно і неспросто, оскільки світова спільнота зіткнулася із завданням кодифікації діяльності в новій, технологічно складній і украй чутливій для їх національної безпеки сфері. Робота над цими домовленостями проходить поетапно, кожен подальший документ спирається на попередній, паралельно приймаються загальні принципи діяльності держав у відповідних сферах.

Одержано 27.05.2015

УДК 342(477)

Тетяна Валеріївна ГАВРИЛЕНКО,

*курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри конституційного та міжнародного права
факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби
з кіберзлочинністю та торгівлею людьми*

Харківського національного університету внутрішніх справ

Л. Д. Варуни

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Конституційно-правова відповідальність визнана в юридичній науці особливим видом юридичної відповідальності, яка виступає як один із важливих елементів механізму забезпечення правової охорони Конституції України. Її зміст і особливості зумовлені місцем і роллю конституційного права в системі національного права України. Вона має багато спільного з іншими видами юридичної відповідальності. Разом з тим необхідно відмітити, що конституційно-правовій відповідальності притаманні специфічні ознаки, а саме: особливий правовий статус суб'єктів, взаємозв'язок з політичною відповідальністю, особливості конституційно-правових деліктів тощо.

Особливістю конституційної відповідальності є й те, що в багатьох випадках вона детально не конкретизується, а законодавець лише вказує на можливість такої відповідальності. Наприклад, в разі порушення законодавства про вибори поєднується конституційна, адміністративна і кримінальна відповідальність.

З іншими видами відповідальності конституційну відповідальність споріднюють такі ознаки, як санкції і можливість у необхідних випадках застосувати такий спонукальний чинник, як примус. Вказівки на можливість застосування у необхідних випадках таких санкцій містяться в Конституції України, конституційних законах та інших нормативних актах. Так, визнання виборів окремих народних депутатів недійсними в разі порушення законодавства про вибори, є прикладом конституційно-правової відповідальності.

Зазначимо, що існує наукова полеміка навколо поняття конституційно-правової відповідальності. Багато вітчизняних і закордонних вчених не визнають існування цієї відповідальності. Так, Д. А. Липінський, прихильник концепції «негативної» юридичної відповідальності, вважає, що така «відповідальність», яка не підкріплена реальним механізмом впливу на людську поведінку, належить до категорії гасел, які не сприймаються тими, кому вони адресовані». Ми ж схилиємось до думки, що конституційно-правова відповідальність існує, адже вона як і юридична, передбачає настання юридичних наслідків, а саме, для суб'єктів конституційно-правових відносин у випадках порушення ними вимог Конституції України та інших джерел конституційного права.

Деякі вчені, зокрема, В. Ф. Погорілко, серед особливостей конституційно-правової відповідальності виділяє те, що вона буває двох видів: ретроспективною, тобто відповідальністю за минуле та позитивною: це відповідальна поведінка, відповідальне ставлення особи (органу) до своїх обов'язків, належне виконання своїх обов'язків, підзвітність, юридична компетентність. Інші ж схилиються до думки, що існує тільки ретроспективна – відповідальність як настання несприятливих наслідків за неправомірну поведінку, коли можна застосувати за прописані дії суб'єктів певні санкції.

Ми ж дотримуємось точки зору щодо двох видів конституційно-правової відповідальності та вважаємо за необхідне прийняття відповідного закону щодо конституційної відповідальності.

Конституційно-правова відповідальність визнана в юридичній науці особливим видом юридичної відповідальності, яка виступає як один із важливих елементів механізму забезпечення правової охорони Конституції України. Її зміст і особливості зумовлені місцем і роллю конституційного права в системі національного права України. Вона має багато спільного з іншими видами юридичної відповідальності. Разом з тим необхідно відмітити, що конституційно-правовій відповідальності притаманні специфічні ознаки, а саме: особливий правовий статус суб'єктів, взаємозв'язок з політичною відповідальністю, особливості конституційно-правових деліктів тощо.

Одержано 28.05.2015

УДК 010.130.000

Павло Миколайович ГАНІЧЕНКО,

*викладач Сумського училища професійної підготовки,
підпорядкованого УМВС України в Сумській області*

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

На превеликий жаль для українського народу становлення української державності проходило досить важко і довго. Однак, не дивлячись на всі труднощі, українська державність укріпилася і має свою давню історію.

1. Українська державність в часи Київської Русі

Київська Русь була тим фундаментом, з якого і розпочалося зведення української державності. Якщо говорити більш детально про державотворчі процеси, які протікали в той час, то слід зазначити, що під владою Києва об'єдналися два величезних слов'янських політичних центри – Київський і Новгородський. Ця подія, яку літопис відносить до 882 р., традиційно вважається датою утворення Давньоруської держави. Пізніше київському князю підкорилась більшість східнослов'янських земель. У рамках Давньоруської держави робили перші кроки у суспільно-політичному розвитку більше 20 неслов'янських народів Прибалтики, Півночі, Поволжя, Північного Кавказу і Причорномор'я. Першим князем Київської держави став Олег.

Виникнення Давньоруської держави з центром у Києві було закономірним результатом внутрішнього соціально-економічного та політичного розвитку східних слов'ян. Процес їх політичної консолідації зумовлений також рядом інших внутрішніх і зовнішніх факторів: територіальною і культурною спільністю східних слов'ян, економічними зв'язками і їхнім

прагненням об'єднати сили в боротьбі з спільними ворогами. Інтеграційні політико-економічні та культурні процеси призвели до етнічного консолідування східних слов'ян, які утворили давньоруську народність. Вони характеризувалися насамперед східністю мови (із збереженням, проте, місцевих діалектів), спільністю території (котра в основному збігалася з межами Київської Русі), матеріальної та духовної культури, релігії, певною економічною цілісністю. Етнічному згуртуванню східних слов'ян в єдину народність сприяли й однакові традиції, звичаї, звичаєве право, закон, суд, військовий устрій, спільна боротьба проти зовнішніх ворогів. Мабуть, уже в цей час виникають певні елементи національної свідомості, почуття патріотизму.

У процесі формування давньоруської державності можна, таким чином, простежити чотири етапи: княжіння східних слов'ян, утворення первісного ядра давньоруської державності – Руської землі, формування південного та північного ранньодержавних утворень, об'єднання цих утворень у середньовічну державу з центром у Києві.

У 12 столітті після розпаду Київської Русі з великих князівств, які в цей час існували на території України, виділялося Галицьке-Волинське, створене в 1199 р. Проіснувало воно до 1340 р. Державний лад Галицько-волинської землі, хоча й мав ряд своєрідних рис, обумовлених особливостями її соціально-економічного і політичного розвитку, все ж у головному був подібний до державного ладу інших князівств і земель Південно-Західної Русі. Галицько-волинська земля, навіть, перебуваючи в залежності від Золотої Орди, значною мірою зберегла риси державного та правового устрою, притаманні Давньоруській державі. Главою тут був великий князь. Йому належала верховна влада. Князь міг приймати законодавчі акти. Великі князі здійснювали поточне управління як у своєму домені, так і в межах усього князівства.

Князі Галицько-волинської землі мали судові повноваження. Вони також очолювали військову організацію князівств. Князю належало право збирання податків, карбування монет і розпорядження скарбницею, визначення розміру і порядку стягнення митних поборів. Прерогативою князівської влади було керівництво зовнішньополітичними відносинами з іншими державами.

Великі князі прагнули мати свій вплив і на церковну організацію, використовувати її у своїх інтересах. За згодою великого

князя призначалися єпископи, тільки після цього вони освячувалися в сан київським митрополитом. Це, безумовно, також возвеличувало владу князя.

Галицько-волинській землі відомо було і спільне правління двох великих князів. Так, у період після 1245 р. формою правління на цій величезній території став своєрідний керівний дуумвірат Данила, безпосередньо «тримавшого» Галичину, а також Дорогочинську, Белзьку та Холмську землі на Волині, та Василька, який мав «під своєю рукою» Володимир з більшою частиною Волині. Наприкінці XIII ст. з'явилася потенційна можливість встановити дуумвірат в особі Лева (Галицького) та Володимира (Волинського), але внаслідок міжусобиць між ними вона не була реалізована. Однак сини князя Юрія Андрій та Лев виступали як співправителі у зовнішньополітичних питаннях. У спільній грамоті 1316 р. вони називають себе «князі всієї Русі, Галичини та Володимири».

Для підтримки авторитету князів використовувалися ними титули «руських королів», «принцепасів», «князів Руської землі».

печатка. Так, королівським титулом володів Юрій. Про існування такого титулу свідчить зображення Юрія на печатці з короною на голові і скіпетром у руці, супроводжене написом: «Король Русі та князь Володимири». Однак зосередити всю державну владу у своїх руках великим князям Галицько-волинської землі так і не вдалося.

2. Визвольна війна Хмельницького і продовження формування державності України

Тривалий час український народ не мав власної національної держави, що було унікальним явищем – коли б організований у класове суспільство народ був позбавлений національної державності. Необхідність створення української державності та умов, що сприяли б цьому завданню, виявилися на початку національно-визвольної війни. Щоб усунути загрозу зникнення українського народу як етнічної спільності, в порядок денний було поставлено невідкладне завдання – створити і зміцнити державне національне утворення. Це об'єднало зусилля усіх класів українського суспільства в їх спільній боротьбі за визволення з-під влади Речі Посполитої.

Організаторами цієї держави стали козацька старшина та українська шляхта. Вони взяли за цю справу з перших днів війни. Вже у травні 1648 р. з багаточисельних джерел у Польщу почали надходити відомості, що Б.Хмельницький створює удільне князівство із столицею у Києві, а себе титулує князем Русі.

На початку лютого 1649 р. Б. Хмельницький сам повідомив комісарів польського короля про свої наміри створити незалежну українську державу.

З початку формування українська держава мала основні її ознаки: органи публічної влади, які не збігалися з населенням, але виконували свої функції на визначеній території; територію, яку охоплювала державна організація і населення, що на ній проживало: податки, що збиралися на утримання органів публічної влади. Слід зазначити, що населення вільної України, визнавало нову владу.

Формування української держави здійснювалося у обстановці бойових дій, що обумовлювало її форму, а саме: для виконання державних функцій пристосовувалася вже готова, перевірена практикою військово-адміністративна, полковосотенна організація козацтва. В екстремальних умовах війни, коли потрібно було максимально об'єднати та мобілізувати на боротьбу увесь народ, ця організація стала не тільки загальною для усіх повстанських сил, але й єдиною політико-адміністративною та судовою владою в Україні, їй не була підпорядкована тільки церква. Що ж до Запорізької Січі, то вона зберігала здавна встановлену форму правління.

Створення української національної держави вперше одержало правове оформлення та закріплення у Зборівському (серпень 1649 р.), а потім і у Білоцерківському (вересень 1651 р.) договорах, які Б. Хмельницький уклав із Річчю Посполитою.

Іноземні держави визнавали вільну Україну за рівноправного суб'єкта міжнародних відносин і охоче вступали з нею у договірні відносини.

3. Українська державність в період 1917–1920 рр.

Боротьба за державність України наприкінці 1917–1920 рр. відбувалася в умовах запеклої громадянської війни та іноземної інтервенції. У цій боротьбі можна виділити кілька етапів. На першому етапі національну революцію очолювала Центральна Рада. В листопаді 1917 р. було проголошено Українську Народну Республіку (УНР). Другий етап — це правління з кінця квітня 1918 р. гетьманщини в умовах окупації України австрійськими та німецькими військами. Особливою проблемою в національному державному відродженні було утворення в західних регіонах України в жовтні 1918 р. Західної Української Народної Республіки (ЗУНР). І нарешті, майже паралельно з утворенням ЗУНР на більшій частині України, починаючи з листопада 1918 р., проходило відновлення УНР на чолі з Директорією і об'єднання її з ЗУНР. Це також був визначний

етап в національно-державному будівництві. На жаль, наприкінці 1920 – на початку 1921 р. процес національного державного відродження був перерваний перемогою об'єднаних радянських збройних сил, встановленням радянської влади на більшій частині України та окупацією західноукраїнських регіонів Польщею, Румунією, Чехословаччиною.

4. Радянська державність

Не можна з історії української державності викидати і період радянський. З чого ж він розпочався і як протікав? Борючись проти Центральної Ради, більшовицькі організації докладали чимало зусиль для скликання Всеукраїнського з'їзду Рад, який би проголосив більшовицьку владу в Україні, створив Українську радянську державу і затвердив в ній диктатуру пролетаріату. Ідею проведення Всеукраїнського з'їзду Рад висунула більшовицька фракція виконавчого комітету Київської Ради робітничих депутатів 3 листопада 1917 р., її підтримали більшовики Харкова, Катеринослава, Одеси, Єлизаветграда та інших міст Ця діяльність знайшла підтримку тієї частини трудящих, які ще вірили в більшовицькі лозунги. З'їзд мав стати важливим етапом на шляху встановлення радянської влади в Україні.

5. Незалежність України сьогодні

На рубежі 80–90-х років XX ст. в Україні сталися епохальні історичні події. В умовах глибокої соціально-економічної і політичної кризи в республіці розпочався і одержав подальший розвиток процес руйнування тоталітарної більшовицької системи і демократизації соціально-економічного та державно-правового ладу. Цей процес виявився перш за все в утвердженні гласності і політичного плюралізму, ліквідації ідеологічного і політичного панування компартії в країні. Вперше за 70 років були проведені дійсно демократичні, а не фіктивні вибори в органи державної влади. Активно втілювалася в життя реальна боротьба з величезним бюрократичним управлінським апаратом в центрі і на місцях. Розпочався процес згортання командно-адміністративної системи, ліквідації партійно-радянської номенклатури. Намітився перехід до ринкових економічних відносин.

Конкретним, реальним змістом наповнювався суверенітет України, що у кінцевому рахунку призвело до проголошення у серпні 1991 р. незалежності України.

Здобувши незалежність, народ України розпочав активну діяльність по створенню своєї демократичної правової держави. Ця розбудова розпочиналась в дуже складних умовах.

Необхідно було перш за все здійснити перехід від статусу союзної республіки з обмеженим суверенітетом до статусу самостійної держави. Тому законом Верховної Ради УРСР від 17 вересня 1991 р. до Конституції були внесені зміни і доповнення, які мали на меті зміцнити державний суверенітет республіки. У тексті Конституції слова «Українська Радянська Соціалістична Республіка» і «Українська РСР» були змінені на споконвічну назву нашої держави — «Україна». В розділі Конституції про зовнішньополітичну діяльність і захист Вітчизни розвивалися положення про підвищення ролі України як рівноправного учасника міжнародних відносин. Міжнародне співтовариство з розумінням поставилося до виникнення нової незалежної держави. Україну визнали понад 130 країн світу.

Одержано 29.05.2015

УДК 342.727

Лілія Миколаївна ГРИШКО,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри загальноправових дисциплін

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ СВОБОДИ СЛОВА В МОНАРХІЯХ АРАБСЬКОГО СХОДУ: ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

Розкриваючи конституційні гарантії свободи слова в монархіях Арабського Сходу (далі – МАС), перше, на що слід звернути увагу – конституційні принципи закріплення ісламу. Так, *принцип визнання ісламу державною релігією* є найголовнішим конституційним принципом, проголошеним конституціями Кувейту, Бахреїну, Оману, Йорданії, Катару та інших МАС. Водночас конституціями цих держав (наприклад, ст. 104 Конституції Бахреїну) заборонено змінювати державний статус ісламу. Конституційне закріплення ісламу в якості державної релігії є одним із серйозних факторів впливу на розвиток державності та конституціоналізму в МАС, що надає державі теократичного характеру в очах її громадян, визначає головні орієнтири державної політики та суттєво впливає на статус особи.

Наступний конституційний принцип, який слід врахувати при розкритті даної проблематики, – *принцип визнання ісламу основою законодавства*. Так, конституції Бахреїну (ст. 2), Катару (ст. 1), Кувейту (ст. 2), ОАЕ (ст. 7), Оману (ст. 2)

декларують, що шаріат є основним, фундаментальним джерелом законодавства. У відповідності з першою статтею Основного Нізаму Королівства Саудівської Аравії, Коран і Сунна є її конституцією. Це означає, що іслам залишається визначальним фактором подальших державно-правових перетворень, оскільки є основним орієнтиром для розробки нормативних актів, а сама конституція відповідає основним принципам шаріату.

Отже, сучасний етап державно-правового будівництва та конституційного процесу арабських монархій відзначається досить широким використанням положень ісламу та норм шаріату. При дослідженні політико-правових процесів МАС необхідно постійно тримати в полі зору мусульманський фактор. Іслам продовжує залишатися невід'ємною частиною суспільної свідомості, стержнем світогляду, є державною релігією, фундаментальним джерелом законодавства, виконує функції соціального та культурного регулятора.

Одна з особливостей ісламської концепції права є розгляд прав людини не як прав індивідуума, а як прав умми в цілому. Особиста свобода, дарована людям Аллахом, при чому свобода індивіда має подвійний характер та обмежується свободою колективу. Політична участь мусульман в житті держави реалізується через принцип «шура». Ісламська концепція права розглядає права людини не як «права індивіда», а як права «умми». Рівність членів умми є найважливішим принципом.

З огляду на ісламську концепцію прав людини, наше дослідження доречно розпочати з Королівства Саудівська Аравія, де Основному нізамі 1992 р. яскраво відображено основи ісламського віровчення щодо основ життєдіяльності мусульманської умми, яка має прагнути жити в мирі та єдності. Піддані Короля приносять присягу монарху на Корані та Сунні, що будуть жити в покорі та слухняності в часи радості й жалоби, успіхів і негараздів (ст. 6). Саудівське суспільство ґрунтується на принципі прихильності повелінням Аллаха, на взаємовигідному співробітництві у добрих справах, благочестивості, взаємній підтримці й невіддільності (єдності) (ст. 11). Консолідація національної єдності – обов'язок держави, і вона буде припиняти все, що може призвести до відсутності єдності, заколоту й розбрату (ст. 12). Держава захищає права людини у відповідності з Ісламським Шаріатом (ст. 26). У Главі шостій «Безпека» проголошується, що засоби масової інформації повинні вести добropорядну діяльність у відповідності до інструкцій

(законів) держави; вони повинні робити внесок в освіту нації й підтримку її єдності. Усі дії, котрі сприяють заколоту чи розбрату або шкодять безпеці держави та її зв'язкам з широкими колами громадськості чи принижують гідність і права людини, забороняються. Відповідні положення визначаються законом (ст. 39). Таким чином, Основний нізам взагалі не містить жодних гарантій реалізації свободи слова. Навпроти, усіх згадані нами положення Основного нізаму свідчать про недопустимість плюралізму думок та світогляду. У Саудівській Аравії за найменшу критику діяльності правлячої династії та органів державної влади суворо переслідують. Наприклад, у березні 2011 р. 13 реформістів, які насмілилися надіслати кронпринцу листа щодо необхідності політичної реформи, спочатку були заарештовані, а потім відпущені, коли за них вступився Держпартамент США й активісти крупної правозахисної організації Human Rights Watch. А вже влітку троє бізнесменів були притягнуті до суду за звинуваченням у підриві державної безпеки тільки за те, що у приватній бесіді з одним із можновладців критикували існуючий державний устрій. У січні цього року було піддано побиттю блогера за критику влади та ісламських цінностей.

При цьому слід відзначити суттєву модернізацію державно-правового життя більшості МАС. І не дивлячись на роль державної релігії – ісламу, ці держави прагнуть до закріплення міжнародно-правових стандартів в галузі прав людини. Так, відповідно до Конституції Йорданії, держава гарантує свободу вираження думок (усно, письмово і т.д.), гарантується свобода друку та видавничої діяльності в межах закону (ст. 15).

Конституція Кувейту проголошує, що свобода вираження думок та наукових досліджень гарантована. Кожен має право висловлювати та відстоювати свої думки усно, письмово або іншим способом у відповідності з умовами та процедурою, встановленою законом (ст. 36). Свобода преси, друку та публікацій гарантується у відповідності з умовами і в формі, встановлені законом (ст. 37).

Досить лаконічною, щодо гарантій свободи слова є Конституції ОАЕ та Катару. Так, свобода висловлення думок в усній, письмовій та іншій формі гарантується згідно закону (ст.30 Конституції ОАЕ). В Конституції Катару питанням свободи слова присвячено дві статті. Так, ст. 47 закріпила, що свобода висловлення думок та наукових досліджень гарантована у відповідності з умовами і в порядку, встановленому законом. Стаття 48 закріплює свободу преси, друку та публікацій у відповідності до закону.

Конституція Бахрейну гарантує свободу вираження думок та наукових досліджень. Кожен має право висловлювати свої думки і публікувати їх усно, письмово або іншим чином у відповідності з правилами та умовами, встановленими законом, враховуючи, що не порушуються фундаментальні основи ісламської доктрини, не завдається шкода єдності людей, і не викликає ворожнечу та сектантство (ст. 23). Свобода друку та видавничої діяльності здійснюється з урахування попередньої статті та згідно закону (ст. 24). Стосовно положень статті 23 Конституції Бахрейну, слід відзначити, що дане положення з урахуванням того, що 75 % населення є шіїтами, а правляча династія – сунітами, то під ворожнечу та сектантство можна підвести будь-які масові заходи-протести. Неодноразово повідомлялося, що за результатами мітингів та масових акцій у цій державі заарештовуються переважно шіїти.

Хоча в Бахрейні щорічно 7 травня відзначається день преси. 10 травня цього року відзначила це свято і Рада Шури, схваливши зусилля журналістів та засобів масової інформації в служінні Бахрейну та його громадянам. Спікер Ради високо оцінив допоміжну роль преси для законодавчої гілки влади.

У відповідності з Октройований Султаном Кабусом Основним законом Оману, свобода вираження думок в усній, письмовій або в інших формах гарантується в межах закону (ст. 29). Свобода преси, друку та публікацій гарантується у відповідності з умовами та в порядку, передбаченому законом. Заборонено друк та публікація матеріалів, які ведуть до суспільних суперечностей, порушують державну безпеку або принижують гідність людини та її права (ст. 31).

Окремо слід згадати про допустимість за певних обставин цензури в МАС. Так, Конституцією Йорданії передбачено цензуру у випадку оголошення воєнного або надзвичайного стану, яка поширюватиметься на питання, що стосуються громадської безпеки та національної оборони (ч. 4 ст. 15).

Серед ряду причин «арабської весни» є також прагнення громадян до свободи слова. У Катарі поета за оспівування у віршах «арабської весни» та критику влади арабських держав було засуджено до 15 років позбавлення волі. Письменника звинуватили в підбурюванні до всенародного повстання і зміни режиму в Катарі.

Отже, хоча відповідні гарантії вже закріплено конституціями більшості монархій цього регіону, а їх реалізація гарантується в межах та в порядку, передбаченому законом, зарано говорити про існування свободи слова в МАС. На конституційному

рівні закріплено лише зовнішній фасад модернізації ісламського підходу до прав людини в цих монархіях. Систематичне порушення прав людини підтверджує їх нереалізованість у цих державах. Зокрема, як відзначає Н. В. Жданов, чим жорсткіше застосовується ісламська концепція прав і свобод на державному рівні, тим більш розвинений репресивний апарат, тим менш значні та різноманітні творчі процеси в духовній та політичній культурі суспільства. Показовою монархією у цьому розумінні є Королівство Саудівська Аравія.

З огляду на проведенне дослідження, слід зробити наступні висновки:

1. У більшості монархій Арабського Сходу на конституційному рівні проголошено принцип свободи думки та гарантії письмового чи усного її вираження; гарантується свобода друку та видавничої діяльності в межах закону (Йорданія, Катар, Бахрейн, Кувейт, Оман).

2. Закріплення на конституційному рівні свободи думки, преси та публікацій ще не означає їх впровадження в ісламському традиційному суспільстві. Слід враховувати, що критика правлячої династії в МАС це загроза для існуючого режиму правління та для державності в цілому.

3. Основними законами МАС визначаються заборони, умови та навіть завдання для засобів масової інформації. Так, ЗМІ повинні вести добropорядну діяльність у відповідності до інструкцій (законів) держави; вони повинні робити внесок в освіту нації й підтримку її єдності. Усі дії, котрі сприяють заколоту чи розбрату або шкодять безпеці держави та її зв'язкам з широкими колами громадськості чи принижують гідність і права людини, забороняються (ст.39 Основного нізаму Саудівської Аравії). Отже, критика влади в МАС цілком підпадає під «шкоду безпеці держави та її зв'язкам з широкими колами громадськості», що підтверджується практикою притягнення до відповідальності громадян цих держав за відповідні дії.

Свобода слова та преси гарантується за умови, що не порушуються фундаментальні основи ісламської доктрини, не завдається шкода єдності людей, і не викликає ворожнечу та сектантство (ст. 23 Конституції Бахрейну). Конституцією Йорданії передбачено цензуру у випадку оголошення воєнного або надзвичайного стану, яка поширюватиметься на питання, що стосуються громадської безпеки та національної оборони (ч. 4 ст. 15).

4. Свобода слова трактується в межах ісламу і не включає в себе допустимість критики діяльності держави, особливо якщо

це призводить (або може призвести) до розбрату у суспільстві (мітингів, протестів і т.п.). При цьому, трактування свободи слова та преси в усіх МАС наближено до ісламської концепції єдності мусульманської умми, що закріплена в Основному нізамі Саудівської Аравії 1992 року. Наявність державної релігії в МАС не сумісна з принципом свободи слова у дійсному його розумінні. Державна релігія – іслам – перебуває під особливою охороною з боку держави. І пріоритетом є саме охорона та захист ісламу, а також відповідність законів нормам шаріату. Засоби масової інформації розглядаються як провідник, розповсюджувач ісламського віровчення, скоріш як партнер державної влади в освіті нації й підтримці її єдності.

Одержано 28.05.2015

УДК 35.072

Наталія Дмитрівна ЖИЛЬНІКОВА,

*старший викладач кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії*

Харківського національного університету внутрішніх справ

СПІВПРАЦЯ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсман), до якого можуть звертатися громадяни з питань захисту своїх прав, введений Конституцією України 1996 року (ст. 55, 85, 101). Діяльність Уповноваженого регламентується законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 р. (зі змінами та доповненнями станом на 01.01.2015 р.).

Аналіз останніх досліджень та публікацій з означеної теми дає можливість виокремити найбільш цікаві статі та наукові праці, які широко розкривають природу обраної теми. М. Рудь та Г. Стадник проаналізували інститут Уповноваженого крізь призму європейських норм та стандартів у галузі прав людини. Європейські практики діяльності омбудсменів та їх значення у забезпеченні захисту прав людини в Україні вивчали І. Грицяк, Н. Наулік, О. Марцеляк. О. Тертишник наголошує, що статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини потребує зміцнення, оскільки він не може здійснювати практичні дії, а має право лише звертатись із проханнями та клопотаннями до відповідних компетентних органів, хоча це може робити і пересічний громадянин.

Основним призначенням Уповноваженого є діяльність, спрямована на утвердження законності в галузі забезпечення постійно діючого контролю парламенту за дотриманням прав людини органами і посадовими особами виконавчої влади всіх рівнів, органами місцевого самоврядування, з метою захисту прав осіб від протиправних діянь органів державної влади.

Характерною ознакою реалізації права на звернення до омбудсмена є безоплатна процедура – одна із форм правової допомоги, гарантованої ст. 59 Конституції України. Уповноважений проводить провадження на підставі: звернень громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників; за зверненнями народних депутатів України або за власною ініціативою. При цьому законом встановлено, що такі звернення повинні подаватись Уповноваженому протягом року з моменту виявлення порушень прав та свобод людини і громадянина.

Здійснивши провадження, Уповноважений має право направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав і свобод людини для вжиття цими органами заходів у місячний термін. До таких актів реагування належать: подання Уповноваженого відповідно до ст.15 закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України» до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадових та службових осіб щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина у місячний строк; конституційні подання Уповноваженого – акти реагування до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційності) закону України чи іншого правового акта Верховної Ради України, акта Президента України чи Кабінету Міністрів України; офіційного тлумачення Конституції України та законів України відповідно до ст. 13, 15 закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» та ст. 40, 41 закону України «Про Конституційний Суд України».

Відповідно до статей 10 і 12 Белградських принципів щодо відносин між Національними інституціями з прав людини та парламентами (прийнятими у Белграді, Сербія, 22–23 лютого 2012 року), парламенти мають забезпечувати незалежність Національних інституцій з прав людини шляхом включення до законодавства положень про їх недоторканість під час виконання службових обов'язків.

Законом передбачено право Уповноваженого на запровадження інституту своїх представників за територіальною або функціональною ознаками в межах коштів, виділених Верховною Радою України.

Фактична ситуація з захистом прав людини в Україні наразі не відповідає вимогам міжнародного права, потребує постійного державного регулювання, удосконалення, покращення. Секретаріат Уповноваженого розробив «дорожню карту» розвитку інституту Уповноваженого, Уповноваженим було розроблено і затверджено Стратегічний план діяльності на наступні роки (2013–2017 рр.).

Окреме занепокоєння міжнародної спільноти викликає стан дотримання прав окремих категорій населення в Україні.

Протягом XX століття інтенсивно розвивався інститут омбудсмана. Нині майже у 100 країнах світу існують 150 різних органів і структур із функціями омбудсмана. Це спричинило створення у 1988 р. Європейського інституту омбудсмана, запровадження у 1993 р. посади омбудсмана в ЄС, а в 1999 р. – Уповноваженого з прав людини в Раді Європи. Наша країна, будучи учасником міжнародної системи захисту прав людини, намагається відповідати її вимогам, саме тому однією з цілей діяльності Уповноваженого є сприяння приведення національного законодавства у галузі прав людини у відповідність до міжнародних стандартів. Згідно ст. 19 Закону Уповноважений приймає участь у підготовці доповідей з прав людини до міжнародних організацій, що в свою чергу породжує право українського омбудсмана контролювати дотримання Україною міжнародних правових зобов'язань. Це право розширює легальні можливості Уповноваженого здійснювати контроль за дотриманням Україною міжнародно-правових зобов'язань в сфері прав людини, а також впливати на процес приведення Україною національного законодавства у відповідність до норм та принципів міжнародного права. Це має сприяти більшій відкритості тієї інформації, яку уряд представляє у міжнародні конвенційні органи.

Уповноважений активно співробітничав з Радою Європи, Європейським Омбудсманом, Інститутом Європейського омбудсмана, що дає можливість суттєво вплинути на динаміку демократизації та гуманізації національного законодавства, зокрема у сфері захисту прав людини.

Європейський інститут Омбудсмана (ЕІО) є міжнародним правозахисним об'єднанням з консультативним статусом при Раді Європи, до складу якого входять понад 100 національних

і регіональних Омбудсманів країн Європи. Основними напрямками діяльності інституту є поширення та сприяння розвитку ідеї омбудсмана в Європі, підтримка наукових досліджень у цій сфері, сприяння обміну досвідом на національному, європейському і міжнародному рівнях. У жовтні 1998 р. до Європейського інституту омбудсмана було прийнято Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Європейський інститут Омбудсмана рекомендує і закликає всі зацікавлені сторони до встановлення мирного і безпосереднього діалогу з подолання поточної кризи в Україні в дусі принципів міжнародного права з прав людини. Європейський інститут Омбудсмана бере до уваги Резолюцію Генеральної асамблеї ООН, прийняту більшістю голосів країн – членів ООН 27 березня 2014 року по територіальній цілісності України, і підтримує заклики ОБСЄ і Ради Європи про повагу і дотримання незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України.

З 2009 р. вітчизняна інституція має акредитацію у Міжнародному координаційному комітеті національних інституцій з просування і захисту прав людини (МКК) за статусом «А» (повна відповідність Паризьким принципам ООН). 29 грудня 2014 року за результатами вивчення дворічної діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини рішенням Бюро Міжнародного координаційного комітету ООН інституції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було присвоєно статус «А». Установи зі статусом «А» можуть у повній мірі брати участь у діяльності МКК на міжнародному та регіональному рівнях і нарадах національних інституцій в якості члена з правом голосу, а також обіймати посади в Бюро МКК або будь-якому підкомітеті, який утворюється Бюро. Також вони можуть брати участь у засіданнях Ради ООН з прав людини та брати слово по кожному пункту порядку денного, презентувати свою документацію, що отримує відповідний реєстраційний номер ООН.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини є також членом Європейської мережі МКК.

Системно вживаються активні заходи в рамках співпраці Уповноваженого з прав людини з міжнародними організаціями, серед яких: ООН, Рада Європи, ЄС, ОБСЄ та ін. Укладено низку угод про співпрацю: Угода про співробітництво між Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та Міжнародною організацією з міграції (20 вересня 2012 р.); Угода про співробітництво між Уповноваженим Верховної Ради

України з прав людини та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) (18 грудня 2012 р.); Меморандум про співробітництво між Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та Координатором проектів ОБСЄ в Україні (28 січня 2013 р.); Меморандум про співробітництво між Офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Міжнародною організацією праці (МОП) (20 лютого 2013 р.); Меморандум про співробітництво між Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та Бюро з демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки і співробітництва в Європі (1 березня 2013 р.).

Маючи за мету ефективну взаємну діяльність з міжнародними організаціями, Стратегічний план співпраці Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з міжнародними організаціями на 2013-2017 рр. окреслює пріоритетні завдання, а саме: активізувати співпрацю з ОБСЄ та БДП/ОБСЄ, МОМ, МОП, ЮНІСЕФ та іншими міжнародними організаціями в рамках укладених угод про співробітництво; активізувати та поглибити співпрацю з ООН (Офіс Верховного комісара з прав людини, Рада з прав людини, договірні органи та спеціальні процедури та ін.), Радою Європи (Комісар з прав людини, Генеральний директорат з прав людини і верховенства права, моніторингові органи, Європейський суд з прав людини, Венеціанська комісія), ОБСЄ, ЄС, шляхом реалізації спільних проектів та програм, участі у багатосторонніх тематичних програмах тощо; поглибити співробітництво з міжнародними донорськими організаціями, зокрема фондами та агенціями, які працюють у галузі прав людини та розвитку демократії; налагодити співробітництво та обмін інформацією з міжнародними неурядовими правозахисними організаціями, серед яких: Amnesty International, Human Rights Watch, Article XIX, Penal Reform International, Privacy International, La-Strada та ін.

Викладені факти дозволяють зробити висновок про необхідність розширення повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в частині регулювання захисту прав людини, зменшення політизованості омбудсмена та активне співробітництво з міжнародними організаціями – все це сприятиме становленню України як правової держави та верховенства в країні прав і свобод людини.

Одержано 27.05.2015

УДК 342.7

Юрій Миколайович КОЛОМІЄЦЬ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

Тетяна Іванівна ГУДЗЬ,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби
з кіберзлочинністю та торгівлею людьми
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В ЗОНІ АТО

З набуттям незалежності України стала на шлях побудови правової, демократичної, соціальної держави, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. За даних умов проблема забезпечення прав і свобод людини і громадянина, їх захист від протиправних посягань є одним з безумовних пріоритетів державної політики. Як відзначає В. О. Серьогін, захист основних свобод та підтримка суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві за допомогою законних засобів політики та практики, які є гуманними за своєю суттю, і відповідають загальнолюдським цінностям є головним вектором розбудови правової держави. У свою чергу, правова держава – це організація політичної влади, діяльність якої заснована на принципах верховенства права і закону, взаємній відповідальності держави і особи, визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, окремих груп людей і громадянського суспільства в цілому.

Однак щодо останнього, то на сьогодні в нашій країні спостерігаються певні труднощі. На теперішній час наша держава опинилася в досить складній та нестандартній ситуації: органи державної влади та органи місцевого самоврядування не можуть ефективно виконувати свої повноваження, передбачені Конституцією та законами України у повному обсязі на території Автономної Республіки Крим, частині Донецької та Луганської областей, у тому числі й щодо забезпечення прав та свобод громадян України. Це пов'язано з тим, що зазначені території України перебувають під фактичним контролем Російської Федерації.

Неможливість ефективного виконання повноважень органами публічної влади в Україні на зазначених територіях призвело до прийняття цілої низки нормативно-правових актів, а саме: законів України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року; «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року; «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 року; «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години» від 12 серпня 2014 року тощо. Проте, особливий резонанс викликала постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» від 21 травня 2015 року.

Цим документом Верховна Рада України частково призупинила дію на території проведення антитерористичної операції Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Європейської соціальної хартії та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Україна прийняла рішення на час відступити від зобов'язань, визначених статтями 2, 9, 12, 14 і 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, статтями 5, 6, 8 і 13 Конвенції про захист прав людини та основних свобод і пунктом 2 статті 1; пунктами 2-3 статті 4; пунктом 1 статті 8; пунктом 1 статті 14; статтями 15 і 16; пунктами 1 а) і 1 с) статті 17; статтями 23 і 30; пунктами 1, 2 статті 31 Європейської соціальної хартії, в окремих районах Донецької та Луганської областей України.

В заяві зазначено, що повну відповідальність за дотримання прав людини і виконання відповідних міжнародних договорів на анексованій та тимчасово окупованій території України – Автономній Республіці Крим, несе Російська Федерація. Також Росія як держава, яка фактично окупувала і контролює частину Донецької та Луганської областей, несе відповідальність за дотримання і захист прав людини на даних територіях, згідно з міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом захисту прав людини. Фактично, відмовившись гарантувати захист прав людини в зоні антитерористичної операції в

окремих районах Донецької та Луганської областей, держава переклала відповідальність за їх дотримання і захист на Російську Федерацію.

У тексті заяви пояснюється, що відступ від положень згаданих міжнародних договорів продиктовані надзвичайною ситуацією на сході країни і необхідністю боротьби з тероризмом, зокрема проведення АТО.

Відповідно до заяви Верховної Ради України, правом на відступ від зобов'язань у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, Україна планує користуватися до повного припинення цієї агресії і відновлення конституційного ладу на окупованій території. Лише після припинення агресії, положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод будуть застосовуватись у повному обсязі.

Також заявою передбачається, що на території проведення антитерористичної операції Україна змушена тимчасово відступити від ряду своїх міжнародних зобов'язань, вводячи такі норми як превентивне затримання в районі проведення АТО на термін більше 72 годин, про особливий режим досудового розслідування в районі проведення АТО, про зміну територіальної підсудності справ, які належать судам, розміщеним в районі проведення АТО, а також у зв'язку з необхідністю створення військово-цивільних адміністрацій як тимчасових державних органів, які діють на території Донецької та Луганської областей у складі антитерористичного центру.

Однак слід зауважити, що прийняття цієї постанови, на думку науковців, набуває подвійного значення: з одного боку – держава начебто піклується про своїх громадян, а з іншого – прийняті закони представляють собою комплекс заходів щодо обмеження та позбавлення громадян їх прав та свобод, що є прямим порушенням Конституції України.

Так, Конституція України встановлює, що:

- Конституція України має найвищу юридичну силу (ч. 2 ст. 8). Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй;

- конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (ч. 2 ст. 22);

- при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ч. 3 ст. 22).

Отже, затримання на строк понад 72 години, яке передбачено законом України «Про внесення змін до Закону України

«Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години», суперечить ст. 29 Конституції України. У ч. 2 зазначеної статті закріплено, що «У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою».

Не меншим порушенням Конституції України, на нашу думку, є положення ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України та ст. 14, 15.1 закону України «Про боротьбу з тероризмом», якими проведення антитерористичної операції розглядається як умова для обмеження прав і свобод громадян. Адже, відповідно до ч. 1 ст. 64 Конституції України, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Такими випадками, відповідно до Основного закону, є введення воєнного чи надзвичайного стану. Конституції України у ч. 2 ст. 64 закріплює, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції. А відповідно можемо зробити висновок, що проведення антитерористичної операції не є підставою для обмеження прав і свобод громадян.

Ще одним порушенням Конституції України є припис ст. 615 КПК України, яким передбачається, що у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень...ці повноваження виконує відповідний прокурор. По-перше, дана норма не відповідає п. 1–5 ст. 121 Конституції України, у яких закріплені завдання прокуратури. По-друге, дане положення суперечить ст. 124 Конституції України, яка забороняє делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами.

Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки:

1. Однією з важливих ознак правової держави є те, що закони та інші нормативно-правові акти мають відповідати

нормам Конституції. Такий підхід є особливо важливим, коли дії законодавця стосуються прав людини і громадянина, оскільки держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є її головним обов'язком (ч. 2 ст. 3 Конституції України).

2. Конституція України закріплює, що «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» (ч. 2, 3 ст. 22). А тому, положення ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України та ст.ст. 14, 15.1 закону України «Про боротьбу з тероризмом», є очевидним порушенням статей Конституції України.

3. Ситуація, яка склалася з прийняттям згаданих законів, переконливо свідчить про необхідність реформування української правової системи у напрямку забезпечення прав людини. Чинне законодавство України містить досить серйозні антиконституційні обмеження прав і свобод людини і громадянина та потребує негайного узгодження відповідних норм з нормами як Конституції України, так і з міжнародними договорами.

Одержано 26.05.2015

УДК 342.56

Олена Анатоліївна КРУЖИЛІНА,

кандидат юридичних наук,

суддя Апеляційного суду Харківської області

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ВІЛЬНО ОБИРАТИ І БУТИ ОБРАНИМ ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Одним з складових елементів механізму реалізації права обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є його захист. Найбільш ефективною і демократичною формою захисту цього політичного права громадян України є здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції. Судовий захист виборчих прав громадян України, кандидатів на виборні посади в разі їх порушення організаторами виборів, органами влади та місцевого самоврядування, іншими учасниками виборчого процесу здійснюється на підставі Конституції України, законів України «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної

Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», Кодексу адміністративного судочинства України, Кримінального кодексу України та ін.

Право громадян України обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування реалізується шляхом здійснення судочинства з кримінальних справ, справ про адміністративні правопорушення та адміністративних справ. Так, в залежності від ступеня тяжкості вчиненого порушення виборчих прав громадян їх можна поділити на злочини та проступки. Статтями 157–159 Кримінального кодексу України передбачаються порушення виборчих прав громадян, що вважаються злочинами:

- перешкода здійснення виборчому праву, зокрема, перешкоджання насильством, обманом, погрозами, підкупом або іншим чином вільному здійсненню громадянином права обирати і бути обраним Президентом України, народним депутатом України, депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом місцевої ради або сільським, селищним, міським головою, вести передвиборну агітацію (ст. 157);

- неправомірне використання виборчих бюлетенів підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів (ст. 158);

- порушення таємниці голосування, зокрема, умисне порушення таємниці голосування під час проведення передбачених законом України виборів, вчинене членом виборчої комісії або іншою службовою особою з використанням влади чи службового становища (ст. 159). Найчастіше для вищезазначених злочинів характерним є спеціальний суб'єкт. Ним може бути лише член виборчої комісії або інша службова особа, які порушують виборчі права громадянина, використовуючи владу чи службове становище. Захист порушених виборчих прав цими злочинами здійснюється судами загальної юрисдикції відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України.

Статтями 212⁷–212²⁰ Кодексу України про адміністративні правопорушення, передбачені такі адміністративні проступки, що є порушеннями виборчих прав громадян: порушення порядку подання відомостей про виборців чи списків виборців та використання таких списків (ст. 212⁷ Кодексу України про адміністративні правопорушення; порушення права громадянина на ознайомлення зі списком виборців (ст. 212⁸ Кодексу України про адміністративні правопорушення); порушення порядку ведення передвиборної агітації з використанням засобів масової інформації (ст. 212⁹ Кодексу України про

адміністративні правопорушення); порушення обмежень щодо ведення передвиборчої агітації (ст. 212¹⁰ Кодексу України про адміністративні правопорушення); ненадання можливості оприлюднити відповідь щодо інформації, поширеної стосовно суб'єкта виборчого процесу (ст. 212¹¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення); порушення права на користування приміщеннями під час виборчої кампанії (ст. 212¹² Кодексу України про адміністративні правопорушення); виготовлення або розповсюдження друкованих матеріалів передвиборної агітації, які не містять відомостей про установу, що здійснила друк, їх тираж, інформацію про осіб, відповідальних за випуск (ст. 212¹³ Кодексу України про адміністративні правопорушення); порушення порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях (ст. 212¹⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення); порушення порядку надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення виборчої кампанії (ст. 212¹⁵ Кодексу України про адміністративні правопорушення); замовлення або виготовлення виборчих бюлетенів понад встановлену кількість (ст. 212¹⁶ Кодексу України про адміністративні правопорушення); ненадання копії виборчого протоколу (ст. 212¹⁷ Кодексу України про адміністративні правопорушення); невиконання рішення виборчої комісії (ст. 212¹⁸ Кодексу України про адміністративні правопорушення); відмова у звільненні члена виборчої комісії від виконання виробничих чи службових обов'язків або його безпідставне звільнення з роботи (ст. 212¹⁹ Кодексу України про адміністративні правопорушення); порушення порядку опублікування документів, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів (ст. 212²⁰ Кодексу України про адміністративні правопорушення). Справи про притягнення до адміністративної відповідальності за вчинені правопорушення здійснюються вирішуються судом.

Крім того, чинне українське виборче законодавство передбачає можливості захисту виборчих прав громадян України в разі їх порушення у виборчому процесі, шляхом звернення із позовними заявами до суду. Так, ч. 1 ст. 105 закону України «Про вибори народних депутатів» передбачає, що суб'єктом розгляду скарги, передбаченої Законом, є виборча комісія або суд. В ч. 1 ст. 85 закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» суб'єкт виборчого процесу може звернутися до суду в порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України. Саме судовий захист

є більш надійною формою захисту виборчих прав громадян, адже він ґрунтується на принципах рівності громадян перед законом і судом, змагальності учасників процесу і свободі в наданні ними суду доказів, гласності судового процесу і повній фіксації його технічними засобами та ін.

Спори щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом, на сьогодні віднесені до компетенції судів адміністративної юстиції. Особливості провадження у виборчих справах визначені окремими статтями Кодексу адміністративного судочинства України: 172–175 та 177–179, який набув чинності з 1 вересня 2005 р. Як зазначають деякі науковці, це пов'язано з тим, що правовідносини, які стосуються виборчого процесу, з огляду на їх правову природу та наслідки, є складними і надзвичайно важливими, оскільки в результаті судового розгляду виборчих справ дається правова оцінка діяльності учасників виборчого процесу. А відтак Кодексом адміністративного судочинства України встановлені певні особливості розгляду таких спорів (визначено нетривалі строки розгляду та апеляційного перегляду судових рішень у цих справах, окреслено судові рішення, які взагалі не підлягають оскарженню, порядок перегляду судових рішень, який не передбачає можливості касаційного оскарження та ін.). У зв'язку з цим вважаємо за більш доцільне проаналізувати особливості судового захисту права громадян України обирати та бути обраним в порядку адміністративного судочинства.

Певні особливості провадження в адміністративному судочинстві мають такі справи, пов'язані з виборчим процесом, як:

- справи щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, членів цих комісій (ст. 172 Кодексу адміністративного судочинства України);
- справи щодо уточнення списку виборців (ст. 173 Кодексу адміністративного судочинства України);
- справи щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації, які порушують законодавство про вибори (ст. 174 Кодексу адміністративного судочинства України);
- справи щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партії, місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу (ст. 175 Кодексу адміністративного судочинства України);

– справи щодо скасування реєстрації кандидата на пост Президента України (ст. 176 Кодексу адміністративного судочинства України). Проаналізуємо ці особливості більш докладно.

Також законодавством визначена предметна та територіальна підсудність цих справ та строки подання позовних заяв. Зокрема, рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів виборів оскаржуються до Вищого адміністративного суду України. Усі інші рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, члена цієї комісії оскаржуються до окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ. Рішення, дії чи бездіяльність виборчої комісії Автономної Республіки Крим, обласної виборчої комісії, Київської чи Севастопольської виборчих комісій щодо підготовки та проведення місцевих виборів; територіальної (окружної) виборчої комісії щодо підготовки та проведення виборів Київського чи Севастопольського міського голови; територіальних (окружних) виборчих комісій щодо підготовки та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, а також членів зазначених комісій оскаржуються до окружного адміністративного суду за місцезнаходженням відповідної комісії (ч. 3, 4 Кодексу адміністративного судочинства України).

Особа, яка має право голосу на відповідних виборах або референдумі, може звернутися до адміністративного суду з адміністративним позовом про уточнення списку виборців. При цьому, згідно з ч. 1 ст. 173 Кодексу адміністративного судочинства право звернутися з адміністративним позовом про уточнення списку виборців, у тому числі про включення або виключення зі списку себе особисто або інших осіб, має кожен, хто має право голосу на відповідних виборах або референдумі.

Частиною 2 ст. 173 Кодексу адміністративного судочинства України визначена предметна та територіальна підсудність цієї категорії адміністративних справ – вони розглядаються місцевим загальним судом як адміністративним судом за місцезнаходженням відповідної комісії.

Додатковою гарантією виборчих прав громадян є норма ч. 3 ст. 173 Кодексу адміністративного судочинства України, відповідно до якої при поданні позовної заяви про уточнення списку виборців судовий збір не сплачується, її може бути подано не пізніше як за одну годину до закінчення часу голосування.

Суд вирішує зазначені адміністративні справи у триденний строк після надходження позовної заяви, але не пізніше дня,

що передує дню голосування, а якщо позовна заява надійшла напередодні дня голосування або в день голосування, – невідкладно, але не пізніше як за півгодини до закінчення часу голосування. Як і у попередньому випадку цей строк встановлено для того, щоб суд встиг розглянути справу, а відповідна комісія – виконати постанову суду. З огляду на необхідність оперативного вирішення адміністративних справ щодо уточнення списку виборців постанови адміністративного суду щодо внесення змін у списки виборців виконуються негайно.

Порядок розгляду справ щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації, які порушують законодавство про вибори передбачений ст. 174 Кодексу адміністративного судочинства України.

Право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації, що порушують законодавство про вибори, мають суб'єкти виборчого процесу, а саме, виборча комісія, кандидат, партія, місцева організація партії, які є суб'єктами відповідного виборчого процесу, виборець – у разі, якщо такі рішення, дії чи бездіяльність порушують виборчі права або інтереси щодо участі його у виборчому процесі його особисто.

Предметна та територіальна підсудність цієї категорії адміністративних справ визначається за правилами ст. 18, 19 Кодексу адміністративного судочинства України. Частиною 3 ст. 174 Кодексу адміністративного судочинства України встановлені правила предметної та територіальної підсудності справ щодо дій чи бездіяльності засобів масової інформації, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації, що порушують законодавство про вибори та референдум – такі справи розглядаються місцевим загального судом як адміністративним судом за їхнім місцезнаходженням.

Строки звернення до адміністративного суду і строки вирішення адміністративних справ щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації, які порушують

законодавство про вибори аналогічні із строками, що встановлені для оскарження дій виборчих комісій та їх членів.

Особливості провадження у справах щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партії, місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, що порушують законодавство про вибори передбачені ст. 175 Кодексу адміністративного судочинства України. Зокрема, право на таке оскарження мають кандидат, партія, місцева організація партії, які є суб'єктами відповідного виборчого процесу, а також виборець, якщо ці дії чи бездіяльність порушують виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму його особисто.

Законодавством встановлені правила предметної та територіальної підсудності щодо цієї категорії справ. Так, справи щодо оскарження дій чи бездіяльності кандидата на пост Президента України, що порушують законодавство про вибори, розглядаються в Окружному адміністративному суді міста Києва. Справи щодо оскарження дії чи бездіяльності кандидата депутати сільської, селищної, міської ради розглядаються місцевим загальним судом як адміністративним судом за місцем чинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена. Справи з інших спорів, передбачених статтею 174 кодексу, розглядаються окружними адміністративними судами за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена.

Строки звернення до адміністративного суду і строки вирішення адміністративних справ щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партії, місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу аналогічні із строками, що встановлені для розгляду позовних заяв на порушення виборчих прав, що розглядалися нами вище.

Статтею 176 Кодексу адміністративного судочинства також встановлено судовий порядок скасування реєстрації кандидата на пост Президента України. Зокрема, така позовна заява подається Центральною виборчою комісією до Вищого адміністративного суду України протягом трьох днів після виявлення підстав для скасування реєстрації кандидата на пост Президента України, встановлених законом. Адміністративна справа щодо скасування реєстрації кандидата на пост Президента України вирішується у триденний строк після надходження позовної заяви. Про судовий розгляд справи повідомляються позивач і відповідач (кандидат на пост Президента України,

про скасування реєстрації якого подано заяву). Але з огляду на скорочений строк для розгляду справ цієї категорії неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду.

Крім того, законодавством передбачені певні особливості судових рішень за наслідками розгляду справ, пов'язаних з виборчим процесом, та їх оскарження. Так, суд, встановивши при розгляді справ, пов'язаних з виборчим процесом, порушення законодавства про вибори, зобов'язаний визначити у постанові спосіб захисту порушених прав та інтересів, а також порядок усунення усіх наслідків цих порушень відповідно до закону. У разі необхідності судом постановляється окрема ухвала з повідомленням про наявність порушень, яка надсилається до органів чи осіб, уповноважених вжити заходи у зв'язку з притягненням винної особи до відповідальності.

Такі рішення набирають законної сили після закінчення строку апеляційного оскарження, а у разі їх оскарження в апеляційному порядку – з моменту проголошення судового рішення суду апеляційної інстанції. Судові рішення Вищого адміністративного суду України набирають законної сили з моменту проголошення і не можуть бути оскаржені. Якщо судові рішення, ухвалені за наслідками розгляду судами першої інстанції справ, визначених статтями 172, 174, 175 Кодексу адміністративного судочинства України, у період від двадцять четвертої години дня, що передує дню голосування, до шостої години дня голосування – вони набирають законної сили з моменту проголошення і не можуть бути оскаржені. Таким чином, законодавством не передбачена можливість касаційного оскарження рішень, пов'язаних з виборчим процесом, що є суттєвою специфікою виборчих спорів за умови якої, на нашу думку, досить важко досягти єдності та однаковості правових позицій судів у відповідних справах.

Крім того, законодавством встановлюються мінімальні строки для апеляційного оскарження відповідних рішень суду. Зокрема, судові рішення за наслідками розгляду справ, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, що підлягають оскарженню, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у дводенний строк з дня їх проголошення, а судові рішення, ухвалені до дня голосування, – не пізніше двадцять четвертої години дня, що передує дню голосування.

Таким чином, судовий захист права громадян вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та органів

місцевого самоврядування, має певну специфіку, яка пов'язана з особливостями розгляду справ судами в порядку адміністративного провадження, оскільки найчастіше спори щодо порушення цих прав виникають між громадянами та суб'єктами владних повноважень. Тому при розгляді в судах даної категорії справ дуже важливо створити дійовий механізм, чітку процедуру для вирішення правових конфліктів, що виникають при реалізації вищезазначеного права.

Одержано 25.05.2015

УДК 342.7

Олександр Георгійович КУШНІРЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯДИНА

Становлення прав людини та громадянина як абсолютної соціальної цінності пов'язане з проголошенням за часів буржуазних революцій свободи людини. Саме свобода є ключовим поняттям у проблемі здійснення прав людини та громадянина. За відсутності у людини свободи вона не може володіти і реально користуватися своїми правами. Саме свобода створює умови для реального набуття прав та їх реалізації.

На сьогодні аксіомою є положення про те, що всі люди є вільними від народження, і ніхто не має права порушувати їх природні права. Свободу людини характеризує принцип рівних правових можливостей, правової охорони, що його закріплюють конституції демократичних правових держав, в тому числі й Конституція України.

Прийняття в 1996 році нової Конституції на порядок денний поставило і створення ефективного механізму реалізації самої Конституції, так і практичного втілення передбачених нею прав, свобод та обов'язків. Під самим механізмом слід розуміти всю сукупність гарантій і дій відповідних органів, завдяки якому громадяни, що мають певне право, свободу чи обов'язок, реально досягають цілей, благ, інтересів, що передбачені Конституцією України. Причому, саме гарантії виступають надзвичайно важливим елементом цього правового механізму. Самі ці гарантії в науці конституційного права прийнято умовно поділяти на спеціальні (юридичні, організаційні),

а також загальні (політичні, економічні, матеріальні, духовні тощо).

Серед юридичних гарантій (а це галузеві гарантії) надзвичайно важливими виступають конституційні, які отримали своє закріплення в Розділі II Конституції України. Окрім закріплених в ст. 21 принципів, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, а в ст. 22 – що вони не можуть бути скасовані, Конституція закріпила досить широкий перелік таких гарантій.

Умовно конституційні гарантії можна класифікувати на універсальні(вони закріплені в ст. 55–64 Конституції України) та специфічні. Останні знаходять своє закріплення в статтях Конституції, які регламентують те чи інше основне право чи свободу. Наприклад, стосовно конституційного права людини на життя такими гарантіями є наступні:

«Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини», «Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Гарантіями права на повагу до гідності людини (ст. 28) виступають: «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню», «жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям». Що стосується конституційного права на свободу об'єднання, то такими специфічним гарантіям присвячена ціла стаття Конституції (ст. 37).

Універсальними гарантіями (тобто такими, які можна застосовувати для реалізації та захисту майже всіх основних прав і свобод людини та громадянина) виступають наступні:

- право на звернення до суду (ч. 1 ст. 55);
- право на звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ч. 3 ст. 55);
- право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи (ч. 5 ст. 55);
- право знати свої права і обов'язки (ч. 1 ст. 57);
- закони та інші нормативні акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у встановленому законом порядку, є не чинними (ч. 2 ст. 57);
- право на правову допомогу, яке означає, що кожен вільний у виборі захисника своїх прав і що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безкоштовно (ст. 59);

- неприпустимість бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності одного виду за одне і те саме правопорушення (ч. 1 ст. 61);
- принцип презумпції невинуватості людини (ст. 62);
- не можуть бути обмеженими конституційні права і свободи людини і громадянина, крім випадків, передбачених Конституцією України (ч. 1. ст. 64);
- право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55);
- право звернення до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ч. 4 ст. 55);
- індивідуальний характер юридичної відповідальності (ч. 2 ст. 61).

В Конституції України закріплена ціла низка й інших надзвичайно важливих універсальних гарантій, які дозволяють реалізувати, а в разі порушення свого конституційного права, й захищати чи поновити його. Слід зазначити, що в основі дії вищевказаних гарантій лежить діяльність певних державних, міжнародних та недержавних інституцій, які виступають своєрідними гарантіями забезпечення прав і свобод людини та громадянина. До них можна віднести Верховну Раду України (приймає закони, виключно якими визначаються права і свободи людини та громадянина, гарантій цих прав, основні обов'язки), Президента України (гарант додержання прав і свобод людини та громадянина), Уповноважений Верховної Ради України з справ людини (здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина), а також Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, КМУ, адвокатура та ряд інших. Аналізуючи дію конституційних гарантій реалізації громадянином України своїх основних прав і свобод людини та громадянина є всі підстави вважати, що в силу об'єктивних і суб'єктивних факторів більшість із них не є, на жаль, дієвими, про що свідчать масові порушення конституційних прав і свобод громадян та зростаюче число звернень громадян до Європейського суду з прав людини.

Одержано 27.05.2015

УДК 342.573(477)

Олександра Анатоліївна ЛАСТОВКА,

*здобувач кафедри конституційного та міжнародного права
факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби
з кіберзлочинністю та торгівлею людьми,
інспектор відділу організаційно-аналітичної роботи та контролю
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЩОДО МОЖЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО РЕФЕРЕНДУМУ ФРАНЦІЇ

Референдум є способом прийняття громадянами рішень з найважливіших питань державного і суспільного життя. Про значимість вказаного інституту говорить і те, що рішення, прийняті референдумом, зазвичай можуть бути скасовані або змінені лише шляхом проведення нового референдуму. Інститут безпосередньої демократії відіграє значну роль у розвитку ініціативи громадян і є найбільш ефективним засобом самовираження народу.

На сьогоднішній день в нашій державі є наявною недостатність розробок з вказаного питання на теоретичному рівні, потреба доповнення, актуалізації чинного законодавства на підставі досягнення результату наукового пошуку в напрямку розробки шляхів удосконалення інституту референдуму, забезпечення гарантій того, що український народ матиме змогу вирішувати питання і загальнодержавного, і місцевого значення, тобто, втілювати свої права в життєву реальність. Сьогодення України є часом різносторонніх державних реформ та прагнення змін у фундаментальному законодавстві, діяльності державних, правоохоронних органів, плідної роботи у напрямку співпраці з державами Європейського союзу, чий досвід з вказаних питань може бути допоміжним.

Пункт 1 статті 3 Конституції Французької Республіки визначає загальне право народу на референдум. Зокрема зазначено, що «національний суверенітет належить народу, який здійснює його через своїх представників або шляхом референдуму». Після того, як у 80-х роках Франція стала на шлях децентралізації влади, до конституції країни було внесено суттєві зміни, запропоновані у I та II законах «Про децентралізацію» (1981 р., 2004 р.). Крім цього, було значно розширено Розділ XII Конституції Франції щодо врегулювання прав територіальних громад. Зокрема, закріплено норму, що у статуті громади має бути визначено право виборців кожної територіальної

громади у випадку подачі петиції, вимагати її включення до порядку денного представницького органу громади, якщо питання входить до компетенції цього органу. Крім цього чітко зазначено, що за умов, які визначені в органічному законі, проекти рішень або актів у межах компетенції територіальної громади можуть бути за її ініціативою винесені виборцями зазначеної громади на місцевий референдум.

Питання удосконалення механізму забезпечення гарантій залучення громадськості до прийняття рішень органами місцевого самоврядування є дуже важливим для України. Процес розробки проекту нової редакції закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» ще триває. Необхідним є встановлення обов'язку відповідної місцевої ради розробити та прийняти Статут територіальної громади. Більше того, винесення питання про затвердження Статуту може бути винесене на місцевий референдум. Впровадження чіткої типологізації місцевих референдумів та визначення їх предметів, уточнення кола та статусу суб'єктів його ініціювання, інших учасників, мінімізація можливостей адміністративного тиску на суб'єктів, створення механізмів імплементації результатів імперативних референдумів забезпечать подальше удосконалення законодавства про місцеві референдуми.

На думку автора, однією з найважливіших та гострих тем сьогодення, з приводу якої необхідно провести референдум, є орієнтація зовнішньої політики України – вступ (або відмова від вступу) до Європейського Союзу, Організації Північноатлантичного договору (НАТО). Не менш важливим є питання належної правової регламентації референдумів з питань місцевого значення, а також втілення децентралізованої системи державного управління, за якої частина функцій центральної влади перейшла би до місцевих органів самоуправління, завдяки чому було б можливо досягнути розширення прав низових органів управління та усунути двовладдя в державі. Губернатор області обирався би місцевим населенням, а не Президентом.

Можна зробити висновок, що достатній рівень теоретичних розробок з питань дієвості інституту місцевого референдуму в нашій державі, які б узгоджувалися з європейськими стандартами у сфері безпосередньої демократії на місцевому рівні, оновлення законодавства про місцеві референдуми, проведення масштабної реформи місцевого самоврядування, забезпечення належного рівня розвитку територіальних громад і

задоволення їх законних прав та інтересів, освітні заходи з підвищення рівня обізнаності жителів щодо можливих шляхів безпосереднього вирішення питань місцевого значення на місцевих референдумах і через інші форми локальної демократії цілком забезпечать ефективне функціонування зазначеного інституту в Україні.

За відсутності інституту прямої демократії народ окремих країн був би позбавлений необхідного засобу впливу на політичне життя і державну владу. Інститут референдуму дозволяє оперативно вирішити найважливіші питання державного життя, знаходити варіанти вирішення проблем, що вимагають з'ясування суспільної думки.

У роботі зроблено наголос на важливості забезпечення належної правової регламентації проведення референдумів з питань місцевого значення, а також втілення децентралізованої системи державного управління, за якої частина функцій центральної влади перейшла би до місцевих органів самоуправління. Завдяки цьому було б можливо досягнути розширення прав низових органів управління та усунути прояви двовладдя. Головною метою удосконалення у цій сфері має стати створення умов, за яких доступність усіх форм локальної демократії для мешканців громад не буде повністю залежати від позиції органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Запропоновано обрання губернатора області місцевим населенням, а не Президентом.

Одержано 27.05.2015

УДК 930.253:94(477)«16»

Євгенія Сергіївна ЛОГВИНЕНКО,

*викладач кафедри конституційного та міжнародного права
факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби
з кіберзлочинністю та торгівлею людьми
Харківського національного університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЯ П. ОРЛИКА 1710 Р.: ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ

Складний і багатоплановий процес державотворення та правотворення в сучасній Україні, безперервні пошуки оптимальної форми державного правління, суперечливий розвиток парламентаризму – обумовлює наукове осмислення державних і правових традицій. У цьому сенсі Конституція Пилипа Орлика посідає особливе місце не лише в тому, що вона стала

«першим конституційним актом в Україні». Конституція реалізувала потребу правового оформлення на найвищому рівні як мінімум трьох основних традицій – «народоправства», договірних відносин влади і народу, встановила тісніший зв'язок із ментальністю та традиціями європейських народів, європейськими й християнськими цінностями, постулатами.

5 квітня 1710 р., неподалік молдовського міста Бендери, Пилипа Орлика було обрано гетьманом України, якого відразу визнали шведський король і турецький султан. Також тут були прийняті «Пакти й Конституція прав та вольностей Війська Запорозького».

«Конституція» складається зі вступу і 16 статей, в яких стисло розкриті проблеми внутрішнього та зовнішнього життя тогочасної України.

Вступ (преамбула до Конституції) є політико-правовим обґрунтуванням причин виходу І. Мазепи з-під влади Московії, обрання новим гетьманом П. Орлика і звернення до Карла XII з проханням взяти Військо Запорозьке (народ України) під королівську протекцію. Також у преамбулі зауважується, що «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького» є конституційною угодою, суспільним договором «між ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом Війська Запорозького, та між старшиною, полковниками, а також низовим Військом Запорозьким, прийняті публічною ухвалою обох сторін і підтверджені на вільних виборах встановленою присягою названим ясновельможним Гетьманом».

Основні засади Конституції Пилипа Орлика викладено у 16 статтях (параграфах), де сформульовано принципи побудови держави.

Перший параграф присвячений питанню віри, основоположному для тогочасного суспільства. Тут заявлено про православ'я як панівну релігію в Козацькій державі, а також про відновлення автокефалії Української Церкви.

У другому параграфі визначаються території та кордони Козацької (української) держави (за Зборівським договором 1649р.). Гарантом територіальної цілісності мав стати гетьман.

Основні принципи управління та функціонування органів державної влади були закріплені у шостому параграфі. Конституція Пилипа Орлика певною мірою ґрунтувалася на ідеї розподілу законодавчої, виконавчої та судової влад. Законодавча влада мала належати раді (парламенту), до складу якої входили полковники зі своєю старшиною, сотники, «генеральні

радники від всіх полків» і «посли від Низового Війська Запорозького». Рада повинна була збиратися тричі на рік: на «Різдво Христове, Свято Великодня та Покрови, а також за рішенням Гетьмана». Усі важливі державні справи гетьман як очільник верховної виконавчої влади мав попередньо узгоджувати, «на власний розсуд нічого не повинне ні починатися, ні вирішуватися, ні здійснюватися».

У сьомому параграфі йшлося про незалежність суду, оскільки гетьман «не повинен карати сам... Із власної ініціативи і помсти, але таке порушення – і умисне, й випадкове – має піддавати (розгляду) Генерального Суду, який і повинен винести рішення не поблажливе й не лицемірне, а таке, якому кожен мусить підкоритися, як переможений законом».

У наступних параграфах відображено такі конституційні засади та вимоги:

по-перше, визначався статус Генерального скарбника (міністра фінансів) і його місце в системі влади; обумовлювався невтручання у його діяльність жодної посадової особи в державі, у тому числі й гетьмана, регулювалися надходження до скарбниці держави з різноманітних джерел (передовсім від спільних володінь і земель Війська Запорозького) і видатків у такий спосіб, щоби не порушити прав тих, «чиї заслуги перед батьківщиною менші, а саме: ченців, священиків, бездітних удів, виборних і рядових козаків, двірських слуг і приватних осіб»;

по-друге, Гетьман з обов'язку верховний командувач усього Війська Запорозького і відповідає за все, що діється в країні, на території Козацької держави, виборний принцип поширювався на полковий рівень, гетьман повинен дбати про те, «щоб на рядовий і простий народ не покладали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог, бо підштовхнуті ними (люди), залишивши свої домівки, відходять, як правило, до чужих країв за межі рідної землі»;

по-третє, «встановлюється і оголошується непорушним, що вдови козаків, їхні дружини та діти-сироти, козацькі господарства і (господарства) жінок, чоловіки яких перебувають на війні або на якихось військових службах, не притягатимуться до жодних обов'язкових для простого люду загальних повинностей і не будуть обтяжені сплатою податків»;

по-четверте, через спеціальних комісарів «здійснити Ревізію усіх видів публічних і приватних володінь і за високим рішенням Генеральної ради у присутності Гетьмана нехай буде

ухвалено урочисто й непорушно: кому належить, згідно з законом, а кому не належить, користуватися правом володіння публічними маєтками, і які саме належить виконувати повинності підданам», (до речі у цій царині, однак, було багато порушень і зловживань);

по-п'яте, упорядковувалося пересування Україною (містами, містечками та селами) офіційних осіб і забезпечення «охорони не лише Гетьмана, а й Генеральних Старшин, Полковників, Сотників і значних козаків, а також і Духовних осіб; (чимало з тих «подорожуючих» вимагали «незвичні подарунки, харчі, напої, підводи, супровід і охорону, а також підношення грішми»;

по-шосте, наводився порядок в зборі податків, де траплялося чимало «порушень і несправедливостей».

Якщо розглянути дві Конституції – Пилипа Орлика та сучасної незалежної України, зауважимо чимало моментів і колізій, однаково притаманних цим історичним документам. Це, наприклад, слабкий контроль за надходженнями та видатками скарбниці (бюджету), свавілля старшинських земельних магнатів (безконтрольованість нинішніх олігархів), корупція тощо. Безперечно, що це є для правників цікавим матеріалом для роздумів, ґрунтовного фахового аналізу та висновків, орієнтованих на унеможливлення негативних явищ у нашому суспільстві сьогодні.

Отже, Конституція П. Орлика відображає не лише спробу правової організації державної та правової традиції українського народу, а й зміни владних відносин. У Конституції 1710 року можна побачити юридичні витоки багатьох явищ, зокрема, сучасного суверенітету українського народу, розподілу влад, парламентаризму тощо. Саме тому вивчення та аналіз цього документа – це звернення до державних і правових ідей, які становлять історико-правову основу для загальнонаціональної ідеї політичного характеру, ідеї, що відповідає самому духу українського народу.

Одержано 28.05.2015

УДК 351.74:004.056.53

В'ячеслав Валерійович МАРКОВ,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник факультету підготовки фахівців для підрозділів
боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОГО ЦЕНТРУ БОРОТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ ТА МОНІТОРИНГУ КІБЕРПРОСТОРУ (НА ГРОМАДСЬКИХ ЗАСАДАХ) З ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ МВС

В якості найбільш ефективного та якісного способу вирішення завдання підвищення віддачі від роботи курсантів в навчально-тренувальному центрі боротьби з кіберзлочинністю та моніторингу кіберпростору (на громадських засадах), а також їх кращої професіоналізації та закріплення стійкої мотивації в обраній сфері діяльності керівництвом університету та факультету було обрано налагодження регулярної взаємодії навчально-тренувального центру боротьби з кіберзлочинністю та моніторингу кіберпростору (на громадських засадах) з Департаментом боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми і відповідними територіальними підрозділами МВС України щодо протидії кіберзлочинності.

За погодженням з відповідними вищестоящими інстанціями ця взаємодія реалізується в різних напрямках і формах і може бути охарактеризована наступними видами-формами робіт, що виконують обидві сторони – учасники цієї взаємодії:

1. Спільна участь у виконанні обмеженого переліку визначених завдань службовій діяльності територіальних підрозділів (з урахуванням рівня складності, режиму секретності тощо), зокрема щодо:

- пошуку в мережі Інтернет інформації, що має протиправний контент з метою її оперативного виявлення та документування для подальшої роботи;

- розшуку зниклих без вісті дітей (разом також з телеканалом «Магнолія-ТВ» і міжнародними неурядовими організаціями на кшталт Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна»);

- виконання вимог відповідних наказів і рішень колегії МВС України з подальшого вдосконалення виявлення та припинення злочинів, пов'язаних із розповсюдженням протиправного контенту в національному сегменті мережі Інтернет, зокрема № 3509/Рт від 28 лютого 2013 р., а також відповідних

вказівок і доручень Департаменту боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми МВС.

2. Розробка учасниками роботи навчально-тренувального центру боротьби з кіберзлочинністю та моніторингу кіберпростору (на громадських засадах) в ході узагальнення досвіду діяльності з вказаних вище напрямів навчально-практичних тренінгів для курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України, їх рецензування та подальша апробація за допомогою практичних працівників Департаменту боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми МВС і відповідних підрозділів територіальних органів з метою подальшого впровадження в практику їх повсякденної професійно-службової діяльності.

До специфічних форм взаємодії навчально-тренувального центру боротьби з кіберзлочинністю та моніторингу кіберпростору (на громадських засадах) факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми ХНУВС з територіальними підрозділами МВС України щодо протидії кіберзлочинності ми відносимо регулярне проведення деяких специфічних для широкого професійного загалу фахівців організаційних заходів у вигляді:

1) особистих зустрічей учасників роботи навчально-тренувального центру боротьби з кіберзлочинністю та моніторингу кіберпростору (на громадських засадах) з керівництвом та практичними працівниками відповідних служб центрального апарату МВС України та територіальних органів, зокрема з випускниками ХНУВС, які працюють в них і які можуть поділитися набутим досвідом використання знань, вмінь і навичок в сфері протидії кіберзлочинності;

2) відповідних науково-практичних конференцій із обов'язковим запрошенням та участю в них практичних працівників центрального апарату МВС України, територіальних підрозділів МВС, експертів відповідних неурядових, в т.ч. міжнародних організацій;

3) більш вузьких за складом учасників, але тематично більш цілеспрямованих методичних семінарів, круглих столів, курсів підвищення професійної кваліфікації тощо.

Вкажемо на те, що на базі Харківського національного університету внутрішніх справ, зокрема із залученням учасників роботи навчально-тренувального центру боротьби з кіберзлочинністю та моніторингу кіберпростору (на громадських засадах) та з урахуванням досвіду його поточної діяльності проводяться

курси підвищення кваліфікації практичних працівників Міністерства внутрішніх справ України, а саме:

- оперативних працівників підрозділів боротьби з кіберзлочинністю;
- слідчих, які займаються розслідуванням злочинів у сфері кіберзлочинності;
- експертів-криміналістів, які спеціалізуються на проведенні комп'ютерно-технічних експертиз та експертиз у сфері захисту інтелектуальної власності.

Підбиваючи підсумок характеристиці форм взаємодії навчально-тренувального центру з територіальними підрозділами МВС України щодо протидії кіберзлочинності вкажемо на те, що таким чином сутністю та загальною метою поточного функціонування та дослідницької діяльності навчально-тренувального центру боротьби з кіберзлочинністю та моніторингу кіберпростору (на громадських засадах) факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми ХНУВС є вихід за рамки стандартного навчального плану та проведення учасниками центру у позанавчальний час практичних і творчих дослідницьких робіт, а також виконання поточних завдань у різних сферах боротьби з кіберзлочинністю, в т. ч., за формами вказаними вище.

Одержано 28.05.2015

УДК 342.15(477)

Андрій Валерійович НАДУТИЙ,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ТЕРИТОРІАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ ЯК ОЗНАКА СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ

Україна, відповідно до своєї Конституції, є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою (ст. 1), суверенітет якої поширюється на всю її територію (ст. 2). Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу (ст. 17). Суверенітет характеризує взаємовідносини державної влади з іншими суб'єктами влади як усередині країни, так і за межами державних кордонів, є необхідною політичною і юридичною ознакою держави та становить важливу засаду конституційного ладу України.

Теоретичне обґрунтування суверенітету з'явилося в XVI столітті. Першим теоретиком суверенітету вважається французький прихильник сильної королівської влади Ж. Боден, який у своїй праці «Шість книг про республіку» характеризував суверенітет як одну з найважливіших ознак будь-якої держави, як абсолютну, ніким і нічим не обмежену верховну владу суверена (держави) над своїми громадянами. Саме Ж. Боден сформулював і основні ознаки суверенітету:

- 1) постійна влада суверена, яка не може бути обмежена законом, оскільки він сам є джерелом закону;
- 2) право суверена видавати і скасовувати закони, оголошувати війну та укладати мир.

На думку Жана Бодена, єдиним носієм влади і її сувереном міг бути лише монарх.

Слід зазначити, що погляди сьогодення щодо політико-правової природи державного суверенітету відрізняються від поглядів французького вченого Ж. Бодена під кутом зору визначення суверена, характеристики співвідношення народного та державного суверенітетів тощо. Водночас його теорія має надзвичайно важливе значення для розуміння змісту державного суверенітету як повноти законодавчої, виконавчої та судової влади держави на її території, що відкидає будь-яку чужоземну владу, а також самостійність держави в міжнародних відносинах, її не підпорядкованість владі іншої держави.

У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. зазначені такі ознаки державного суверенітету України:

- 1) верховенство (інакше: прерогатива влади) – відсутність іншої більш високої суспільної влади на території країни: державна влада може скасувати, визнати недійсним будь-який прояв усякої іншої суспільної влади;

- 2) самостійність – можливість самостійно приймати рішення усередині країни і ззовні за дотримання норм національного та міжнародного права;

- 3) повнота (інакше: універсальність) – поширення державної влади на всі сфери державного життя, на все населення і громадські організації країни;

- 4) неподільність влади держави в межах її території – особовість влади в цілому і лише функціональний її поділ на гілки влади: законодавчу, виконавчу, судову; безпосереднє здійснення владних велінь по їх каналах;

- 5) незалежність у зовнішніх відносинах – можливість самостійно приймати рішення ззовні країни за дотримання норм міжнародного права і поважання суверенітету інших країн;

б) рівноправність у зовнішніх відносинах – наявність у міжнародних відносинах таких прав і обов'язків, як й у інших країн.

До зазначених ознак суверенітету слід додати *невідчужуваність* – неможливість довільної передачі легітимної та легальної влади, лише наявність закріпленої законом можливості делегувати суверенні права держави органам місцевого самоврядування (в унітарній державі), суб'єктам федерації та органам місцевого самоврядування (у федеративній державі).

У Конституції України проголошується: «Суверенітет України поширюється на всю її територію» (ст. 2). Ст. 5 визнає народ носієм і єдиним джерелом влади; ст. 9 передбачає, що міжнародні договори можуть вважатися частиною національного законодавства лише після їх ратифікації Верховною Радою України; ст. 17 прямо забороняє розташування іноземних військових баз на території України; ст. 17, ч. 1, ст. 65, ч. 1, ст. 79, п. 23, ст. 85, ч. 2, ст. 102, ч. 3, ст. 104, п. 1 ст. 116 визначають роль і обов'язки народу і вищих органів державної влади України в забезпеченні її суверенітету і незалежності, і, нарешті, ч. 1 ст. 157 забороняє внесення змін до Конституції України, якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності України.

Отже, як зазначив український конституціоналіст В. В. Кравченко, державний суверенітет характеризує повноту законодавчої, виконавчої та судової влади держави на її території, що виключає наявність будь-якої конкуруючої влади, а також не підпорядкованість держави владі іншої держави у сфері міжнародного спілкування.

Конституційно-правовими ознаками України як суверенної держави є: єдиний конституційний простір, громадянство, єдина грошово-кредитна система, національні Збройні Сили, міжнародна правосуб'єктність, офіційний статус державної мови, державні символи та територіальна цілісність.

Територіальна цілісність є однією з найважливіших ознак України, як суверенної держави. Кожна суверенна держава має свою державну територію. Згідно з міжнародним правом державною територією є частина земної кулі, яка належить певній державі та у межах якої вона здійснює своє територіальне верховенство.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Конституції України суверенітет України поширюється на всю її територію. Складниками державної території України є її суходіл, води, надра під ними та відповідний повітряний простір. Деякі суверенні права Україна

здійснює також і в межах територій зі змішаним правовим режимом (континентальний шельф і економічна зона).

Державна територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою (ч. 3 ст. 2 Конституції України). Цілісність державної території України полягає в забороні її насильницького поділу. Недоторканність державної території України означає те, що всі інші держави зобов'язані утримуватися від будь-яких зазіхань на територію України відповідно до загальновизнаних принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН та в інших міжнародних договорах.

Згідно з ч. 1 ст. 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України є однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу.

Щодо самого поняття «територіальна цілісність», то тут існує декілька основних підходів. Так, свого часу, українські дослідники Ю. М. Тодика та В. С. Журавський зазначали, що цілісність означає заборону насильницького поділу території держави. При цьому вони пов'язували її із недоторканністю державної території, під якою розуміють обов'язок інших держав утримуватися від будь-яких зазіхань на територію суверенної держави. У свою чергу, Р.М. Кочкаров зазначає, що категорія «територіальна цілісність» включає поняття «суверенітет народу, що проживає на території цієї держави, і є господарем своєї території, і ніхто крім нього не має права розпоряджатися нею». При цьому він розглядає територіальну цілісність як принцип, що гарантує територіальне верховенство держави від зазіхань ззовні. Те, що територіальна цілісність виступає умовою існування держави, як системи, вираженням всіх інших її ознак, зазначає А. А. Чинчиков.

Таким чином можна зробити висновок, що суверенітет і територіальна цілісність мають ключове значення для існування і діяльності будь-якої держави, так як складають його основу, без якої держава не може існувати. При цьому територіальна цілісність держави визначається здатністю держави зберігати свою територію в межах існуючих кордонів, встановлених міжнародним правом, протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам, спрямованим на їх зміну, забезпечувати цілісність як державної, так і національної території, в межах якої дана нація історично склалася і розвивалася як соціальна спільність, а також, захищати єдність, верховенство і незалежність державної влади. У свою чергу, суверенітет – це одна з істотних ознак держави, її можливість повноправно здійснювати внутрішньо та зовнішньополітичні справи, не допускати

втручання в свою діяльність іноземних держав та інших внутрішньодержавних сил (організацій).

Одержано 21.05.2015

УДК 342.726-053.2-056.2(477)

Наталія Олександрівна НІКОЛАЄНКО,

*здобувач кафедри конституційного та міжнародного права
факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби
з кіберзлочинністю та торгівлею людьми*

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВА ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УКРАЇНІ ТА СТАН ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Протягом останнього століття відбулися значні зміни у ставленні до осіб з обмеженими можливостями. Визнано їх рівні з іншими членами суспільства права, свободи та можливості їх реалізації. Визнано цінність кожної людини, незважаючи на будь-які відмінності, в тому числі і на вади фізичного та/або психо-інтелектуального розвитку.

Україна, як пострадянська держава, успадкувала радянських формат соціального захисту тих, хто цього потребує, в тому числі й дітей з обмеженими можливостями. Це виражається у соціально спрямованому законодавстві та гарантуванні державою досить високого рівня захисту, підтримки та турботи щодо зазначеної категорії громадян. Порівняно із аналогічним законодавством деяких європейських держав, Україна може бути визнана соціальною державою з високим рівнем соціального захисту своїх громадян. Це стосується і надання державної соціальної допомоги, і існування низки закладів та установ, створених саме для опікування особами, які мають вади фізичного та/або психо-інтелектуального характеру. В той же час, досліджуючи реальний стан реалізації прав і свобод осіб з обмеженими можливостями, а в першу чергу неповнолітніх, можна констатувати, що фактичної реалізації визначених державою прав таких осіб або немає взагалі, або ці права значно звужені та реалізуються не у повному обсязі. Це стосується і прав на рівність, на отримання освіти, на якісне медичне обслуговування, реабілітаційні заходи, житлові права тощо. Зрозуміло, що Україна є досить молодою державою, яка знаходиться у стані реформування багатьох сфер, в тому числі соціальної та економічної. Зважаючи на низку факторів, при формування Державного бюджету країни не завжди включаються видатки,

необхідні для забезпечення потреб однієї із найнезахищеніших верств населення – дітей з обмеженими можливостями. В свою чергу, це приводить до унеможливлення реалізації даною категорією громадян своїх законних прав і інтересів.

Багато вчених як України, так і інших країн, у різних галузях науки досліджували проблемні питання, пов'язані із особами, в тому числі і дітьми, з обмеженими можливостями. Вчені-юристи О. В. Пономаренко, А. Д. Носов, А. М. Колодій, О. П. Пономарьова, В. І. Чорненький, А. Ю. Олійник, С. М. Малиніна, М. А. Захарова, Е. Г. Тучкова, Р. Боровські безпосередньо або опосередковано розглядали питання конституційних прав та соціального забезпечення повнолітніх осіб та дітей з обмеженими можливостями та проблеми їх реалізації. Права людей в широкому сенсі та проблеми їх реалізації розглядали такі визнані вчені як О. Ф. Скакун, О. В. Пушкіна, В. О. Серьогін, Ю. М. Тодика, В. В. Копейчиков, С. А. Лисенков, В. Ф. Погоріако, М. В. Вітрук тощо. Досить повно досліджено проблеми освіти дітей з вадами розвитку в рамках корекційної педагогіки та психології, методика їх навчання, особливостей сприйняття тощо (а В. А. Ардзинб, М. М. Малофєєв, Х. Замський, Р. Р. Мельник та інші).

Сучасна Україна через геополітичні конфлікти та проведення антитерористичної операції у східних областях втратила економічну стабільність, що не могло не вплинути на рівень життя та соціального забезпечення населення, а особливо дітей з вадами розвитку, кількість яких в Україні дедалі збільшується. Так, на початку 2014-го чисельність дітей, які мають статус «дитина-інвалід», досягла 167 тис., що становить 2 % всього дитячого населення. Слід зауважити, що загальна кількість дітей, які підпадають під широке визначення «з обмеженими можливостями» (діти з затримкою психічного розвитку, порушеннями мови, діти, які мають захворювання, але не отримали з різних причин офіційного статусу «дитина-інвалід» тощо), набагато більша. За різними експертними оцінками, таких налічується щонайменше 330 тис. (якщо рахувати за європейською класифікацією, куди потрапляють також діти біженців та інші неочевидні категорії).

В той же час, інші розвинені країни Європи, більш стабільні у економічному та соціальному плані, в тому числі і деякі постсоціалістичні, які мали протягом останніх десятиріч воєнні конфлікти на своїх територіях, вже напружували свій власний досвід, успішний та дієвий алгоритм дій із реалізації прав, пройшли шлях становлення прав осіб з обмеженими

можливостями, зокрема дітей. Але безперечною умовою забезпечення стабільного функціонування соціального інституту є стабільні політичні та економічні складові, що є підґрунтям для створення соціальної сфери, яка б задовольняла їх потреби, бо саме такі особи особливо потребують державної та суспільної підтримки, турботи та обмежені у можливостях реалізувати свої права та свободи.

Завданням кожної демократичної держави, в тому числі й України, є забезпечення належного рівні життя (закріплено у ст. 48 Конституції України) та можливості розвиватися кожному громадянину. Низка національних законів передбачає надання державою належної допомоги тим верствам населення, які цього потребують. Діти з обмеженими можливостями та особи, які їх виховують, безперечно відносяться саме до цієї категорії. Ухвалені протягом існування незалежної країни нормативні акти гарантують всебічну підтримку таким дітям та їх сім'ям (батькам або особам, які їх замінюють) – це і надання грошової соціальної допомоги дітям та доплата батькам, які здійснюють нагляд за такою дитиною, і можливість отримання медичних, реабілітаційних та діагностичних послуг в рамках індивідуальної програми реабілітації, і пільги у різних сферах (транспорт, «доступний простір» (архітектурна доступність будівель, споруд, транспорту тощо), переваги при вступі до навчальних закладів, додаткові відпустки батькам (особам, які їх замінюють), пільгове, безкоштовне або за частину вартості, отримання медикаментів, санаторно-курортне лікування та ще багато іншого).

Аналізуючи українське законодавство, яке визначає правовий статус дитини з обмеженими можливостями, можна стверджувати, що воно майже повністю задовольняє потреби даної категорії осіб. Але, зважаючи на низку зазначених вище економічних та геополітичних чинників, сама держава порушує права дитини з обмеженими можливостями на, наприклад, отримання медичних препаратів за безкоштовними рецептами, проведення обстеження з використанням сучасних методів діагностики тощо. Більше того, у районах, де проводиться антитерористична операція, грубо порушуються права не лише дітей з вадами розвитку, а й інших громадян, в першу чергу неповнолітніх. Це стосується і недостатнього забезпечення продуктами харчування, медикаментами, транспортом, часто неможливості відвідувати заклад освіти та медичні заклади, несприятливі побутові умови, зумовлені руйнуванням будівель тощо. Крім того, перебування у цих районах ставить

під загрозу життя та здоров'я дітей. Така ситуація спричиняє порушення не лише національного, а й міжнародного законодавства, серед яких Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року, Декларація соціального прогресу та розвитку від 11 грудня 1969 року, Конвенція про прав дитини від 20 листопада 1989 року, Конвенція про права інвалідів від 13 грудня 2006 року тощо.

Погіршення загальної економічної та політичної ситуації в країні, значне зниження рівня життя населення негативно впливають в першу чергу на стан реалізації прав дітей з обмеженими можливостями та їх родин. У даній ситуації, на нашу думку категорично недоцільним є звуження спектру *спеціальних прав* (пільг) тієї категорії громадян, яка найбільше потребує захисту в першу чергу з боку держави – дітей з обмеженими можливостями.

Одержано 20.05.2015

УДК 349

Наталія Миколаївна ОБУШЕНКО,

викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ФОРМИ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ: ДОДЕРЖАННЯ, ВИКОНАННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Серед основних форм правореалізації у юридичній літературі, як правило, називають: додержання, виконання, використання та застосування. Слід відзначити, що у деяких юридичних виданнях наголошується, що такий поділ форм реалізації права має суто умовний характер. Загалом ми підтримуємо таку точку зору, адже дійсно дуже часто різні форми правозастосування доволі тісно переплітаються, а подекуди їх навіть важко розрізнити, особливо це стосується виконання та правозастосування. Так, наприклад, під час розгляду справи про відшкодування шкоди завданої підприємству з вини працівника суддя одночасно і виконує свої обов'язки і застосовує відповідні процесуальні та матеріальні норми. Слід погодитися із думкою науковця, який вказував, що діяльність громадян, посадових осіб та інших суб'єктів проходить не в одній якійсь формі реалізації права, а, як правило, супроводжується комплексом різних форм реалізації. На міцному зв'язку правозастосування з іншими формами реалізації акцентували увагу й А. А. Ушаков та В. П. Реутов, які наголошували, що правозастосування,

вміщуючи в собі і одночасно протистоячи невіддільним формам реалізації, застосування правових норм виступає в якості різноманітних стадій процесу реалізації правових норм. Воно або викликає виникнення правовідношення, або втручається в уже існуючі і тягне його зміну або припинення. Однак, слід відмітити, що хоча розподіл правореалізації на певні форми і носить умовний характер він є необхідною умовою для нормального здійснення дослідження механізму, процедур та способів втілення у життя нормативних приписів суб'єктами права, а також дає змогу встановити особливості правозастосування норм трудового права, як специфічного випадку правореалізації.

Отже, додержання реалізується через утримання суб'єктів права від вчинення тих чи інших дій, що заборонені юридичними нормами. Так, наприклад стаття 25 Кодексу законів про працю України забороняє при укладенні трудового договору вимагати від осіб, які поступають на роботу, відомості про їх партійну і національну приналежність, походження, реєстрацію місця проживання чи перебування та документи, подання яких не передбачено законодавством. Або, скажімо стаття 31 цього ж кодексу забороняє власнику чи уповноваженому ним органу вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором. Утримуючись від заборонених зазначеними нормами дій, роботодавець тим самим реалізує їх приписи.

У формі дотримання реалізуються норми трудового права, що містять заборони. Ф. А. Григор'єв писав, що у більшості випадків дотримання права відбувається непомітно, зазвичай ніде та ніяк не фіксується. Саме цьому його юридичний характер яскраво не проявляється. З іншого боку не слід недооцінювати значення саме цієї форми правореалізації. Адже як слушно наголошує А. Б. Венгеров, що дотримання права припускає звичайне рутинне, але дуже важливе для впорядкованості, стабільності суспільства поведінку суб'єктів права. Саме в цьому сенсі йдеться про законослухняних громадян, які утримуються від дій (або бездіяльності), що порушують норми права. Це одна з найпоширеніших форм правомірної поведінки.

Виконання, на відміну від попередньої форми є активною формою реалізації норм трудового права, сутність якої полягає у виконанні суб'єктами права покладених на них нормами законодавства обов'язків. В якості прикладу можна привести норму статті 47 Кодексу законів про працю України, в якій закріплено, що власник або уповноважений ним орган зобов'язаний в день звільнення видати працівникові належно

оформлену трудову книжку і провести з ним розрахунок у строки, зазначені в статті 116 цього Кодексу. У разі звільнення працівника з ініціативи власника або уповноваженого ним органу він зобов'язаний також у день звільнення видати йому копію наказу про звільнення з роботи. В інших випадках звільнення копія наказу видається на вимогу працівника. Або, наприклад, стаття 159 зазначеного кодексу, яка встановлює обов'язок працівника знати і виконувати вимоги нормативних актів про охорону праці, правила поводження з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту; проходить у встановленому порядку попередні та періодичні медичні огляди.

З вищевикладеного чітко видно, що регулятивний вплив виконання, як форми реалізації права, проявляється у тому, що від суб'єктів трудового права вимагається вчинення певних активних дій, які є необхідними для нормального протікання трудових та тісно пов'язаних із ними відносин.

Використання являє собою форму реалізації норм трудового права, за якої суб'єкт може на власний розсуд обрати варіант своєї поведінки, однак в межах встановлених трудовим законодавством. Тобто у даному випадку від суб'єктів права не вимагається обов'язкового вчинення якихось дій, а бо необхідності утриматися від них, йому надаються законом певні можливості (права), які він може реалізувати за власним бажанням. Так, наприклад, стаття 32 КЗпП України встановлює, що переведення на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації, а також переведення на роботу на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість, хоча б разом з підприємством, установою, організацією, допускається тільки за згодою працівника, за винятком випадків, передбачених у статті 33 цього Кодексу та в інших випадках, передбачених законодавством. Тобто законодавець надає робітнику можливість самостійно вирішити питання щодо його переведення: скористатися наданою пропозицією, відмовитися від неї і залишитися на колишньому місці чи, взагалі, розірвати трудовий договір. Чи, скажімо, стаття 3 закону України «Про відпустки», яка містить норму про те, що за бажанням працівника у разі його звільнення (крім звільнення за порушення трудової дисципліни) йому має бути надано невикористану відпустку з наступним звільненням. Датою звільнення в цьому разі є останній день відпустки.

Особливе місце серед форм реалізації норм права, в тому числі трудового, займає правозастосування, яке суттєво відрізняється від усіх інших, вище проаналізованих форм за рядом ознак. На відміну від дотримання, виконання та використання, які реалізуються суб'єктами права самостійно, без стороннього втручання, правозастосування передбачає обов'язкове включення у процес правореалізації суб'єкта наділеного владними повноваженнями, тобто особа не може здійснити свої права чи обов'язки без виявлення владної волі компетентного суб'єкта. Саме тому дотримання, виконання та використання є у певному сенсі більш простими формами правореалізації, оскільки вони здійснюються суб'єктами безпосередньо, у той час, як правозастосування складнішу процедуру і потребує посередництва з боку відповідних повноважних органів чи посадових осіб.

Так, В. К. Бабаєв розуміє правозастосування як рішення конкретної справи, життєвого випадку, певної правової ситуації. Це «прикладання» Закону, загальних правових норм до конкретних осіб, конкретним обставинам. Правозастосування, продовжує автор, організує діяльність. Дії особи або органу, які застосовують право спрямовані на те, щоб спрямувати розвиток відносин між людьми та їх формуваннями в русло закону.

С. С. Алексєєв, аналізуючи сутність реалізації права вказував, що правозастосування продовжує нормативне регулювання, задане правотворчістю за допомогою норм права, доповнюючи його індивідуальним (піднормативним) регламентуванням, яке виражається в уточненні правового положення суб'єктів у реально існуючій обстановці, конкретизації їх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Характеризуючи особливості правозастосування слід враховувати, що воно має як ознаки, які властиві правозастосуванню взагалі, тобто не залежно від того, у якій галузі права воно здійснюється, так і ті, що обумовлені специфікою предмету регулювання норм трудового права.

Для того, щоб детальніше зрозуміти сутність правозастосування у сфері трудового права та більш точно сформулювати відповідне поняття, проаналізуємо його основні властивості (ознаки).

На наш погляд найбільше практичне значення матиме такий перелік загальних (родових, спільних) властивостей правозастосування:

а) являється собою найбільш складну форму реалізації права, оскільки базується на процесі опосередкованої реалізації права, тобто коли право не може бути реалізовано суб'єктом самостійно і вимагає стороннього втручання. А це у свою чергу обумовлює наявність більш складного право реалізаційного механізму;

б) вступає у дію тоді, коли інші форми реалізації норм права не можуть призвести до настання необхідних та (або) бажаних наслідків. І в цьому сенсі правозастосування можна вважати факультативною складовою загального процесу правового регулювання, оскільки вона підключається до нього лише у тому випадку, коли цього вимагає конкретна ситуація, яку не змогли вирішити інші форми реалізації права, чи не мають вирішувати в силу її специфіки (наприклад, видання наказу про прийняття працівника на роботу). Необхідно відзначити, що деякі правники визначають підстави, за наявності яких реалізується правозастосування.

Також, до особливостей застосовування норм трудового права слід віднести те, що як правило первинне правозастосування відбувається саме з ініціативи тієї особи, по відношенню до якої воно здійснюється. Тобто роботодавець виносить акт правозастосування у вигляді розпорядження чи наказу про прийняття особи на роботу лише після того, як вона висловить на це своє бажання та надасть згоду на укладення трудового договору. Таким чином можна стверджувати, що трудові відносини, переважно, починаються саме з акту правозастосування. Хоча слід зауважити, що іноді можливі випадки, коли трудові відносини виникають і без винесення відповідного правозастосовного акту.

Підсумовуючи вище проаналізований матеріал вважаємо, що під застосуванням норм трудового права слід розуміти здійснювану у встановленому нормами трудового права порядку, владно-організаційну діяльність компетентних органів та посадових осіб, спрямовану на врегулювання трудових та тісно пов'язаних із ними відносин, шляхом індивідуалізації матеріальних та процесуально-процедурних норм трудового права у відповідних правозастосовних актах.

Отже, правореалізація – це втілення нормативно-правових приписів у поведінці (активній чи пасивній) суб'єктів права.

Одержано

УДК 34:328.185

Ігор Митрофанович ПОГРІБНИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

КОРУПЦІЙНИЙ РИЗИК: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ

Спробуємо проаналізувати поняття корупційного ризику, яке зустрічається в нормативно-правових актах та описане в науковій літературі. Так, О. В. Казаченкова розуміє під корупційними ризиками обставини, фактори та явища, що виникають у процесі функціонування органів державної влади, здійснюючи державну та місцеву службу, створюючи ситуацію можливого вчинення корупційного правопорушення.

Імпонують умовиводи про корупційні ризики І. Н. Пустовалової, Г. О. Сатарова, К. М. Ташиної, які стверджують, що ризик корупції – це шанс залишитися в корупційній ситуації, входячи до контакту з державними службовцями, що ґрунтується на корупційному ентузіазмі хабарників, які утворюють дефіцит державних послуг та бюрократичні перепони для вимагання хабара. Зазначені вчені наводять деяку статистику корупційного ризику «до укладання корупційної угоди» зі службовцями міліції, яка реалізується в 30 % випадків. Серед цих випадків мотивацією «до укладання корупційної угоди» є процедура прийняття заяви про вчинення злочину, коли посадовець/міліціонер/інспектор/«опер» у потерпілого традиційно бере деяку суму грошей «на папір», «на бензин», «на магарич» чи «на джентльменський набір» тощо. Окремої теми заслуговує психологічний характер правової взаємодії окреслених вище осіб.

Аналіз наведеного сприяє виробленню наступного поняття: корупційний ризик – фактор, що з'єднує умови та обставини, активізує корупційну ситуацію до корупційно-психологічного стану, спрямованому на корупційну угоду потенційних суб'єктів корупційного правопорушення: 1) особи, яка здійснює функцію держави чи місцевого самоврядування, утворюючи дефіцит державних послуг та бюрократичні перепони для отримання корупційного результату на матеріально-аморальному інтересі; 2) інших осіб, які піддаються штучно виробленим умовам та обставинам та погоджуються з ними або заради власного аморального наміру схиляють уповноважену особу до

корупції за узгоджену чи доступну їм ціну; конструктивно співпрацюючи із застосування сучасних юридичних, технічних, комп'ютерних, інтернет-засобів прикриття корупційної угоди. До ознак корупційних ризиків можна віднести такі властивості, без яких вони існувати не можуть:

1. Наявність державного службовця (особи, яка здійснює функції держави або місцевого самоврядування) або групи державних службовців, які від імені держави наказують, розпоряджуються, складають акти державно-владного, загальнообов'язкового характеру, виступають суб'єктами владних повноважень юрисдикційних і неюрисдикційних органів;

2. Зазначені службовці здійснюють керування у важливих сферах державного чи місцевого життя на внутрішньому (внутрішньо інституційні корупційні ризики), управлінському контурі за ієрархією державних службовців, впливаючи на свідомість, волю та поведінку підлеглих (закони України «Про державну службу», «Про Кабінет міністрів України», «Про основи законодавства України про охорону здоров'я» тощо);

3. Здійснюють ці службовці керування на зовнішньому (загальносистемні корупційні ризики) контурі щодо управління населенням, впливаючи на свідомість, волю та поведінку останнього (закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про інформацію», Кодекс законів про працю України тощо);

4. Активізація корупційної ситуації: 1) у життєво важливій сфері: економічній, політичній, соціальній, демографічній; 2) фактори: сепаратизм, військовий конфлікт, монополізм, кредитування, вироблення неякісної продукції, дефолт; 3) умови: житлові, трудові, фінансові, голод, холод, хвороби; 4) обставини: сімейні, дорожньо-транспортного руху та ДТП, авіакатастрофи, руйнування промислової, житлової, транспортної інфраструктури тощо;

5. Передумови на укладання корупційної угоди: 1) природно сформовані: народження дитини, виявлення тяжкої хвороби, смерть близької людини; 2) штучно вироблені: дефіцит державних послуг, бюрократичні перепони, вимагання хабара;

6. Корупційний психологічно-правовий стан потенційних суб'єктів корупційного правопорушення, наприклад, хабарника – посадової особи, яка здійснює функції держави чи місцевого самоврядування й хабародавця – іншої особи, спрямовані на задоволення матеріально-аморального інтересу.

7. Прямо або опосередковано спільне конструктивне вирішення завдань потенційними суб'єктами корупційного

правопорушення, спрямованими на досягнення цілей із застосування сучасних юридичних, технічних, комп'ютерних, Інтернет-засобів прикриття корупційної угоди.

Таким чином, сформульовані ознаки корупційних ризиків, серед яких важливе місце з актуалізації теми займає їх різновид, що домінує під час підготовки проектів НПА, а також кодифікації чинних НПА.

Накопичення та осмислення інформації про корупційні ризики сприятиме реалізації сучасної концептуальної Національної стратегії боротьби з корупцією на 2011–2015 рр., що затверджена указом Президента України № 1001/2011 від 21.10.2011 та Стамбульським планом дій Антикорупційної мережі Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР), затвердженого Міжнародною міжурядовою організацією ще в 2003 р., який неухильно поетапно виконується Україною з 2004 р. донині. На думку експертів ОЕСР, провали в реалізації стратегій Антикорупційної мережі можна пояснити зосередженістю влади на репресивних механізмах за допомогою превентивних і просвітніх ініціатив, а наша тема в теоретично-прикладній частині суттєво доповнює зазначені ініціативи та превенцію корупції.

Одержано 25.05.2015

УДК 342.726–058.65(043.5)

Олеся Петровна ПОНОМАРЁВА,

*преподаватель кафедры общеправовых дисциплин
факультета права и массовых коммуникаций*

Харьковского национального университета внутренних дел

ГАРАНТИИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ И СВОБОД ЛЮДЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В СИСТЕМЕ ГАРАНТИЙ ПРАВ И СВОБОД ЛИЧНОСТИ В УКРАИНЕ

Государство является основным участником процесса реализации прав, свобод и законны интересов личности. Об этом прямо сказано в ч. 2 ст. 3 Конституции Украины. Гарантии реализации составляют целостную систему и подразделяются на две основные группы, – *внутригосударственные* и *международные*.

Внутригосударственные гарантии прав и свобод граждан в соответствии со своим внутренним содержанием относятся к общим либо специальным гарантиям. Значительную роль в обеспечении прав и свобод личности играют органы местного

самоуправління и институты гражданского общества, причём их значимость в процессе реализации прав и свобод личности увеличивается по мере укрепления и развития демократизации политической системы.

Общие (общесоциальные) внутригосударственные гарантии прав и свобод личности – это политические гарантии, которые опираются на всю структуру государственной власти демократического государства. *Экономические* гарантии находятся в прямой зависимости от уровня экономического развития государства. В основе *социальных* гарантий лежит социальная политика государства, направленная на обеспечение социальной безопасности своих граждан.

Специальные внутригосударственные гарантии прав и свобод личности имеют юридическую природу и являются правовыми средствами для реализации прав и свобод человека и гражданина; их подразделяют на *три основные группы*.

Материально-правовые гарантии – это совокупность законодательного закрепления правомерного поведения уполномоченных субъектов правоотношений, направленных на реализацию конституционно-правового статуса личности. *Процессуально-правовые* гарантии закреплены в нормах материального права являются юридическим содержанием реализации прав и свобод личности; их предназначение состоит в том, чтобы провозглашенные права и свободы не оставались декларациями. Деятельность государственных органов, в компетенцию которых входит обеспечение прав и свобод человека и гражданина представляет собой институционные гарантии прав и свобод.

Международно-правовые гарантии прав и свобод личности работают на глобальном и на региональном уровнях.

В глобальном масштабе международно-правовые гарантии реализации правового статуса личности осуществляются под эгидой ООН и её специализированных учреждений. К ним относятся: Верховный комиссар ООН по правам человека, Центр по правам человека Экономического и Социального Совета ООН; Комиссия по правам человека ООН, а также специализированные органы ООН, созданные на основе международно-правовых актов, подписанных государством от имени украинского народа. Примером последних является Комитет по правам человека, созданный на основе Международного пакта о гражданских и политических правах 1966г. и некоторые другие специализированные учреждения ООН.

На региональном уровне международно-правовые гарантии правового статуса граждан Украины осуществляется на основе Европейской конвенции о защите прав и основных свобод 1950г. Они обусловлены вступлением Украины в Совет Европы, вследствие чего украинские граждане обрели право обращаться в Европейский суд по правам человека за защитой нарушенных прав и свобод.

В качестве элемента правового статуса личности, гарантии реализации прав и свобод распространяются на все правовые статусы личности. На носителей специальных правовых статусов гарантии реализации прав и свобод распространяются посредством принципа равенства, заложенного в основании правового статуса личности. Гарантии реализации прав, свобод и законных интересов граждан с ограниченными возможностями *закреплены* в Конституции Украины, иных источниках конституционного права Украины и *детализированы* в законе Украины «Об основах социальной защищенности инвалидов в Украине» 1991 г. и других законах и нормативных актах органов власти в Украине, посвящённых людям с ограниченными возможностями. Являясь основным документом в законодательстве о людях с ограниченными возможностями в Украине, этот Закон закрепляет основы специального правового статуса людей с инвалидностью. В частности, в статьях 1, 4, 6, в главе II, а также в других положениях Закона содержится прямое указание на гарантии реализации прав, свобод и законных интересов людей с ограниченными возможностями в Украине.

Правовое закрепление прав, свобод и законных интересов людей с ограниченными возможностями, осуществлённое в законе Украины «О реабилитации инвалидов в Украине» 2006 г., в законе Украины «О статусе ветеранов войны, гарантиях их социальной защиты» 1993 г. и других аналогичных законах Украины, является одной из основных гарантий реализации правового статуса людей с ограниченными возможностями в Украине. Подтверждением данного тезиса является тот факт, что законодательное закрепление прав и свобод личности налагает на государство обязанность их реализации.

Одержано 29.05.2015

УДК 342.71

Олександр Іванович РАДЧЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного та міжнародного права

факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби

з кіберзлочинністю та торгівлею людьми

Харківського національного університету внутрішніх справ

АНУЛЮВАННЯ ЯК НОВИЙ РІЗНОВИД ПРИПИНЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА

Інститут громадянства відіграє важливу роль у взаємовідносинах особи з державою. Він є однією з невід'ємних її ознак поряд з територією, державними символами, суверенітетом, органами державної влади, податковою системою тощо. Не менш помітну роль відіграє громадянство й у житті людини. Перебування людини у стійкому політико-правовому зв'язку з державою, з одного боку, надає їй значно більше можливостей у різних сферах, починаючи від політичної й закінчуючи культурно-духовною. Ці можливості формалізуються у відповідних конституційних (основних) правах і свободах, закріплених в основному законі держави. З іншого боку приналежність особи до громадянства певної країни має наслідком покладення на неї низки зобов'язань конституційно-правового характеру. До класичного переліку таких зобов'язань, як правило, відносять конституційні обов'язки дотримання конституції і законів, захисту Батьківщини, сплати податків й зборів, непосягання на конституційні права і свободи інших людей.

В умовах збройної агресії проти держави з боку інших країн ключове місце серед вищезазначених конституційних обов'язків громадянина, на нашу думку, посідає його конституційний обов'язок захищати Батьківщину (Вітчизну). Він знайшов своє відображення в основних законах переважної більшості країн світу. Розширене тлумачення його змісту передбачає не лише необхідність захищати свою Батьківщину зі зброєю в руках від зовнішнього агресора в лавах збройних сил чи інших офіційно утворених військових формувань, але й заборону (або юридичне несприйняття) з боку держави на вчинення дій, які можна кваліфікувати як державну зраду, тероризм, диверсію, шпигунство, насильницьке повалення конституційного ладу тощо. Такі діяння сучасне кримінальне законодавство багатьох країн, зокрема й України, визнає злочинами проти основ національної безпеки країни (розділ I особливої

частини Кримінального кодексу України) та встановлює достатньо суворе кримінальне покарання за їх вчинення.

Однак така серйозна реакція держави на відповідні недружні дії до себе з боку свого громадянина не завжди дає бажаний результат. В'язниця часто так і не перетворюється на інструмент перевиховання зрадників, диверсантів та терористів. Навпаки, можемо припустити, що після відбуття покарання за ці злочини особа не тільки не усвідомить небезпечності, шкідливості, неприпустимості і аморальності скоєних нею злочинів проти власної держави, громадянином якої вона є, а й ще з більшим завзяттям буде боротися проти «своєї» Батьківщини. Такий стан речей тим більш неприємніший для держави, коли виявляється, що значна частина зрадників стали її громадянами внаслідок добровільного визнання державою цих осіб своїми громадянами через механізм натуралізації. У даному випадку, ліберальність національного законодавства у частині набуття громадянства держави громадянами інших країн або особами без громадянства можна цілком обґрунтовано визнати однією з потенційних загроз стабільності конституційного ладу та національній безпеці країни.

Одним з шляхів виправлення такої небезпечної для держави та її конституційного ладу ситуації могло б стати запровадження **інституту анулювання громадянства особи**. Цей інститут, вочевидь, можна вважати одним з елементів механізму обмеження політичних прав людини. Явище обмеження цієї категорії прав в сучасному світі не є чимось неординарним. Так, у деяких країнах Латинської Америки, зокрема Чилі, на конституційному рівні передбачено обмеження можливостей брати активну участь у політичному житті нової Батьківщини через тимчасове позбавлення виборчого права щойно натуралізованих громадян.

Анулювання громадянства особи передбачає припинення її політико-правового зв'язку з державою внаслідок вчинення останньою певних агресивних дій, що ставлять під загрозу конституційний лад й стабільність основних державних інституцій та погіршують стан гарантування національної безпеки держави.

Особливістю нового інституту має стати чітко визначене, обмежене коло фізичних осіб-учасників конституційно-правових відносин, щодо яких його може бути застосовано. Такими суб'єктами, на нашу думку, можуть виступати виключно натуралізовані громадяни країни, при цьому термін перебування у громадянстві країни до уваги братися не повинен. Звичайно,

можна апелювати до принципу рівності усіх громадян незалежно від підстав, порядку та моменту набуття громадянства, який закріплено, зокрема, ст. 2 закону України «Про громадянство». Проте, цей принцип не повинен мати абсолютного характеру: винятки із сфери його дії мають визначатися законом. Так, застосування інституту анулювання громадянства доцільно розглядати як тимчасовий захід під час дії на всій території країни або в окремі її місцевості одного зі спеціальний режимів (режиму тимчасово окупованої території, особливого періоду, надзвичайного чи воєнного стану тощо).

Анулювання громадянства може розглядатися як додатковий юридичний інструмент впливу держави на особу, що її зрадила. Правовою основою для ухвалення компетентним державним органом рішення про анулювання громадянства такої особи має стати вирок суду, який набув чинності, і зафіксував вину цієї особи у скоєнні вищезгаданих злочинів проти держави свого громадянства. Ініціювання процесу анулювання громадянства має визнаватися обов'язком (в жодному випадку не правом) відповідного компетентного органу держави у сфері міграційної політики. Сама ж процедура має носити так би мовити «автоматичний» характер по аналогії з процесом втрати громадянства.

За юридичною природою схожим до анулювання механізмом припинення громадянства є давно відомий конституційній практиці багатьох країн світу інститут позбавлення особи громадянства. Даний інститут вважається недемократичним і застосовується у світі досить обмежено і лише у виключних випадках. Він вважається ознакою недемократичності держава і наразі широко використовується або використовувався у минулому тільки в країнах з тоталітарними політичними режимами на кшталт радянського, нацистського і фашистського, чучхе тощо (КНДР, Куба, колишній СРСР). Проте заради справедливості, варто відзначити, що позбавлення громадянства в тому чи іншому вигляді практикується і в деяких країнах, які прийнято вважати демократичними, наприклад США та Німеччині. На відміну від анулювання громадянства інститут його позбавлення досить часто має суто політичне забарвлення або ж застосовується до лише осіб, які вчинили злочини планетарного масштабу – геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності тощо. Крім того, позбавлення громадянства розглядається як передумова притягнення винної особи до юридичної, і насамперед кримінальної відповідальності, за скоєння вищезазначених злочинів. У той самий час анулювання

громадянства є наслідком засудження особи за вчинення злочинів саме проти держави свого громадянства. І, нарешті, позбавлення громадянства може застосовуватися як до натуралізованих громадян, так і до осіб, що набули громадянства і інший спосіб, наприклад за народженням (хоча такі випадки трапляються значно рідше). Суб'єктами, до яких може бути застосовано анулювання громадянства, як вже йшлося вище, виступають виключно натуралізовані громадяни країни.

Дійсно, наразі інститут анулювання громадянства є новим у сучасному конституційному праві. За сукупністю характерних ознак його можна визнати більш демократичним, тобто таким, що в меншій мірі обмежує основні, зокрема політичні, права громадян. Водночас він є критично необхідним засобом реагування держави на нові виклики і загрози її державному суверенітету і територіальній цілісності. Особливого значення цей інститут має для Української держави, що потерпає від збройної агресії з боку найближчого сусіда – Російської Федерації. Адже не для кого не є таємницею той факт, що з-поміж ватажків ті рядових бойовиків на Сході України чималу частку становлять нещодавно натуралізовані громадяни України – колишні громадяни Росії або особи з подвійним українсько-російським громадянством (І. Безлер, Д. Саламатін).

Одержано 27.05.2015

УДК 342.733–053

Вадим Сергійович СЕЛЮКОВ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного та міжнародного права

факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби

з кіберзлочинністю та торгівлею людьми

Харківського національного університету внутрішніх справ

АВТОНОМНІСТЬ ДИТИНИ У РЕАЛІЗАЦІЇ СВОГО ПРАВА НА ОСВІТУ

Усесторонній розвиток дитини, як члена суспільства, цілком залежить від можливості в повній мірі реалізовувати свої права. Виходячи з того, що психіка дитини є найпіддатливішою з усіх верств населення, обмеження будь-яких її прав є недопустимим у сучасному суспільстві. Дитина навряд чи зможе самостійно реалізовувати свої права, а у разі потреби, і захищати їх. Тому аналіз усіх теоретичних аспектів права дитини на освіту дасть можливість реалізовувати дитиною надане конституцією право на освіту в повному обсязі. Такий аналіз

має бути базисом для створення дієвих та реальних механізмів забезпечення реалізації цього права.

Спираючись на реально існуючу тенденцію того, що освітні відносини, а саме отримання освіти, характерне, здебільшого, для дітей можна з впевненістю стверджувати, що всебічний та ґрунтовний аналіз змісту автономності дітей у реалізації права на освіту дасть змогу в подальшому пристосовувати отримані висновки до практичного використання.

Значне розповсюдження правопорушень стосовно дитини, поява ювенальної юстиції у світі, а також нездатність дітей реально, самостійно, в повному обсязі, без помилок та непорозумінь реалізовувати свої законні права та можливості призводять до стрімкого розвитку нормативно-правової бази стосовно закріпленні правового статусу дитини в світі. Саме таким шляхом у цивілізованому суспільстві повинні вирішуватися протиріччя, що виникають з цього приводу. На жаль, дієвість нормативних документів не завжди є реалією нашого життя. Дитина в сучасному суспільстві є беззахисною, а тому питання дієвості нормативних актів, що регламентують її правовий статус є дуже актуальним.

Актуальним реалізації дитиною своїх прав у сучасному соціумі є питання автономності дітей у прийнятті тих чи інших рішень в процесі реалізації права на освіту. Дитина в силу своїх особливостей не може в повній мірі самостійно реалізовувати усі надані їй права. Як визначає американська доктрина прав людини, права поділяються на «негативні» (не залежать від діяльності держави) та «позитивні» права (реалізація можлива лише за активної участі держави та суспільства в сприянні їх реалізації). Повна автономність дитини можлива лише при використанні своїх «негативних» прав. Право на освіту відноситься до «позитивних» прав, тому повна самостійність дитини здебільшого неможлива. Хоча існують категорії прав дитини на освіту, так звані складові права на освіту, які можна віднести до «негативних» прав. Наприклад, право на самоосвіту. Адже можна з впевненістю стверджувати, що коли дитина вдома лише вчиться читати або писати вона вже отримує освіту. Іноді зустрічаються судження, що освіта – це підтверджений документом рівень знань, умінь та навичок, які набуті особою. Однак не можна погодитись з такою думкою, адже освіта – цілеспрямована пізнавальна діяльність людей орієнтована на отримання знань, умінь та навичок або їх вдосконалення і оновлення.

Чим пояснюється необхідність обмежень автономності дітей при користуванні правом на освіту? По-перше, виходячи з об'єму дієздатності, що пов'язується з досягненням певної вікової межі, можна стверджувати, що правовий статус дитини різниться в залежності від того чи дитина малолітня, чи неповнолітня. Через різні межі можливої поведінки стосовно реалізації свого права. Дитина не в змозі самостійно прийти до навчального закладу і від свого імені написати заяву на вступ до закладу. Інколи діти навіть ще говорити не вміють, а процес реалізації права на освіту вже починається за допомогою батьків. По-друге, психофізіологічний стан дитини не дає їй в повній мірі керувати своїми діями і нести за них відповідальність, а також усвідомлювати, що сприяє задоволенню її потреб, а що ні. Дитина навряд чи зможе зробити правильний вибір при прийнятті відповідального рішення. По-третє, в більшості національних законодавств країн зазначена норма стосовно обов'язку батьків піклуватися про своїх дітей. Він проявляється в обов'язку батьків здійснювати юридично значимі дії лише в інтересах та на потреби дітей.

Влада дорослих здійснювана над дітьми – як батьків, так і законодавців в якості суддів – не повинна бути само собою надана, але має бути виправдана подальшими інтересами дітей та задоволенням їх особливих потреб. Ця схема для аналізу сімейних відносин і роздуми про дитячі відносини з дорослими, зміщує акцент від прав дорослих на їх обов'язки. У цій схемі, батьки здійснюють фідучіарні повноваження опікуна або піклувальника, з особливими повноваженнями для прийняття рішень стосовно потреб та інтересів бенефіціарія, їхньої дитини. Сім'я розглядається не як форма власності над дітьми, а як форма опіки. Батькам надані широкі повноваження і свободу від втручання держави, яку вони повинні мати, щоб виховувати і захищати своїх дітей в їх подорожі до автономного дорослого життя.

Загальна декларація прав людини у статті 26 проголошує, що батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей. Конвенція про права дитини встановлює, що держави-учасниці поважають права та обов'язки батьків і, у відповідних випадках, законних опікунів керувати дитиною в здійсненні її права способом, що відповідає здібностям дитини, яка розвивається (стаття 14). Беручи до уваги такі формулювання норм права, що містяться в міжнародно-правових документах, можна з впевненістю стверджувати, що держави на вищому рівні визначають обмеження автономності дітей у всіх правовідносинах у тому числі і освітніх.

В законодавстві України також містяться норми, що визначають переважні права батьків у процесі реалізації їх дитиною права на освіту. Так частина 3 статті 151 Сімейного кодексу України закріплює, що батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства. «Батьки або особи, які їх замінюють, мають право вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей» – закон України «Про загальну середню освіту», стаття 59. «Батьки або особи, які їх замінюють, мають право вибирати навчальний заклад для неповнолітніх дітей» – закон України «Про освіту», стаття 60. Також у Законі України про освіту вказано, що прийом дітей у дошкільні навчальні заклади проводиться за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють (стаття 34). Стаття 9 закону України «Про дошкільну освіту» встановлює, що дитина може здобувати дошкільну освіту за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють. Стаття 36 цього ж закону містить більш конкретне положення, яке визначає обмеженість автономії дітей у галузі освітніх відносин, а саме: «Батьки або особи, які їх замінюють, мають право вибирати дошкільний навчальний заклад та форму здобуття дитиною дошкільної освіти». Отже, проведений аналіз українського законодавства свідчить про чітку, нормативну регламентацію обмеження автономності дітей щодо вибору виду та форми освіти. Але існують норми, що теоретично гарантують право дитини на вільний вибір виду та форми навчання, навчального закладу освіти, до якого вона бажає вступати, але реальних механізмів реалізації цих гарантій не існує. Ця проблема, як уже зазначалося, спричинена здебільшого психофізіологічним та віковим станом дитини.

Варто наголосити, що питання надання більшої автономності дитині у реалізації свого права на освіту має як недоліки так і певні позитивні наслідки. До недоліків можна віднести неможливість дитини усвідомлювати, що для неї буде найкраще. Мабуть всі пам'ятають, що в дитинстві вони хотіли бути космонавтами, льотчиками, міліціонерами та військовими. Але стали спеціалістами доволі різних сфер. На мою думку, подолання такого недоліку можливе з урахуванням способу, який зазначено в законі України «Про громадянство», який встановлює необхідність отримання згоди дитини від 14 до 18 років на набуття громадянства України. Таким чином, варто визначити і можливості дитини у галузі освітніх відносин. Для окремих вікових груп дітей визначити міри можливого впливу на рішення їх батьків (опікунів) щодо вибору виду, форми та

напрямую навчання. Також фактором, що може негативно вплинути на самостійні рішення дитини у сфері освіти є її недостатня соціалізація.

Позитивом надання певної автономності дітям у вирішенні питання вибору форми, виду та методів освіти може стати не аби яка продуктивність, як наслідок проявлення індивідуального інтересу до певного виду навчання. Наприклад, батьки наполягають на тому, щоб дитина навчалася у художній школі, а сама дитина відчуває потяг до конструювання агрегатів ядерної промисловості. В такому випадку бажання дитини повинно мати пріоритет. Знову ж такі досягнення такої регламентації супутніх з правом на освіту прав на вираження власного бажання дитиною щодо виду та форми навчання можливо шляхом, що вказаний вище.

Одержано 22.05.2015

УДК 347.9:340.114

Дмитро Вікторович СЛИНЬКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри теорії та історії держави і права

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЖЕРЕЛА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Процесуальне право і його джерела як форма зовнішнього вираження процесуальних правил, що його складають, мають функціональну спільність, виступаючи в єдності з регулятором відносин у сфері юридичного процесу. Тому успішне дослідження особливостей джерел процесуального права неможливо без установлення специфіки самого процесуального права.

Процесуальне право (поряд із матеріальним) є однією зі складових вітчизняного права, підкоряючись його закономірностям і тенденціям розвитку й володіючи всіма загальними властивостями й параметрами. У зв'язку із цим розгляд джерел процесуального права повинен будуватися з урахуванням загальних поглядів про джерела права в цілому. Складність цієї проблеми полягає, з одного боку, у тому, що в останні роки ці погляди істотно розвиваються, а з іншого боку – не спостерігається дослідницького інтересу до проблеми джерел процесуального права серед представників галузевих процесуальних наук, які піддавали б ретельному аналізу новітні діючі процесуально-правові джерела, без чого визначити специфічні особливості останніх досить складно.

Актуальність даної проблеми вимагає вжити активних заходів у цьому напрямку, оскільки від якісного стану й подальших перспектив розвитку джерел процесуального права багато в чому залежить високий рівень правового життя, юридична захищеність прав і інтересів громадян, а, в остаточному підсумку – кардинальне і слушне розв'язання основних питань у галузі економіки й політики. Існує нагальна потреба у виробленні нових теоретико-методологічних підходів до дослідження джерел процесуального права, що базуються на аналізі нині чинної Конституції України, загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, міжнародних договорів, сучасного процесуального законодавства з урахуванням соціально-економічних, політичних, духовних й інших змін, що відбуваються в суспільстві.

В теперішній час у юридичній літературі питання про джерела й форми права досліджене досить різнобічно. Однак єдиної думки, загальної парадигми щодо питання про співвідношення понять «джерело права» і «форма права» у науці так і не було вироблено. Більшість учених віддають перевагу поняттю «джерело права»; деякі висловлюються за заміну терміна «джерело права» іншою категорією – «форма права»; третя група авторів для позначення відповідної теми в навчальних курсах використовує подвійну назву – «форма (джерело) права». Нарешті, у деяких випадках подвійна назва дана в іншому варіанті – «джерела (форми) права».

Н. М. Пархоменко відзначає, що «всі вчені однаково розуміють джерела права як чинники, які творять право; суперечки починаються при вирішенні питання, що має вважатися чинниками, які створюють право». З'ясування цих чинників, дозволить не лише наблизитися до певної уніфікації розуміння терміну «джерела права», а й по-новому розкрити систему джерел права, не зводячи її лише до взаємозв'язку формальних та деяких ідеологічних джерел права.

З цією метою доцільно визначити, що розуміється під кожним із цих двох термінів. Аналіз правничої літератури свідчить, що категорією форми охоплюються два значення: а) правова форма; б) форма самого права.

Правова форма – уся правова реальність. У цьому випадку мова йде про правові явища (правосвідомість, правові норми, правові акти та ін.), що опосередковують економічні, політичні, побутові й інші фактичні відносини. Поняття правової (юридичної) форми застосовується, коли розкривається зв'язок права (або будь-якого іншого правового явища) з іншими

соціальними утвореннями, процесами й відносинами. Форма права – це форма безпосередньо самого права як окремого явища, і співвідноситься вона лише зі змістом самого права. Її призначення – упорядкувати зміст права, надати йому власливості державно-владного характеру.

Відповідно до філософських уявлень у спеціальній літературі розрізняється внутрішня й зовнішня форми права. При цьому під внутрішньою формою права найчастіше розуміли способи організації його змісту. До неї відносять систему права, горизонтальну й вертикальну структури, співвідпорядкованість всіх її елементів. Щодо зовнішньої форми права в сучасній вітчизняній юридичній літературі не сформувалося єдиного розуміння, що, найімовірніше, пов'язане з неоднозначним трактуванням різними авторами вже самого змісту права. Іноді, приміром, вважають, що зміст права становить державна воля, а форма права – це юридичні норми.

Інші вчені під змістом права розуміють не державну волю а правила поведінки, що складають право. Відповідно форма права визначається ними як «способи внутрішньої організації й зовнішнього вираження права, а точніше – вираження правил поведінки, що містяться в нормах права». У цьому випадку під внутрішньою формою мають на увазі таку організацію безпосереднього змісту права, що виражається у вигляді різних систем і структур, які виявляються при огляді його зсереди, тобто систему права і його структуру; під зовнішньою формою – зовнішній устрій права, представлений через різні нормативні джерела в систематизованому виді, у яких його зміст існує, проявляється зовні й функціонує.

У радянському правознавстві традиційно виокремлювали джерела права в матеріальному, ідеальному й формальному розумінні. Джерелами права в матеріальному розумінні визначали суспільні відносини, що існували в конкретно-історичний період розвитку цивілізації. Малися на увазі: спосіб виробництва матеріального життя, матеріальні умови життя суспільства, система економіко-господарських зв'язків, форми власності як кінцева причина виникнення й дії права. Даний підхід був ґрунтовно розроблений марксистським вченням про способи виробництва й форми власності.

Відповідно до цієї теорії право (і за формою, і за змістом) взаємозалежне й взаємообумовлене пануючим у певній суспільно-історичній формації способом виробництва. Під джерелом права в ідеальному сенсі мали на увазі правосвідомість. Коли ж говорили про джерела в юридичному змісті, то розуміли

різні форми (способи) вираження, об'єктивізації правових норм. Це й вважалося зовнішньою формою права в істинному значенні терміну. Форма права вказувала, яким способом держава створює, фіксує ту або іншу правову норму й у якому виді (реальному образі) ця норма, що прийняла об'єктивний характер, доводиться до свідомості членів суспільства. Виходячи із цього, зовнішню форму права визначали як спосіб існування, вираження й перетворення правових норм. Окремі вчені відносили до джерел права у формальному розумінні діяльність держави по встановленню правових норм або адміністративні та судові прецеденти. При цьому форми вираження таких норм розглядалися як форми, а не як джерела права. В 60-ті рр. XX в. О. Ф. Шебанов взагалі запропонував замінити поняття «джерело права» поняттям «форма права», але дана точка зору не одержала підтримки більшості вчених, про що свідчить триваюче донині використання обох термінів у всіх можливих варіаціях.

В. О. Качур визначє джерела права як виражені назовні у певних формах ідейні та матеріальні витоки права, які відображають його цінність у конкретних історичних умовах. Це визначення відображає чотири рівні розуміння поняття «джерела права»: 1) матеріальний (об'єктивні); 2) ідеологічні (суб'єктивні); 3) формальні (зовнішні форми права) та 4) історичні (пам'ятки права), виокремлення яких дозволяє виділити у системі джерел права матеріальні джерела права, ідеологічні джерела права.

На сьогоднішній день правознавці виробили два діаметрально протилежних варіанти вирішення питання про співвідношення понять «джерело права» і «форма права». Суть першого варіанта – у повному ототожненні джерела права з формою права. Прихильники другого варіанта вважають, що аналізовані поняття зовсім не збігаються один із одним, а терміни, що їх відображають, далеко не рівнозначні: якщо «форма права» показує, як організований і виражений зовні зміст права, то поняття «джерело права» охоплює джерела формування права, систему факторів, що визначають його зміст і форми вираження.

М. М. Марченко висловив проміжну точку зору, за якою в одних відносинах форма й джерела права можуть збігатися один з одним і розглядатися як тотожні, у той час як в інших відносинах вони значно відрізняються один від одного і їх не слід вважати ідентичними. Збіг має місце тоді, коли мова йде про формально-юридичні джерела права. Що ж стосується

інших джерел в іншому розумінні (матеріальному, ідеальному), то їхнього збігу з формами права немає й не може бути, оскільки вони перебувають на різних рівнях і «обслуговують» різні сфери.

Слід відзначити, що поняття «форма права» рідко вживається й зарубіжними авторами. У той же час термін «джерело права» досить часто вживається в правничій літературі – за його допомогою як правило визначають як змістовні, так і формальні джерела права, що загалом відповідає вітчизняній традиції розрізняти джерела права в матеріальному (і ідеальному) та юридичному розумінні. Заслуговує на увагу й той факт, що з'ясування даної відмінності не перешкоджає, а навпаки, лише сприяє тому, що головним предметом дослідження в роботах зарубіжних юристів виступають саме формальні джерела (закон, звичай, судова практика й тлумачення законів або учень). П'ять значень терміна «джерело права» приводить Я. Вандерлінден: основи права; сила права (співтовариства); сила права (конкретні люди); юридичні документи; документи, що містять норми права.

На підставі аналізу співвідношення понять «форма права» і «джерело права», слід констатувати, що кожне з них має свій статус у науці, а по своєму обсягу та змісту не може повністю замінити інше. Використання терміна «форма права» припускає вивчення не лише зовнішніх форм його вираження (юридичних джерел), але й внутрішньої організації права (системи права), залишаючи без уваги джерело права в матеріальному та ідеальному розумінні. Взявши за основу термін «джерело права», доводиться окремо від них розглядати систему права, що не дозволяє логічно пов'язати вивчення зовнішньої і внутрішньої форм права. Самостійний аналіз як форм права (внутрішньої і зовнішньої), так і джерел права під різними кутами зору збагачує уяву про природу права і його призначення в сучасному суспільстві. Однак тільки в одному випадку має місце збіг форми й джерела права: коли мова йде про джерела права у формальному (юридичному змісті), з одного боку, і про зовнішню форму права – з іншого.

Загальнотеоретичні положення про джерела права, мають вирішальне методологічне значення при дослідженні джерел процесуального права.

Проблема джерел процесуального права ще недостатньо розроблена в юридичній науці. Як правило, спеціальних досліджень по цій проблемі не проводилося, уявлення вчених із даних питань і категорій викладені в основному в підручниках

по кримінальному й цивільному процесах, де автори обмежуються вказівкою на те, що порядок розгляду справ у судах визначається правилами відповідних процесуальних законів і перерахуванням цих законів. Є лише окремі роботи, присвячені поняттю й значенню джерел процесуального права, їх походженню й формам. Оновлення українського процесуального законодавства кардинально не вплинуло на ситуацію, що склалася. Використовуючи наявні загальнотеоретичні положення щодо джерел права, учені-процесуалісти розходяться в основному щодо питання – чи є нормативно-правові акти єдиним джерелом процесуального права України. Дана проблема має під собою певне історичне підґрунтя.

У Російській імперії, до складу якої входила частина України, до 1917 року в якості джерел права, у тому числі процесуального, визнавалися (як правило) нормативний правовий акт та звичай (судовий і народний) в окремих справах і в деяких місцевостях. Ні тлумачення юристів, ні судовий прецедент не вважалися загальнообов'язковими в системі права царської Росії. У зв'язку з цим визнати їх джерелами процесуального права було вкрай проблематичним.

Після встановлення радянської влади в правовій науці панувала позиція, що єдиним способом вираження змісту процесуального права є нормативний правовий акт. Правовий звичай, судовий прецедент до джерел права не відносилися. При цьому, на відміну від інших галузей права, в кримінально-процесуальному праві джерелом права вважався лише закон. Проте, слід окремо відзначити, що деякі вчені визнавали керівні роз'яснення Верховного Суду СРСР прецедентом тлумачення. Однак ця позиція не отримала загального схвалення у наукових колах. У сфері цивільного процесу також можливість розгляду судами цивільних справ відповідно до звичаю, застосування звичаєвого права не мала місця. Ситуація не змінилася й з прийняттям Основ цивільного судочинства Союзу РСР і союзних республік 1961 р. і ЦПК УРСР 1963 р.

У теперешній час продовжує домінувати позиція вчених, відповідно до якої процесуальна діяльність регулюється лише законом. Наприклад, теза з підручників 70–80-х років минулого століття про те, що «кримінально-процесуальний закон є єдиним джерелом кримінально-процесуального права», є переконливою і зараз, оскільки вимога законодавчої форми правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності відбита в самому Кримінальному процесуальному кодексі України. На думку Я. Ф. Фархтдінова, положення загальнотеоретичної

концепції про множинність джерел права можуть використовуватися і у вченнях про джерела цивільного процесуального права.

З урахуванням загальнотеоретичної концепції множинності джерел права і її застосування до дослідження джерел процесуального права можна сформулювати визначення цього поняття. Отже, джерело процесуального права являє собою вихідний від держави або визнаний нею офіційно-документальний спосіб вираження й закріплення процесуальних правил поведінки, за допомогою якого їм надається юридично загальнообов'язкового, державно-забезпеченого значення.

Одержано 26.05.2015

УДК 342.4

Дмитро Павлович ТАРАН,

здобувач кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗАБОРОНА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Заборона політичних партій в літературі передусім розглядається переважно як засіб обмеження права на об'єднання і як санкція за порушення законодавства. Проте інститут заборони політичних партій розглядається і під іншим кутом зору – як форма захисту Конституції.

Тривалий час інститут заборони політичних партій був мертвам і майже не застосовувався. Можемо згадати лише рішення про заборону Компартії України ще на початку української незалежності. Так, 26 серпня 1991 р. Президія Верховної Ради України видала указ «Про тимчасове припинення діяльності Компартії України», а 30 серпня – Указ «Про заборону діяльності Компартії України». В подальшому така заборона була визнана Конституційним Судом України неконституційною (рішення від 27 грудня 2001 року N 20-рп/2001). Ключовим аргументом Суду було те, що Президія Верховної Ради України, визнавши наявність антиконституційної діяльності посадових осіб Компартії України та заборонивши її, тим самим перебрала на себе функції слідчих та судових органів, що суперечить конституційному принципу здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (стаття 6 Конституції України, розділ III Декларації про державний суверенітет України).

Іншим прикладом спроби використання інституту заборони політичної партії можна вважати рішення Верховного Суду України від 05.11.2004. Міністерство юстиції України звернулося до Верховного Суду України з поданням про заборону політичної партії «Українська національна асамблея» (яка до речі сьогодні перейменована в партію «Правий сектор» на чолі з Д. Ярошем). Верховний Суд відмовив Мін'юсту у задоволенні позову, оскільки суд:

- не побачив доказів того, що організовані партією мітинги й демонстрації були направлені на розпалювання міжетнічної чи расової ворожнечі та посягання на права й свободи людини, чи даних про адміністративне або кримінальне переслідування членів партії за такі дії;

- спростував розпалювання міжетнічної чи расової ворожнечі та посягання на права й свободи людини в публікаціях партії. На його думку, вирази, які інкримінуються партії, суд розглядає в контексті передвиборних політичних спорів та обговорення проблем, що стосуються життя суспільства як оціночні судження, думки, критичні зауваження та дуже різкі висловлювання, спрямовані на політичних діячів, державні органи чи громадські організації з метою участі партії в державно-політичному житті та здійснення реального впливу на вироблення державної політики задля реалізації своєї партійної програми;

- виходячи з вимог плюралізму думок, свободи поглядів і діяльності політичних партій, з урахуванням передбачених законом обмежень як умов прогрес демократичного суспільства дійшов висновку про недоведеність підстав для закриття політичної партії «УНА».

Фактично довгий час тема заборони політичних партій була своєрідним табу у політикумі і майже не порушувалася. Хоча окремі приклади були. Так, наприклад, у програмі Політичної партії «Свобода» (п. 5 розділу VI) в якості засадничих цілей діяльності партії зазначається: «Здійснити публічний судовий процес над комунізмом. Добитись у судовому порядку заборони комуністичної ідеології як людиноненависницької і такої, що завдала невинуватої шкоди українському народові». Депутати ж Дніпропетровської міської ради від фракції Компартії навпаки – закликали заборонити вже діяльність ВО «Свобода». Так само 11 травня 2011 року Луганська обласна рада ухвалила рішення, в якому вимагала від президента України заборонити діяльність всеукраїнського об'єднання «Свобода».

Отже, за невеликими виключеннями, питання про заборону політичних партій в політичному дискурсі майже не обговорювалося, а якщо і звучало – то скоріше на рівні політичного і ідеологічного поборювання. Більш важливо, що тема заборони партій не звучала з вуст представників Мін'юсту чи Генпрокуратури, які уповноважені подавати такі позови до суду. З 2005 року до 2014 року Міністерство юстиції, як і Генеральна прокуратура України, не виступали з ініціативою заборони тієї чи іншої партії. Чи означало це, що просто не було підстав для звернення до такого вкрай радикального інструменту як заборона партії, сказати важко. Тим не менше останнім часом проявилася інша тенденція – потенціал інституту заборони політичних партій почав використовуватися досить активно.

Так, 9 квітня 2014 року Мін'юст звернулося до Окружного адміністративного суду м. Києва з позовом до політичних партій «Руська єдність» та «Руський блок» (про заборону діяльності політичних партій). Суд 30 квітня повністю задовольнив позов міністерства і заборонив діяльність політичної партії «Руська єдність». А 13 травня 2014 року суд повністю задовольнив позов і заборонив діяльність політичної партії «Руський блок». На черзі – розгляд позову про заборону Комуністичної партії України. Подання позову щодо заборони КПУ передував лист в.о. Президента України Олександра Турчинова до Міністра юстиції України Павла Петренка.

Перш за все зазначимо, що вирішуючи колізію між нормою закону «Про політичні партії» і КАС в частині підсудності спорів про заборону партій, суди віддають перевагу КАС з огляду на те, що за наявності декількох норм закону, які по-різному регулюють конкретну сферу суспільних відносин, під час вирішення спорів у цих відносинах повинні застосовуватися положення закону з урахування дії закону в часі за принципом пріоритету тієї норми, яка прийнята пізніше.

Стосовно партії «Руська Єдність», то підстави її заборони були віднайдені судом з матеріалів офіційного сайту партії, в яких він знайшов докази незаконних воєнізованих формувань, різного роду заклики і заяви партії і її голови, а також відеозапис підписання головою партії С. Аксьоновим договору між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим.

Доказами для заборони партії «Руський блок» став відеозапис, в якому головою партії було оголошено заклик до формувань

загонів самооборони та вчинення певних дій, повідомлено про запис осіб, що бажають стати учасниками загонів за адресою – Велика Морська, 16, та заклики до повалення влади («...выгнать это правительство...»). На сайті голови партії була розміщена інформація – «...батальйони самооборони Русского Блока ... охраняли блок-посты на протяжении всей III обороны Севастополя...». Таким чином, на думку суду, головою партії поширена інформація про наслідки дії створених загонів, зокрема, про обмеження доступу на територію певної місцевості. В судовому засіданні представниками відповідача підтверджено, що, з урахуванням віку голови партії та дати її створення, мова може йти тільки про події лютого-березня 2014 року. Суд дійшов висновку, що обставина здійснених від імені партії закликів до повалення влади, яка встановлена судом, та ситуація, коли частину країни було окуповано, є достатньою підставою для застосування такого заходу реагування як заборона діяльності партії.

Отже, можна дійти висновку, що інститут заборони політичних партій тривалий майже не застосовувався. Останнім часом життя довело, що індиферентність держави до антиконституційної діяльності деяких політичних партій має неминучі згубні наслідки для конституційних цінностей, передусім незалежності, територіальної цілісності, життя і здоров'я громадян. Тому в 2014 році відбулося декілька судових процесів щодо заборони партій. Ці процеси мають бути нагадуванням на майбутнє і слугувати превентивній меті, стримувати демократичну дискусію від переходу до антиконституційної, насильницької діяльності і закликів, спрямованих проти конституційних цінностей. В деяких випадках варто обмежуватися кримінальним переслідуванням по відношенню до окремих представників партії, якщо такі представники вчинили злочини проти засад конституційного ладу і їх діяльність чітко не ідентифікується з діяльністю та/ або позицією всієї партії. Водночас вимагає свого вдосконалення і процедура розгляду справ про заборону політичних партій, оскільки на наш погляд, повноваження по їх розгляду потрібно передати Конституційному Суду України.

Одержано 28.05.2015

УДК 340.147

Євген Борисович ТІТОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: ОСОБЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасний стан розвитку теорії міжнародного права характеризується наявністю двох базових концепцій співвідношення норм міжнародного і національного права – моністичної та дуалістичної. При цьому дуалістична концепція, яка, на відміну від моністичної, розглядає згадані правові системи як окремі правопорядки, обґрунтовано користується більшою популярністю.

Відповідно до принципу суверенної рівності держав кожна держава вільно створює свою національну систему права та визначає порядок взаємодії внутрішньодержавного права з міжнародним. Водночас слід визнати, що міжнародне право все більше впливає на національні правові системи окремих країн (покладаючи на державу зобов'язання у загальному вигляді і залишаючи їй визначення порядку їхньої реалізації), а це безумовно свідчить про примат міжнародно-правових норм над національними.

Визнаючи верховенство міжнародного права над національним ми говоримо не про зверхню роль норм міжнародного права (зокрема договору) по відношенню до національних нормативно-правових актів та можливість його прямої дії у внутрішньому правовому просторі, а про необхідність приведення національної правової системи у відповідність до міжнародних стандартів (саме у такому напрямку) та узгодженість національного права із загальновизнаними принципами міжнародного права. Власне механізми узгодження приписів внутрішньодержавних правових норм із вимогами міжнародно-правових стандартів і відображають особливості взаємодії міжнародного і національного права.

Ілюструючи такі механізми слід сказати, що чимало країн визнають акти міжнародного права нормами прямої дії на своїй території, або закріплюють загальні норми про примат міжнародного права над національним на конституційному рівні. Наприклад, міжнародні акти Росії можуть вважатися

джерелом її внутрішнього права, згідно ч. 4 ст. 15 Конституції. Конституція Італії у ст. 10 проголошує, що правовий порядок Італії узгоджується із загальновизнаними нормами міжнародного права. Ідентичний правопорядок закріплено у ст. 9 Австрійської Конституції та ст. 7 Конституції Іспанії. Згідно з конституційним правом Нідерландів визнається пріоритет норм міжнародних договорів цієї країни перед нормами національного права, також пріоритет норм міжнародного договору, ратифікованого парламентом, перед національним законом встановлено у правовій системі Франції. Пріоритет міжнародного права над національним в українському законодавстві закріплений одразу у кількох нормативно-правових актах: у Декларації про державний суверенітет України, у Конституції України, у законі України «Про міжнародні договори України» і цей перелік далеко не повний.

Інакше кажучи, значна частина країн світу, у тій чи іншій формі, визнає примат норм міжнародного права перед національним законодавством. І навіть більше того, ряд прогресивних держав, серед яких: Нідерланди, Бельгія, Люксембург, визнає за належним чином укладеним міжнародним договором перевагу над національним правом у цілому, включаючи конституцію (Конституція Нідерландів у ст. 91 закріплює, що міжнародні угоди мають верховенство над національними законами і що будь-яке національне законодавство, прийняте до або після міжнародної угоди, є недійсним, якщо його положення несумісні з положеннями угоди).

Варто звернути увагу на той факт, що жодна з новітніх конституцій постсоціалістичних держав не закріпила вищого статусу міжнародних договорів, по відношенню до національного права включаючи конституцію. Так, Конституція Білорусі, закріплюючи у ч. 3 ст. 8 пріоритет загальновизнаних принципів міжнародного права та забезпечення відповідності їм законодавства, не допускає укладання міжнародних договорів, що суперечать Конституції. Неприпустимість ратифікації неконституційних міжнародних договорів підкреслюють конституції Вірменії (ч. 4 ст. 6) та Казахстану (ч. 1 ст. 74). Конституція Грузії, наголошуючи на відповідності національного законодавства загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права, також закріплює своє верховенство щодо укладених Грузією міжнародних договорів або угод (ч. 2 ст. 6).

Дещо інакше питання співвідношення міжнародно-правових норм та конституційних положень вирішують конституції інших країн, наприклад, Болгарії (ч. 4 ст. 85), Молдови

(ч. 2 ст. 8) та України (ч. 2 ст. 9), що містять застереження, відповідно до яких укладанню міжнародних договорів, що су-перечать конституції, повинне передувати внесення до остан-ніх відповідних змін.

Ще один цікавий приклад співвідношення міжнародного і національного права закріплює Конституція США. Згідно з нею міжнародний договір та внутрішній закон мають рівну силу.

Однак залишається значна кількість країн світу (напри-клад, країни Північної Європи), які не визнають пріоритету міжнародного права над національним. Це, безумовно, змен-шує позитивний вплив міжнародного права на правові систе-ми таких країн, тим більше, що вони жодним чином не ізольо-вані від міжнародного співтовариства, і, безумовно, беруть участь у міжнародних відносинах.

Зазначене розмаїття підходів до визначення правового ре-жиму міжнародно-правових норм у правових системах окре-мих країн зумовило розробку їхньої класифікації. Як приклад можна навести класифікації Н. Сергієнка та К. Економідеса. Перший вирізняє такі правові режими міжнародних договорів як: 1) рівний статус між конституцією та міжнародним дого-вором; 2) пріоритет міжнародних договорів з питань захисту прав людини перед нормами національного права; 3) примат міжнародних договорів, укладених у межах Європейського Союзу перед нормами національного права; 4) примат міжна-родних договорів перед нормами національного законодавст-ва; 5) рівний статус міжнародних договорів та національних законів. Другий такі як: 1) верховенство міжнародних догово-рів над національним правом; 2) верховенство міжнародних договорів над законодавчими актами; 3) рівний статус між-народних договорів із законодавчими актами; 4) підпорядко-ване становище міжнародних договорів по відношенню до законодавчих актів.

Власне на прикладі наведених вище класифікацій ми мо-жемо побачити загальний стан взаємодії міжнародного і наці-онального права, який виражається у існуванні сьогодні бага-тьох моделей такої взаємодії. І на наш погляд таке розмаїття лише ускладнює завдання права як суспільного регулятора. Адже на сучасному етапі розвитку людства вже не викликає сумнівів той факт, що встановлення міжнародних стандартів з таких глобальних питань як, наприклад, захист прав люди-ни, захист навколишнього природного середовища або мирне врегулювання суперечок та багатьох інших є більш ефектив-ним для вирішення відповідних завдань ніж спроби їхнього

розв'язання кожною державою окремо. У цьому контексті по-свідовною і логічною виглядає подальша глобалізація механізмів правового регулювання, яка повинна, на нашу думку, включати запровадження єдиної моделі взаємодії національного і міжнародного права заснованої на приматі останнього.

Одержано 29.05.2015

УДК 351.74:004.056.53

Людмила Анатоліївна ФІЛЯНІНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРИНЦИП НЕЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ АБО ПОГРОЗИ СИЛОЮ ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРУ

Співробітництво держав при міжнародному спілкуванні та у внутрішньодержавній сфері правовідносин базується на системі критеріїв та стандартів, що напрацьовані міжнародним співтовариством, підґрунтям яких є принципи міжнародного права.

Осмислення проблеми забезпечення миру, співвідношення права і сили у міжнародних відносинах цікавилось людство майже з часів заснування перших держав.

В останній час міжнародне співтовариство звертає увагу на необхідність дотримання основоположних норм міжнародного права, що були прийняті державами на засіданні Генеральної Асамблеї ООН і зафіксовані у міжнародно-правових актах періоду 1945–1970 років. Основні принципи як імперативна норма покликані врегульовувати питання взаємовідносин держав у всіх сферах діяльності, особливо, щодо підтримання міжнародного миру та безпеки. Головним завданням міжнародного співтовариства є мирне співіснування шляхом дотримання загальноприйнятих, основоположних норм міжнародного права. Невиконання (порушення) існуючих правил міжнародного співіснування веде до появи конфліктів міжнародного характеру.

Одним із принципів щодо підтримання миру та безпеки у державах є принцип незастосування сили або погрози силою. Даний принцип має характер імперативної норми і характеризується неприпустимістю використання сили та погрози її застосування з метою вирішення будь-яких міжнародних спорів чи взагалі міжнародних конфліктів. Останні можуть виникати і

при відсутності предмету спору, наприклад в результаті необґрунтованих односторонніх претензій, протилежних політичних думок, що не пов'язані з висуненням конкретних претензій. Водночас, принципи незастосування сили обумовлюється співробітництвом на основі мирних та дружніх стосунків з іншими державами. На сферу внутрідержавних відносин цей принципи не розповсюджується. В п. 4 ст. 2 Статуту ООН визначається, що всі члени ООН утримуються в міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим засобом, не сумісним зі Статутом ООН [2, с. 15].

Відповідно до існуючої доктрини й практики визнається що застосування сили є порушенням даного принципу і розглядається як агресія. Генеральна Асамблея ООН 14 грудня 1974 р. прийняла без голосування визначення агресії. Тобто, під агресією розуміється – застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності чи будь-яким іншим чином, несумісним і Статутом ООН. Зокрема, як акт агресії, згідно зі ст. 3 «Визначення агресії» визнається будь яка дія, незалежно від оголошення війни, а саме: вторгнення чи напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є результатом такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини [2, с. 643]. Так, положення даної статті може розглядатися в якості звичаєво-правової норми, що має обов'язкову юридичну силу як для держав-учасниць ООН так і для Ради Безпеки враховуючи те, що «Визначення агресії» представляє собою авторитетне тлумачення та конкретизацію ряду положень Статуту ООН, яке прийняте на основі консенсусу і протягом багатьох десятиліть існування даного документу жодна з держав не піддавала сумніву значення, та зміст його положень.

Одним з найважливіших критеріїв для визначення акту агресії є принцип першості, відповідно до якого застосування збройної сили державою першою в порушення Статуту ООН є *prima facie* свідченням акту агресії (ст. 2).

Наведений перелік актів не є вичерпним. Рада Безпеки ООН має право визначати відповідно до положень Статуту ООН інші акти, що представляють собою агресію. Необхідно акцентувати увагу на том, що забороняється не тільки пряме

використання сили, наприклад вторгнення регулярної армії однієї держави на територію іншої, військова окупація та таке інше, але і непряме застосування сили – заслання на територію іншої держави озброєних банд, найманців, надання допомоги одній із сторін у громадянській війні, організація терористичних актів на території іншої держави. Отже, Статут ООН кваліфікує агресію як злочин проти міжнародного миру, що тягне за собою міжнародну відповідальність.

Як ми вже зазначали незастосування сили або погрозою сили є імперативною нормою. Статус даної норми було підтверджено рішенням Міжнародного Суду Справедливості у 1986 р. справа Нікарагуа проти США. Міжнародний Суд Справедливості встановив, що не існує загального права на інтервенцію у сучасному міжнародному праві [3, с. 334]

Існує всього два випадки правомірного застосування сили, а саме: в цілях самооборони (ст. 51 Статуту ООН) або за рішенням Ради Безпеки ООН. Деякі держави для виправдання своїх агресивних дій використовують таке поняття як «гуманітарна інтервенція». Найчастіше під гуманітарною інтервенцією розуміють втручання у внутрішні справи держави, пов'язане із застосування сили однією державою на території іншої, з «благородною» метою усунення масових та грубих порушень прав людини або окремої групи людей на території держави яка не бажає або неспроможна самостійно здійснювати захист людини на території власної держави. Існує декілька думок щодо правомірності гуманітарної інтервенції. Так, М. Антонович наголошує, що після набуття чинності ст. 2 Статуту ООН гуманітарна інтервенція є неправомірною, а виправданою вона може бути тільки з політичною метою у вузькому значенні (*sensu stricto*) як втручання за допомогою використання чи погрози використання сили для захисту своїх громадян, які страждають від пригноблення на території іншої держави [3, с. 334].

В свою чергу Міжнародний Суд Справедливості відкидає взагалі існування і тим паче використання гуманітарної агресії. Так, даний суд визнав як порушення міжнародного права застосування сили США проти Нікарагуа з метою забезпечення поваги до прав людини у останній [4]. Ще одним беззаперечним прикладом акту агресії є застосування сили Росії проти Грузії у 2008 р. після чого Грузія звернулася до Міжнародного Суду Справедливості з проханням застосування заходів у Південній Осетії і Абхазії. Суд зобов'язав держави учасниці конфлікту

утриматися від будь яких актів, що можуть порушувати права на безпеку, свободу пересування і проживання осіб в межах держави та власності переміщених осіб і біженців, а також державні органи повинні гарантувати расову недискримінацію.

Крім цього, держави у своїй діяльності, для збереження миру і безпеки відповідно до Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. повинні утримуватися від пропаганди агресивної війни. Тобто пропаганда агресивної війни визнається як порушення принципу незастосування сили. Також необхідно державам утримуватися від підбурювання та розпапу громадянської війни на території іншої держави.

Отже, аналізуючи відповідні положення Статуту ООН 1945 р., Декларації про принципи 1970 р., визначення агресії 1974 р., Заключного акту НБСЄ 1975 р. та інших міжнародних документів ми прийшли до висновку, що підтримання міжнародного миру та безпеки державами – учасницями ООН здійснюється шляхом прийняття ефективних колективних заходів щодо попередження та усунення загрози миру, запобігання актів агресії чи інших порушень мира. Всі міжнародні суперечки, що виникають між державами повинні вирішуватися виключно мирним шляхом без застосування сили або погрози сили.

Список використаних джерел

1. Галенская Л. Н. Правовые проблемы сотрудничества государств в борьбе с преступностью / Л. Н. Галенская. – Л., 1978. – С. 7.
2. Международное право в документах : учеб. пособие для юрид. учеб. завед. / сост.: Н. Т. Блатова, Г. М. Мелков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : [б.и.], 2002. – 824 с.
3. Антонович М. Міжнародне право : навч. посіб. / Мирослава Антонович. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 384 с.
4. Nicaragua case // ICJ Rep. – 1986. – Рр. 14. 134-135.
5. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с уставом Организации Объединенных Наций : от 24.10.1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569.
6. Заключительный акт Сопещания по безопасности и сотрудничеству в Европе : от 01.08.1975 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true>.

Одержано 21.05.2015

УДК 343.131(477)

Тетяна Григорівна ФОМІНА,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального процесу

факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Міжнародна система захисту прав людини проявляється у міжнародних нормах та процедурах. Разом з тим, вона пов'язана із внутрішньодержавними правовими системами, оскільки міжнародні договори набувають чинності відповідно до національних імплементаційних законів, і захист прав людини здійснюється, в першу чергу, національними правозахисними органами. Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 9 закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004, міжнародні договори, що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, підлягають ратифікації, яка здійснюється шляхом прийняття відповідного закону. Крім того, згідно з ч. 2 ст. 19 вказаного Закону, встановлюється пріоритетне застосування норм міжнародного договору у разі колізії із відповідним актом національного законодавства. Нововведенням стало закріплення у ч. 1 ст. 9 КПК України, що під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. Відповідно до ч. 5 ст. 9 КПК України, кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Таким чином, кожна людина в Україні має можливість прямо використовувати положення відповідних міжнародних договорів. Це стосується як органів судової влади, які в своїй діяльності повинні керуватися цими нормами, так і кожного громадянина України. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право у всіх випадках, а не лише при колізії норм, посилаючись на норми міжнародного права, оскільки встановлені даними нормами права і свободи – невід'ємна частина їх кримінального процесуального статусу. Усі учасники

кримінального судочинства мають визначений об'єм міжнародної правосуб'єктності і їх статус не може розглядатися як обмежений межами національної юрисдикції, що зокрема знаходить відображення в їх праві на звернення у міжнародні органи із захисту прав і свобод людини.

Особливе значення у контексті досліджуваної проблеми мають такі ратифіковані Україною міжнародні документи, що мають завданням охорону прав осіб, залучених до кримінального судочинства: Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 (Конвенцію ратифіковано законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997); Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26.11.1987 (Конвенцію ратифіковано законом України № 33/97-ВР від 24.01.1997); Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1984 (Конвенцію ратифіковано Указом Президії ВР Української РСР № 3484-XI від 26.01.1987); Декларація глав держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про міжнародні зобов'язання в галузі прав людини та основних свобод від 24.09.1993 (для України набула чинності 24.09.1993); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973); Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973); Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16.12.1966 (До протоколу Українська РСР приєдналась відповідно до постанови ВР УРСР № 582-XII від 25.12.1990); Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що стосується скасування смертної кари від 15.12.1989 (До протоколу Україна приєдналась відповідно до закону № 56-V від 16.03.2007) тощо.

Також у міжнародно-правовій практиці склалися певні стандартні правила поводження з узятими під варту. Серед них, наприклад, можна назвати: Основні принципи поводження з в'язнями (прийняті резолюцією 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990); Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином (прийняті резолюцією 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.1988).

Розглядаючи питання про застосування міжнародних норм судами України, можна зрозуміти, що на сьогодні маємо приклади застосування міжнародно-правових актів з прав людини Конституційним Судом України, Верховним Судом України, деякими місцевими та апеляційними судами. Разом з тим, українські суди в цілому рідко посилаються на міжнародно-правові акти з прав людини у своїх рішеннях.

Окремо слід відзначити практику Європейського Суду з прав людини (далі-ЄСПЛ). Останніми роками наша держава займає одне з перших місць за кількістю звернень до Суду. У 2012 році на розгляді Суду перебували близько 10,4 тис. скарг проти України, що склало 7,5 % від загальної кількості скарг в ЄСПЛ. У 2014 році Україна лідирувала за кількістю позовів, поданих до ЄСПЛ. Так, українські громадяни направили до ЄСПЛ 13,6 тис. скарг, або 19,5 % від усіх скарг до Суду. Заяви проти України, які розглядає ЄСПЛ, здебільшого стосуються порушень таких прав як право на свободу та особисту недоторканість; право на мирне володіння своїм майном; право на справедливий судовий розгляд в частині права на виконання рішення суду.

Чому ж Україна є одним із лідерів за кількістю звернень до Європейського Суду з прав людини? Першою причиною можна назвати недовіру до національної судової системи України, яка, в свою чергу, викликана деструктивними процесами, що відбуваються в державі. Другою – набуття чималого досвіду звернень до ЄСПЛ українських юристів, збільшення їхньої обізнаності про можливості цього судового органу. Безумовно, це навіть позитивний процес збереження довіри до правових інституцій у цілому, хоч і європейських.

Однак, слід наголосити, що ЄСПЛ не переглядає рішення національних судів по суті. Він лише констатує порушення Україною прав фізичних чи юридичних осіб, що передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та, залежно від порушення, зобов'язує державу вжити заходів, спрямованих на усунення можливих аналогічних порушень щодо інших осіб у майбутньому (наприклад, прийняття нового законодавства, яким було б врегульовано системну проблему, що існує в державі); припинення встановленого судом порушення та відновлення правового становища заявника настільки, наскільки це можливо, до такого ж стану, в якому заявник перебував до порушення Конвенції. Більше того, рішення ЄСПЛ, в якому Суд констатує порушення прав заявника, є правовою підставою для звернення останнього до Верховного

Суду України із заявою щодо перегляду судових рішень національних судів. Таким чином, велика кількість звернень фізичних та юридичних осіб з України до ЄСПЛ є достатньо зрозумілою та виправданою.

Слід вказати, що тривалий час в Україні не існувало спеціального законодавчого акта, який би регулював виконання рішень ЄСПЛ, однак 30.03.2006 набув чинності закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Стаття 17 вказаного Закону закріплює положення щодо застосування судами при розгляді справ не лише Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а й практики Європейського Суду. Главою 3 даного Закону регламентована процедура виконання рішення Суду. Вказаний Закон дістав позитивну оцінку з боку ПАРЕ та КМРЕ і розглядається як один із зразків позитивної практики. Прийняття вищезазначеного Закону свідчить про прагнення України до міжнародного співробітництва, забезпечення практичної дії Конвенції прав і основоположних свобод людини на території України.

Виконання рішень ЄСПЛ має неабияке значення не лише стосовно захисту прав учасників кримінального провадження, але й запроваджує нові механізми забезпечення їх прав в цілому. Рішення ЄСПЛ приводить не лише до задоволення індивідуального інтересу заявника, але й сприяє задоволенню «глобального» інтересу людини та громадянина, адже крім виплати справедливої сатисфакції (грошового відшкодування на користь заявника) та вжиття додаткових заходів загального характеру, рішення ЄСПЛ вимагає від держави вжиття так званих заходів загального характеру, які спрямовані на уникнення аналогічних порушень прав і свобод людини у майбутньому.

З урахуванням вказаного, слід підкреслити, що закріплення на рівні КПК України положення про те, що під час кримінального провадження необхідно додержуватися окрім актів законодавства України, ще й міжнародних договорів має суттєве значення з огляду на забезпечення прав учасників кримінального процесу. Крім того, закріплення даних положень сприятиме у майбутньому їх більшому застосуванню судами України. Разом з тим, як свідчить практика, Україна перебуває лише на стадії приведення свого законодавства у відповідність із ратифікованими міжнародними правовими актами у сфері захисту прав людини.

Одержано 27.05.2015

УДК 32(477):316.774

Маріям Рзаївна ЧАЛАБІЄВА,

*аспірант кафедри конституційного та міжнародного права
факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби
з кіберзлочинністю та торгівлею людьми
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО КОНСЕНСУСУ В УКРАЇНІ

Політична культура українського суспільства у багатьох аспектах залежить від мас-медіа. Завдяки технологічним інноваціям виникають нові електронні засоби масової інформації, розширюється поле їх діяльності та впливу.

Політичний компроміс гостро необхідний на шляху до побудови демократичної правової держави. Електронні ЗМІ грають величезну роль у діалозі між гілками влади та пересічними громадянами, сприяють подоланню кризи у сфері отождолення соціальної ідентичності (особи не відчувають власну вагомість та причетність до громадських процесів). Мас-медіа представляють собою «міст» між політиками та аудиторією, забезпечують народну інформаційну обізнаність про життя політичних обранців, а також підтримують суспільну інтеграцію.

Цією проблемою у теоретичних та практичних аспектах опікувалися такі науковці, як Р. Барт, В. Бадрак, П. Бурдє, В. Бебик, Б. Гунтер, О. Гриценко, О. Задоянчук, В. Іванов, А. Москаленко, Е. Мамонтова, І. Слісаренко, М. Скуленко, Д. Яковлев та ін. Хоча питання взаємозв'язку між ЗМІ та владою розглядалося впродовж багатьох років, регулярні трансформації політичного життя в Україні нестабільно корегують усталені відносини, тому роль саме електронних засобів масової інформації досліджена недостатньо.

Позиція електронних мас-медіа у досягненні політичного консенсусу пов'язана не тільки з мистецтвом агітувати та переконувати, а й з акцентуванням уваги суспільства на важливих питаннях для формування власних міркувань та суджень.

Відповідно до статті 2 закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» – засоби масової інформації України відповідно до законодавства України мають право висвітлювати всі аспекти діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [2].

Особливість електронних ЗМІ – це цілодобова доступність інформації, яка може стати результатом масштабного маніпулювання свідомістю суспільства на користь політичної влади. Також існує явище ймовірної девіантності журналістської моралі: факт конструювання засобами масової інформації реальності шляхом контролю над порядком висвітлення подій («гейткіперство») [3, ст. 122].

Забезпечення свободи думки та слова є основою електронних ЗМІ, що забезпечують політичну комунікацію, без якої неможливе створення громадянського суспільства. Д. В. Яковлев тлумачив політичну комунікацію як «передумови політичної дії, що розширює в суспільстві зони свободи, вільних дискусій і публічного діалогу владних інституцій, представників громадськості та спрямована на демократизацію політичної взаємодії» [1, с. 18]. Сучасна демократія потребує політичного плюралізму, який потребує компетентного нормативно-правового регулювання. А електронні мас-медіа йдуть пліч-о-пліч з демократією – контролюючи та змушуючи державні органи діяти прозоро і відкрито, відповідно до закону та на користь громадянського суспільства.

Консенсуальний потенціал Конституції України виявляється, зокрема, у змісті ст. 22, яка наголошує, що конституційні права і свободи людини не можливо скасувати, як підкреслює Ю. М. Тодика, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинного законодавства не припустимо звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [4, с. 264–265]. Важливо, у статті 157 Конституції України, зазначено, що її неможливо змінити, якщо ці зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини та громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності України.

Становлення інформаційного суспільства супроводжується розмиттям державних та міжконтинентальних комунікативних кордонів. Світ стає небайдужим до політичних процесів у різних країнах саме завдяки поліканальності знаходження інформації через телебачення, друковані та електронні ЗМІ [5, с. 215].

Основна роль ЗМІ полягає в поширенні й пропаганді загальних колективних цілей і вимог, яким підкоряється функціонування політичної системи. В політичній системі ЗМІ здійснюють комунікацію на формальному, змістовному і процесуальному рівнях, але рольова специфіка ЗМІ виявляється скоріше в процесуальному вимірі – там, де відбуваються процеси боротьби за владу. Практично неможливо зрозуміти роль і місце ЗМІ

в політичній системі поза системою владних відносин того або іншого суспільства. В структурі політичної системи, поряд з її головними елементами, такими як політичні відносини, політичні інститути, політичні норми, політична свідомість, важливе місце займають засоби масової інформації [3, ст. 125].

Консенсус виражається в певній динамічній рівновазі інтересів соціальних груп, суспільства і держави, громадян і влади. Таким чином, ЗМІ виконують стратегічно важливу системоохоронну функцію: завдяки свободі слова і вільній циркуляції інформації демократична система оперативно вирішує конфлікти, що виникають у суспільстві, не доводячи справи до соціальних вибухів [7, с. 7].

Таким чином, у сфері електронних засобів масової інформації розглядаються певні соціальні аспекти у взаємозв'язку з суспільно-політичними проблемами. В результаті поєднання цих двох об'єктів створюється суспільно-політичний консенсус, який забезпечує ефективне функціонування політичної влади у будь-якій державі.

Список використаних джерел

1. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес : медіа-тизація, демократизація, раціоналізація / Д. В. Яковлев. – Одеса : Астропринт, 2009. – 288 с.
2. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : закон України від 23.09.1997 № 539/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-вр>.
3. Хлівнюк Т. П. Сучасна система мас-медіа як умова досягнення соціального консенсусу / Т. П. Хлівнюк // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 49. – С. 119–126.
4. Тодыка Ю. Н. Основы конституционного строя Украины / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : Факт, 1999. – 292 с.
5. Ірха К. О. Діяльність політичної опозиції як чинник впливу на мас-медійний портрет України / К. О. Ірха // Політологічні записки. – 2012. – Вип. 2 (6). – С. 214–224.
6. Конституція України : від 28.06.1996.
7. Потураєв М. Р. Консенсусний потенціал політичної комунікації в умовах ідеологічного плюралізму : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Потураєв Микита Русланович. – Дніпропетровськ, 2005. – 18 с.

Одержано 29.05.2015

Наукове видання

**СУВЕРЕННІСТЬ, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ,
КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ: СТАНОВЛЕННЯ
ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Збірник матеріалів
II науково-практичної конференції
(м. Харків, 12 червня 2015 р.)

Відповідальні за випуск: *М. І. Марчук, П. О. Білоус*
Комп'ютерне верстання *А. О. Зозулі*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 8,4. Обл.-вид. арк. 7,99.
Тираж 50 пр. Зам. № 2015-13.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080.
Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.